

P. Kuijt

**Calvijns levenswerk
belicht
vanuit zijn brieven**

deel 3: De beproeving is hard

B.V. UITGEVERIJ "DE BANIER" – UTRECHT

Reeds verschenen in deze serie:
Deel 1 - In Genève geroepen - Uit Genève
verbannen - Naar Genève teruggeleid.
Deel 2 - Op de oefenschool in Straatsburg.

Inhoudsopgave Deel 3

1. Beknopt overzicht van Calvijns levenswerk van 1541 - 1555.
2. Een sombere brief van 25 december 1555.
3. Blik omhoog. Brief van 14 juli 1547.
4. Waarom tot 1555?
5. Een blik in Genève.
6. Calvijn weer in Genève aan de arbeid (16-9-1541) Brief 16-9-1541.
7. Weer in contact van Straatsburg (Bucer). Brief 13-10-1541.
8. Eerste indrukken over het verblijf in Genève. Brief 11-11-1541.
9. Zorgen rond de latijnse school. Cordier komt niet naar Genève.
10. Nog eens overzicht over eerste werkzaamheden in Genève. Brief jan. 1542.
11. Hoe ziet Calvijn de verhouding kerk-staat? Brief 14-3-1542.
12. Vele problemen. Zorgen thuis.
13. Afbakening in de veelheid van stof.
14. Een monnik die predikant wil worden. Brief 10 mei 1542.
15. Begin opleiding tot dit ambt. Brief 28 juli 1542.
16. Wie gaat de vrijgekomen kerkelijke goederen beheren? Brief oktober 1542.
17. Moeilijkheden met het oppermachtige Bern. Brief 11 september 1542.
18. Een afschuwelijk vijftal.
19. Castellio.
20. Chapponneau.
21. De politieke Libertijnen.
22. De „geestelijke” Libertijnen.
23. Jacques Gruet.
24. Gruwelverhalen! 'n Gevaarlijk complot. Gifmengers.
25. De familie Perrin tegen Calvijn.
26. Verzet tegen de kerkelijke tucht.
27. Kerkelijke tucht - vrijheidsberoving?
28. Het gaat er op of er onder.
29. Een verraadsproces.
30. Kan het ooit nog goed komen?
31. Kijk uit, wat je in een brief schrijft!
32. Calvijn verliest zijn vrouw.

33. Nog eens, de gestolen brief.
34. Jean Trolliet.
35. Calvijn beschuldigd van verraad.
36. Steeds laait het twist weer op rondom de kerkelijke censuur.
De affaire Berthelier.
37. Bittere vijanden.
38. De nederlaag der Libertijnen.
39. De revolutie breekt los.
40. De zaak der Reformatie in Genève gered.

„De beproeving is hard.” (1541-± 1555 in Genève)

1. „De beproeving is hard, dat moet ik wel zeggen,” schreef Calvijn midden in de periode, 1541 - ongeveer 1555, die we vanuit Calvijns brieven gaan belichten.

We bezitten bijna 400 brieven uit deze zeer bewogen periode. Naast al het werk in de gemeente: iedere dag een preek, de catechisaties, de vele vergaderingen, talloze huisbezoeken, talloze bezoeken aan huis, zondags drie maal preken enz., enz., gaan in deze brieven aan ons voorbij:

- de zorgen met betrekking het kerkelijk leven in de omgeving
- de onophoudelijke moeilijkheden met de Raad van Bern
- de grote zorgen in verband met de vervolgingen in Frankrijk
- de grote moeilijkheden met het handhaven van de tucht
- de onophoudelijke meningsverschillen met de Raad van Genève
- de toestand in de politieke en kerkelijke wereld
- de vele, vele bestrijdingen van zeer vele dwalingen
- de geruchten van oorlogen, de pestilentiën
- de strijd voor de zuivere leer
- het concilie van Trente, waar de contra-reformatie wordt voorbereid
- de steeds feller wordende strijd met de luthers
- de onophoudelijke zorg voor de Waldenzen, en voor de vele vluchtelingen uit Frankrijk en Engeland
- de noden van vrienden, dichtbij en veraf
- Straatsburg wordt luthers
- adviezen voor de Reformatie tot in Polen toe.

Te veel om op te noemen.

We ontmoeten Calvijn, wanneer hij diep in de put zit.

2. Te denken is aan een brief, die Calvijn schreef op 25 december 1555 aan een collega in Zürich (Johan Wolf).

Geloof me, Servet heeft me minder ellende bezorgd, en Westphal en de zijnen hebben me niet zoveel moeite bezorgd als mijn vijanden in mijn onmiddellijke nabijheid, wier scharen niet te tellen zijn en hun hartstocht is onverzoenlijk.

Hadden we te kiezen, dan zou het werkelijk beter zijn, eenmaal door de papisten verbrand te worden, dan door de eigen burens zonder ophouden en mateloos te worden gepluagd. Ze gunnen het me niet, dat ik het goed heb; ze willen me niet met rust laten, hoewel ze toch zien, dat ik al bijna onder de buitengewoon zware arbeidslast ineenknak, door oneindig veel dingen bekommerd ben en door indringende eisen verontrust wordt. Mijn enige troost is, dat de dood mij uit deze al te harde dienst zal verlossen.

Zo stort Calvijn zijn hart uit voor zijn liefste broeder, die hij, alsook zijn vrouw en kinderen, blijkbaar van nabij kent, blijkens de bede en groet, waarmede Calvijn deze brief besluit. Het valt ons altijd weer op, hoezeer Calvijn op zijn vrienden gesteld is en hoe hij zuinig is op deze vriendschap. (Servet en Westphal komen we later in ander verband nog wel tegen). Geheel anders is het echter, wanneer Calvijn door Gods genade over alle strijd en verdriet heen mag zien en hart en oog mag opheffen naar omhoog.

3. Zo schrijft hij aan een vriend (later een tegenstander; dat heeft Calvijn ook moeten ondervinden, wanneer de waarheid Gods in het geding kwam) op 14 juli 1547 (aan De Falais te Bazel):

Nu de zaken er zo voorstaan ('t ging over een verrader K.), zie ik daarin, dat onze Heere ons de triomf van het Evangelie geheel uit handen neemt en tegelijk ons er toe wil dwingen, te strijden onder het kruis van onze Heere Jezus.

Maar wij willen daarmede tevreden zijn, dat Hij doet, wat Hem alleen toekomt, namelijk Zijn kerk op wonderlijke wijze beschermen door Zijn kracht, zonder hulp van mensenhanden.

De beproeving is hard, dat moet ik wel toegeven, maar onze vaders hebben evenzo harde beproevingen moeten doorstaan en zijn desniettegenstaande staande gebleven. En hun standvastigheid was voor hen niet vergeefs.

Het spreekwoord is hier van toepassing: hopen we, dan zullen we zien! Ja, nog meer, we mogen er ons niet eens over verwonderen, dat God ons zo zwaar bezoekt, wat

ons leven aangaat. Maar, het is, zoals u zegt: zij, die nog niet bezocht zijn door Gods hand, moeten het voorbeeld van het lijden van anderen ter harte nemen en zich veroetmoedigen, opdat zij zodoende de hand van de Rechter mogen ontgaan.

U begrijpt, dat we thans een keuze moeten maken uit de veelheid van brieven en daarin beschreven zaken, zoals we die zoëven in grote lijnen weergaven. We beperken ons tot Calvijns levenswerk gedurende de periode 1541 tot ongeveer 1555 binnen de stad Genève.

Wat in de andere brieven uit deze periode ter sprake komt, komt naar we hopen later aan de orde.

4. Dat we zo ongeveer 1555 hebben gekozen als afsluiting van de thans nader te beschouwen periode van Calvijns levenswerk, dat we trachten te belichten vanuit zijn brieven, vindt zijn oorzaak in de omkeer ten goede, die toen heeft plaats gehad in Genève.

5. Genève ligt aan de westpunt van het Meer van Genève, waar de Rhône uit dit meer verder stroomt, richting Frankrijk. Een echte handelsstad, waar verkeerswegen uit Italië, Frankrijk en Duitsland samenkomen.

In Calvijns dagen telde deze stad ongeveer 20.000 inwoners. De bevolking stond bekend als zeer lichtzinnig. De kooplieden, maar vooral ook de talrijke handelslieden, hielden er van, de bloemetjes buiten te zetten. Zij zijn geen Zwitsers, geen Fransen, zeker geen Italianen, maar het is een apart volkje, dat erg gesteld is op zijn eigen vrije stad, waar in vrijheid kan worden geleefd.

Dat was dan ook de reden geweest, waarom zij zich met behulp van het machtige kanton Bern hadden vrijgevochten van het hertogdom Savoye, en ook bereid waren geweest, over te gaan naar de Reformatie; naar het model van de nogal lutherse gezinde kerk van Bern.

Dat alles was gebeurd, 10, 12 jaar, vóór Calvijn op 13 september 1541 voor de tweede keer de poorten van Genève binnenging.

Van wat Farel, Viret en Calvijn in het kerkelijk leven in de jaren vóór 1538 hadden mogen doen, was zo goed als niets meer overgebleven. Slechts de franse vluchtelingen, die naar Genève waren gekomen vanwege de vervolgingen in Frank-

rijk, waren het, die onder de verwarde rumoerige woelingen op staatkundig en kerkelijk terrein uitzagen naar de zuivere bediening van Gods Woord en van de sacramenten. Zij en ook enkele mensen uit de Geneefse bevolking hadden grote moeite gehad om de predikanten, die in de plaats van de verbannen voorgangers door de Raad van Genève waren benoemd, te aanvaarden.

De stad werd bestuurd door op democratische wijze gekozen vertegenwoordigers, die ieder jaar aftraden; later was dat om de vier jaar geworden. Zo stond aan het hoofd van de regering een raad van 25 syndics (stadsbestuurders zouden wij zeggen), die gekozen werd uit een vertegenwoordiging van de burgers: de Raad der Tweehonderd.

In deze Raad van Tweehonderd, die ook door de bevolking werd gekozen, hadden vooral vooraanstaande burgers veel macht, burgers, die hoog in het schild voerden de vrijheid van hun stad. Geen invloed van de roomse kerk, van de vroegere overheerser, de hertog van Savoye, maar ook niet van de stad Bern, die in het franssprekende deel van Zwitserland de lakens uitdeelde en waaraan ze toch veel te danken hadden. Omdat Genève geen eigen leger had, was Genève wel aangewezen op het leger van het kantoor Bern, wanneer het vrije Genève, een niet ommuurde stad, vanuit Savoye (ten Zuiden van het Meer van Genève) of vanuit Frankrijk bedreigd werd.

Deze vooraanstaande burgers, ook wel Libertijnen genoemd, hebben er mee ingestemd, Calvijn terug te roepen, omdat zonder hem de stad schier ontembaar was. Maar aanvaarden zouden ze hem nooit, wanneer hij zich geroepen wist, juist deze stad te doen buigen onder de scepter van Koning Jezus en hen zou brengen onder de tucht van Gods heilige wet. Juist tegen deze Libertijnen zou de strijd tot ongeveer 1555 hard en zwaar worden.

6. Calvijn gaat wonen in de Kanunnikenstraat. Hij krijgt van de Raad stof voor een nieuw costuum. De St. Pieterskerk krijgt een nieuwe preekstoel. In de kerk komen nieuwe banken. Hij heeft zijn vrouw nog in Straatsburg achter gelaten. Zij wordt een maand later op kosten van Genève met een deftig gerij naar de eenvoudige pastorie gebracht.

Calvijn is direct begonnen met de kerkdiensten, zoals hij dat twee jaar geleden had gedaan. Hij ging zelfs verder met zijn Bijbellezingen bij de tekst, waar hij destijds aan toe was gekomen. Alsof hij niet weg was geweest.

Het eerste, wat hij gaat doen, is: zorgen voor een kerkenorde. Zijn ervaring op dit terrein in Straatsburg opgedaan, kwam hem daarbij goed te pas. Dat moet nu gebeuren. In overleg met de Raad. Zo was dat toen.

Calvijn schrijft hierover, drie dagen (!) na zijn aankomst in Genève, op 16 september 1541, aan zijn vriend Farel:

Aan Farel te Neuchâtel

De Heere moge alles ten goede wenden.

Ik ben dus werkelijk hier vastgehouden. Zo heeft u het gewild. Nu rest mij slechts, Viret hier bij mij vast te houden. Ik laat hem in geen geval van mij wegrukken. Het is ook uw plicht, en de plicht van alle broeders, mij hierin bij te staan, wanneer u niet wilt, dat ik mij vruchteloos plagen moet en zonder enig nut ellendig moet zijn.

Toen ik de Raad mijn dienst aanbood, zette ik hem uitvoerig uiteen, dat een kerk niet kan bestaan, wanneer niet een vaste tucht wordt ingevoerd; een tucht, zoals ons in Gods Woord wordt voorgeschreven, en zoals deze ook in de oude kerk in acht is genomen. Enkele hoofdpunten heb ik toen aangeroerd, opdat ze zouden zien, wat ik wilde.

Maar omdat deze zaak in haar geheel niet verklaard kon worden, heb ik gevraagd, dat enkele lieden aangewezen werden om met ons hierover te onderhandelen. Er werden zes mannen aangewezen.

Nu zullen er met betrekking tot de kerkelijke wetgeving artikelen opgesteld worden, die wij dan de Raad zullen voorleggen.

Onze drie collega's zijn hiermede accoord gegaan.

Zo zal er misschien iets te bereiken zijn.

In deze brief vermaant Calvijn zijn vriend Farel, die zelf in Neuchâtel in grote moeilijkheden verkeert (vóór Calvijn terugkeerde naar Genève, had hij Farel bezocht), zeer vrijmoedig, degenen, die in ernst het goede voorstaan, niet van zich af te stoten, omdat anderen hem het leven moeilijk maken. Hij maakt hierin een opmerking, die ik u niet kan onthouden:

U weet, dat er twee soorten populariteit zijn. De ene is het, wanneer wij uit eerezucht of behaagzichte trachten,

de gunst van het volk te winnen; de andere echter, tracht door matiging en billijk optreden de harten te lokken, zodat men zich door ons laat onderwijzen. We moeten goed in het oog houden, wier schuldenaar de Heere ons heeft gemaakt.

7. Op 13 oktober 1541 schrijft Calvijn een lange brief aan zijn collega Bucer in Straatsburg, waarin hij deze invloedrijke predikant op de hoogte stelt van de belangrijkste gebeurtenissen, die zich gedurende de eerste vier weken, dat hij nu in Genève heeft mogen arbeiden, hebben voorgedaan. En dat is nog al wat!

In Neuchâtel dreigt de afzetting van Farel. Daar dreigt een „brand”, ontstaan, omdat Farel een voorname dame zogenaamd beledigd had (hij vermaande haar vanwege openbaar gekomen schande). De herrie, die ontstond, toen de Raad aldaar het voor deze dame opnam, dreigt uit te lopen op moord en doodslag. Viret, die door Lausanne was afgestaan om (reeds vóór Calvijn terugkeerde) in Genève het kerkelijk leven in betere banen te leiden, is door de omliggende kerken naar Neuchâtel gezonden om de „brand” te blussen.

We nemen de belangrijkste zaken uit deze brief aan Bucer over. Het zal ons opvallen, hoe men in die dagen intens met elkaar en met het wel en wee van de kerken der Reformatie, meeleeftde.

Aan Bucer te Straatsburg

Toen mijn vrouw hier aankwam, was Viret nog niet uit Neuchâtel teruggekeerd. We hadden hem kortgeleden daarheen gezonden, om, als het niet anders mogelijk was, toch tenminste goeden en kwaden in onze naam te betuigen, hoezeer het in strijd is met vroom en christelijk gedrag, wanneer de gemeente op totaal onbeduidende gronden, ja, zelfs dikwijls zonder grond, zich tegen haar predikant afzet.

Ons werd gemeld, dat een bespreking, met het doel de twist vriendelijk bij te leggen, is toegezegd. Ook die van Bern wilden daar aan deelnemen.

Direkt bij aankomst besprak Viret met hen, wat hij wilde doen. Hij las hen een copie voor van onze brief (een aanbevelingsbrief) en vertelde hun, welke opdracht hij had ontvangen van de omliggende gemeenten. Hij wilde niets zonder hun toestemming ondernemen.

(We laten deze zaak nu verder rusten en gaan verder met de zaken in Genève. K.)

De hoofdzaak, het ontwerp van een kerkenordering, die we hebben opgesteld, kan ik u nu niet doen toekomen. We hebben dit ontwerp bij de Raad gedeponereerd, 14 dagen, nadat ons het opstellen daarvan was opgedragen. Het antwoord hebben we nog niet.

Het mishaagt me echter helemaal niet zo zeer, dat zij wat traag zijn. We hopen destemmer, dat ze het met ons eens zullen zijn.

Om geen argwaan bij hen te wekken, hebben we de Raad verzocht, indien het hen goeddunkt, dat ze zich allereerst met de duitse kerken in verbinding moeten stellen (Bazel, Bern, Straatsburg. K.), opdat niets zonder haar toestemming worde ingevoerd. We nemen aan, dat ze dat zullen doen. Zodoende hopen we ook u het ontwerp spoedig toe te zenden.

De eendracht met onze burens (Bern) en zelfs broederlijke welwillendheid zal ik met alle mogelijke trouw nastreven. Als u dat nu ook maar belooft te doen. Voorzeker, ik wil niemand, zover dit aan mij ligt, ook maar enige aanleiding geven tot verdriet. Vermaan, tuchtig, ja, doe alles, wat een vader tegenover zijn zoon veroorloofd is.

Daar ik hoor, dat bij u de pest heel erg woedt, kan ik niet anders zeggen, dan dat de Heere met gewapende hand strijdt tegen onze hardnekkigheid. We zijn bijna reeds afgestompt tegenover zulke slagen. Zoals des Heeren hand bij u scherp toeslaat, zal Zijn hand spoedig op ons worden gelegd. Want de pest sluipt op ons toe. Wanneer we deze winter nog verschoond blijven, zullen we haar toch het komend voorjaar zeker niet ontvliden.

Wat blijft over, anders dan onze toevlucht te nemen tot het gebed en tot geweent? We zijn daarin toch zo traag. Daarom moeten we temeer vrezen, dat wij door onze gevoelloosheid de toorn van onze Rechter nog meer opwekken.

Over u zijn we in zorg, dat spreekt vanzelf. Want, uit het ongeluk, dat de kerk van Bazel trof, oordelen wij, wat ons geschiedt, wanneer u ons wordt ontruk. (Daar was de geliefde predikant Grynäus overleden. K.)

Ik wilde dan zeker niet over blijven en zou het niet uit-

houden, wanneer de Heere mij niet op wonderlijke wijze sterkte.

Genève, 15 oktober 1541

Uw
Johannes Calvijn

Mijn vrouw groet de uwe vriendelijk en de hele familie.

Een kleine maand later. Calvijn schrijft aan zijn vriend Farel. Tussen deze brief, gedateerd 11 november 1541 en de vorige (16-9-1541), zijn blijkbaar meer brieven over en weer gegaan.

In Farel's zaken in Neuchâtel, die zeer moeilijk lagen, is een gunstige wending gekomen. Via Bern heeft Calvijn hiertoe veel kunnen bijdragen.

8. Maar hoe gaat het in Genève? Daarover schrijft Calvijn het volgende op 11 november 1541 aan Farel:

Wat onze zaken betreft, ik ervaar steeds meer, dat het waar is, wat U me schrijft over ongelijke dieren onder één juk. Maar ik moet volhouden in wat ik niet tegenhouden kan. Daarom ben ik ten gronde gericht, wanneer men Viret van mij weghaalt en kan ik deze kerk niet gezond krijgen. Daarom moet u en moeten ook anderen het mij maar vergeven, wanneer ik alles op alles zet om te voorkomen, dat hij mij ontroofd wordt. Ik zal ondertussen wel voor zijn gemeente in Lausanne zorgen.

We hebben hier veel meer werk dan u denkt.

We hebben hier wel een tamelijk gewillig volk. De preken bezoeken ze tenminste ijverig. De zedelijke toestanden zijn goed geordend. Maar er is nog zoveel kwaad in de hoofden en in de harten. Ik vrees, wanneer dat kwaad niet langzaam genezen wordt, er tenslotte een bijzonder ernstige zweer tevoorschijn komt. Dat inwendige, verborgen kwaad laat zich niet zonder grote moeilijkheden bestrijden; dat weet u ook wel. En wie staat daarin hierbij aan mijn kant, anders dan die éne, Viret? Zolang wij samen iets kunnen doen, behoeft U ons niet te beklagen. Genève, 11 november 1541.

We zien, dat Calvijn de eerste maanden na zijn terugkeer blij en dankbaar is voor de prettige geest onder de bevolking van Genève. Vooral het trouw kerkbezoek doet hem goed.

Van meetaan heeft Calvijn er werk van gemaakt, dat zijn vrienden Farel en Viret zich aan de kerk van Genève zouden verbinden. De stad werd immers op uitdrukkelijke wens van Calvijn in drie wijken verdeeld. Iedere wijk had haar eigen kerk: de St. Pieter, de St. Magdalena en de St. Servaas.

Het is een vrome wens gebleven, dat Calvijn en Viret en Farel ieder voor zich in deze wijken de kerk van Genève zouden gaan dienen. De stadsraden van Neuchâtel en Lausanne weigerden Farel en Viret te laten vertrekken.

Calvijn heeft op een synode van de zwitserse kerken met kracht gepleit voor de overkomst van zijn beide vrienden naar Genève. De synode van Vevay liet zich echter daartoe niet overhalen. Wel beloofden Farel en Viret dikwijls naar Genève te komen om Calvijn, waar nodig, bij te staan.

In de voorafgaande brief van 11 november 1541 schrijft Calvijn over de pestziekte.

30 november 1541 schrijft Calvijn aan Farel:

De bezorger van deze brief bracht de tijding mee, dat onze beste vader, Capito, van onze zijde is weggenomen en dat Bucer aan de pest teder ligt.

Ik schrok daar zo van in geest en hart, dat ik nu niets kan dan treuren.

Geen wonder! Wat had Calvijn in de jaren dat hij in Straatsburg mocht arbeiden, van deze beide predikanten een vriendschap genoten en wat had hij veel van hen geleerd!

Begin december 1541 komt Calvijn hierop nog eens terug, wanneer hij aan Farel schrijft:

De ongeluksboodschap van het overlijden van Capito heeft me zo aangegrepen, dat ik sindsdien naar lichaam en ziel niet wel gevoel.

9. In beide brieven aan Farel, van 30 november en begin december 1541 schrijft Calvijn ook over schoolzaken. De pas opgerichte Latijnse school, waarop de kinderen, jongens en meisjes uit Genève, gingen vanaf hun 6e jaar, was, toen Calvijn in 1538 werd verbannen, geheel verdwenen. Eén der docenten, de geliefde oud-leraar van Calvijn uit Parijs, die naar Genève was gevlucht, Cordier, was ook verbannen. Hij had inmiddels in Lausanne een bloeiende Latijnse school gesticht.

Direkt na zijn komst in Genève heeft Calvijn weer alles in het

werk gesteld om deze school weer op gang te brengen. Hij vraagt dan aan Cordier, of deze een plan wil ontwerpen, waarin wordt aangegeven, hoe deze school ingericht moet worden.

Hoewel er een bekwaam man aanwezig is om deze school les te leiden (Castellio), hoopt Calvin heel sterk, aan Cordier de definitieve leiding te kunnen opdragen van de heropende Latijnse school.

Niet hijzelf, maar Farel en Viret, die Cordier van nabij kennen, moeten deze reformatorisch gezinde knappe pedagoog eens polsen.

In de zoëven reeds genoemde brieven lezen we hieromtrent:

Over de school, beste Farel, zal Viret met Cordier spreken. Het schoolplan, dat Cordier voor ons heeft ontworpen om haar te reorganiseren, bevat ons natuurlijk buitengewoon. Och, of we slechts een tiende deel van wat hij voorschrijft, konden bereiken! Zo moet wel het spreekwoord gelden: Zolang niet mogelijk is, wat wij willen, moeten wij willen, wat mogelijk is. Ik vrees, dat het moeilijk zijn zal, Cordier te bewegen, de gestelde voorwaarden te aanvaarden. Uw plicht is het, niet te rusten, tot u deze man daartoe hebt gebracht.

(Begin december 1541 komt Calvin hierop nog eens terug:)

Wat de oude heer betreft, die thans met Cordier onderhandelt, we wagen het niet, hem iets te beloven, totdat Cordier ons zelf heeft geantwoord, wat wij van hem mogen verwachten. De betere inrichting van onze school is uitgesteld, tot hij hier komt. Wanneer hij tot het besluit komt, de onze te worden en denkt, dat de bedoelde oude heer hem een passende hulp zal zijn, dan moet hij hem naar ons sturen.

Ik wil hem graag bij mij herbergen, tot hij een vaste betrekking heeft. Tegen de kosten voor één of twee maanden zie ik niet op.

Ik verzoek u dringend, lieve Farel, laat niet toe, dat Cordier het beroep op hem afwijst, dat op hem wordt gedaan. Want er is geen andere hoop, de school weer goed op gang te krijgen, wanneer hij niet, zonder aan zichzelf te denken, zich hier stelt in de dienst des Heeren.

Wat is Calvin in de weer voor goed reformatorisch onderwijs!

We weten, dat hij toen, in 1541, reeds uitgezien heeft naar een mogelijkheid, in Genève te komen tot het stichten van een academie, ter opleiding van predikanten, juristen en artsen. Het zou, door de tegenkanting van de Libertijnen, die steeds meer invloed zullen krijgen in de Raad van Genève, tot 1559 duren, aler deze vurige wens in vervulling zou kunnen gaan.

10. We vragen ons af, hoe het nu staat met de kerkenorde, met de geloofsbelijdenis, met het nieuwe catechisatieboek, dat de plaats zal gaan innemen van het boekje, dat Calvin tijdens zijn eerste verblijf in Genève gebruikte.

Eind januari 1542, Calvin is dan ongeveer vier maanden werkzaam in Genève, heeft hij een brief geschreven aan een voor ons onbekend gebleven vriend. Deze vriend moet heel goed op de hoogte zijn geweest met de kerkelijke situatie in Genève en omgeving.

We geven deze brief in haar geheel weer.

Om u iets te schrijven, over mijn wedervaren hier, in Genève, wat u niet reeds uit mijn mondelinge mededelingen bekend is, moet ik u wel zeggen, dat ik er heel veel moeite mee heb, deels alles, wat in elkaar gestort is, weer te herstellen, deels wat nog staande is gebleven, op een of andere wijze te behouden.

Terwijl ik op de Rijksdag te Regensburg (1541) moest zijn, hadden de Berners aan de kerk alhier zagezegd, Viret uitgeleend, tot ik hier zou aankomen.

Viret heeft mijn werk veel verlicht, maar heeft toch niet bereikt, dat thans alles nu nog heel erg moeilijk is.

Toen men hem terug verlangde, heb ik het doorgezet, dat terwille van mij zijn verlof met een half jaar is verlengd.

Ondersteund door zijn medewerking, zijn adviezen, zijn trouw en zijn ijver, heb ik allerwege in betere vorm gebracht, wat geheel overgehaald of verbroken, verminkt of verstrooid was.

Eerst moest er een begin gemaakt worden met het opstellen van een kerkelijke wetgeving. Zes leden van de Raad werden mij toegevoegd om deze te ontwerpen! In twintig dagen tijds hebben wij een wetsontwerp opgesteld, dat weliswaar beslist niet volledig, maar toch, gezien de krachteloosheid van onze tijd, wel draaglijk is. In de volksstemming werd het aangenomen. Daarna werd

er een rechtscollege ingesteld tot uitoefening van de tucht op de zeden en tot handhaving van de kerkenorde. Want ik wilde, zoals het ook behoort, dat de geestelijke macht zou onderscheiden zijn van wereldlijke macht. Zo is ook de uitsluiting van het Avondmaal weer in gebruik getreden. Toen in Duitsland deels de pest, deels de oorlog woedde, werd besloten, een buitengewone biddag te houden. De daarbij te gebruiken gebeden heb ik uitgeschreven. Daar heb ik ook bijgevoegd nieuwe liturgische formulieren om bij de bediening van de sacramenten een langere en meer duidelijke verklaring te hebben. Tenslotte kwam ik tot de catechismus, bij welke opstelling mij de Heere, zoals ik mag geloven, bijgestaan heeft.

Dat zijn trouwens noodzakelijkerwijs werkstukken geweest van ettelijke dagen; men wordt er zo vaak afgeroepen, gauw hierheen, gauw daarheen, dat het iedere arbeid van dien aard moeilijk maakt. En dan denk ik er maar helemaal niet aan, dat, sinds ik hier ben, mij slechts één keer twee uren gegund zijn geweest, dat men mij niet voor zich opeiste.

Daar komt nog bij, dat ik nog de latijnse uitgave van de Institutie klaar moest maken, welke mij, zoals u bij het verschijnen zult bemerken, niet weinig zweet heeft gekost.

Maar dat alles zou ik gemakkelijk kunnen verdragen, wanneer ik het vergelijk met een andere wantoestand, die me bijzonder kwelt. We hebben namelijk collega's, die ons echt weinig van pas komen. Twee van hen zijn indertijd, toen wij verdreven werden, in onze plaats binnengedrongen; een andere is sindsdien, ik weet niet hoe, ingeslopen.

Twee van hen, die direkt al bij het begin de vakant geworden plaatsen hadden bezet, hebben hetzelfde beter gevonden, de biezen te pakken. De derde heeft spoedig mij gevraagd, hem van een deel van de taak te ontlasten en hem te ontslaan. Dit ontslag is hem zonder moeilijkheden verleend.

Thans zijn er nog twee, met wie ik heel veel moeite zal krijgen, als ze hun verstand niet krijgen. De ene heeft een wilde, beter gezegd, een grimmige natuur, luistert niet naar goede raad. De andere evenwel, sluw en listig, hangt aan elkaar van leugens en listen. Ze zijn beiden daarbij ook nog ongeschoold en hoogmoedig. Bij hun

onwetendheid komt nog zorgeloze onachtzaamheid, omdat ze zelfs nog nooit er van gedroomd hebben, wat het betekent, een gemeente te dienen. Onder zulke doornen moet ik leven.

U vraagt, waarom dat dan moet? Dat wil ik u met een paar woorden duidelijk maken.

U weet, dat in een vat de reuk achterblijft, die men er niet uit kan krijgen, zonder dat de heldere, reine wijn bederft. Zo is het mij vergaan. Toen ik hier heen kwam, had ik hen, als ik dat had gewild, met één woordje kunnen laten vertrekken. Maar ik overwoog, wat de toenmalige situatie eiste. Er was toen in de gemeente van Neuchâtel een verschrikkelijk lawaai losgebroken, dat mij noodzaakte, mijn reis naar hier over Neuchâtel te laten lopen om het lawaai te stillen. Ik bereikte weliswaar niets, dan dat de gemoederen langzamerhand tot rust kwamen en het mogelijk werd, aan een oplossing van het conflict te gaan denken.

Ik zag wel, hoe moeilijk dat zijn zou. Hier had ik niemand, die ik daaraan kon laten werken, wanneer ik iemand hier aan de kant zou zetten. Dan was de gemeente hier verweesd achter gebleven, als ik iets van dien aard had ondernomen.

Een derde hindernis was er: de kerkenorde voor tucht, waar ik me op had kunnen beroepen, was er nog niet. Ik wilde niet door een afzetting met geweld een verkeerd voorbeeld geven; voor dat ogenblik niet, maar ook niet voor de toekomst. In zekere zin werd ik daarvan ook weerhouden, omdat het gevaar aanwezig was, dat men mij er van kon verdenken, dat ik meer handelde vanuit persoonlijke wraakzucht, dan uit zuivere ijver voor de zaak en de Naam des Heeren.

Daarom nam ik me voor, hen, hoe dan ook, te verdragen, omdat ik geen mogelijkheid zag, hen buiten hun ambt te plaatsen. Daarbij wist ik wel, welk een zware last op mijn schouders zou gaan drukken. Want het gaat er niet alleen om, een college naast je te houden, maar je moet ook tevens de vrede met hen trachten te bewaren. En ik wist ook wel, dat er van vrede geen sprake zou kunnen zijn, wanneer ik die niet kocht met grote matigheid en verdraagzaamheid.

Maar, vraagt u, is dat dan zo moeilijk? Ja, zeer zeker, want u kent mij wel en u kunt het u gemakkelijk inden-

ken, dat dit mij niet zó gemakkelijk valt. Ik doe daarom mijn eigen aard geweld aan en ik houd, door mij in te houden, hun kwade wil zo in toom, dat deze niet uitbreken kan. Ze komen er zelfs openlijk voor uit, dat ze door mij vriendelijk behandeld worden en heden nog bejegend worden, meer dan ze ooit hadden durven hopen.

Ik heb niet alleen tegenover hen, maar ook tegenover het andere overblijfsel van onze tegenpartij, die matiging in acht genomen, zodat ze, of ze willen of niet, gedwongen zijn, dat te bekennen en te prijzen.

U zou eens moeten weten, hoe gemakkelijk het geweest zou zijn, de bijval van het volk te verkrijgen, wanneer ik met volle zeilen op hen was ingevaren. Het zal u verwonderen, dat ik die gelegenheid voorbij heb laten gaan.

Toen ik destijds in de Raad sprak, heb ik de eer van het ambt van een dienaar des Woords zó verdedigd, dat ik de tegenstanders beslist verschoonde.

Wat heeft het voor nut, zult u zeggen, zo over dode honden te triomferen?

Ja, maar toch zoudt u er hier heel wat aantreffen, wat zich nauwelijks in bedwang laat houden.

Toen ik de eerste keer in de preek weer voor het volk stond, was ieder gespannen en nam ieder een afwachtende houding aan. Ik liet echter het vermelden van dingen, die allen beslist wel hadden verwacht, geheel achterwege, sprak enkele woorden over de aard en de wijze van ons ambtelijk werk en ik liet toen uitkomen, matig en met takt, onze loutere trouw, die ons aan elkaar bond. Na deze inleiding bepaalde ik de gemeente bij het Schriftgedeelte, dat ik wilde verklaren; het gedeelte, waar ik destijds aan toe was gekomen. Ik wilde daarmee aantonen, dat ik mijn predikambt slechts voor een andere tijd had onderbroken, maar niet had neergelegd.

Wat betreft de zuivering van de verdachtmakingen, welke die misdadigers (namen bij de onbekende vriend van Calvijn bekend. K.) over ons hebben uitgestrooid, is het volk mij vóór geweest, Want, toen het volk het besluit nam met betrekking tot mijn terugkeer, hebben ze mij een trouwe herder genoemd. En toen een tweede volksbesluit daarop volgde, heeft de Raad, èn het volk bekend, dat ons zo'n zwaar onrecht was aangedaan, zo dat zij de Heere smeekten om vergeving.

Na mijn terugkeer heb ik bereikt, dat er een gezantschap

naar mijn collega Farel gezonden werd, met het verzoek, dat hij zijn vroegere kudde ook weer eens zou bezoeken. Ook is er een gezantschap naar de stad Orbe vertrokken (ten N. van het Meer van Genève), waar de andere verbannene (Couraud) ligt begraven, om daar met betrekking tot de overledene een getuigenis tegenover zijn vroegere gemeente af te leggen.

Hier hebt u nu een en ander over hetgeen ik heb beleefd. Lieve broeder, bid nu de Heere, dat Hij alles moge leiden tot een goed einde en dat Hij mij raad, moed en kracht moge verlenen om Zijn werk getrouw en dapper te mogen en te kunnen volvoeren.

Want hoe verder ik kom, hoe meer ik er achter kom, welk een arbeidsintensieve en uiterst moeilijke opgave ik op me genomen heb.

Wanneer u eens tot ons kunt komen, weet dan, hoe groot mijn vreugde zou zijn, u hier te zien.

Ik hoop, dat de komende herfstvakantie u daartoe gelegenheid zal bieden.

Vaarwel, lieve broeder.

Genève, eind januari 1542.

Deze lange brief biedt ons ruimschoots gelegenheid, thans nog, na bijna vier en een halve eeuw, na te gaan, hoe de eerste vier maanden, dat Calvijn weer in Genève werkzaam mocht zijn, zijn verlopen.

11. In een brief, die Calvijn op 14 maart 1542 schreef aan zijn collega Mykonius, waarschijnlijk de opvolger van zijn onvergetelijke vriend Grynäus te Bazel, gaat hij diep in op een toen wel heel erg moeilijk liggende kwestie. Deze betrof de taak en de verhouding van de overheid èn de kerk.

We hebben reeds bemerkt, dat de invoering van de Reformatie in een bepaalde stad veelal ter hand genomen werd door de stedelijke overheid. Dat was, zagen we, ook het geval geweest in Bazel, Bern, Genève, Neuchâtel, Lausanne en Zürich, om maar enkele steden te noemen, die we tegen kwamen. In al deze gevallen regelde de Raad der stad, de overheid dus, óók de zaken, die het kerkelijk leven betroffen. Zeer zeker ook, we hebben dat gezien, het „aanstellen” en het „ontslaan” van de predikanten.

Nog moeilijker werd zo'n situatie, wanneer er één stad was, die weer zeggenschap had over andere steden. Dat was bijvoorbeeld het geval met de stad Bern, of liever met het kan-

toor (denk aan een provincie) Bern, dat heel veel te vertellen had over de steden en dorpen in het franssprekend deel van Zwitserland, ook wel Waadland genoemd. Bern bemoeide zich, gevraagd of niet gevraagd, ook met de kerkelijke zaken van Genève. De stad Genève, die zijn staatkundige vrijheid en later ook de beveiliging daarvan, aan Bern had te danken, had uit dien hoofde reeds met de Raad van Bern te maken. Vooral kerkelijk heeft dit, toen Calvijn in Genève werkzaam was, grote moeilijkheden opgeleverd. En dat niet alleen, omdat Calvijn (hij had dat toen al in zijn Institutie helder en klaar beschreven) voor de overheid en de kerk een afzonderlijke, onderscheiden taak zag weggelegd, maar vooral ook, omdat de inrichting van kerkelijk leven en met name ook de handhaving van de kerkelijke tucht, zoals Calvijn deze, geheel naar de Schrift, zag en beleed, in heel veel opzichten afweek van de vrijzinnige opvattingen daaromtrent in Bern. Zodoende is er steeds een hoogst onaangenaam spanningsveld ontstaan tussen Genève en Bern. Ook in Bazel waren er grote moeilijkheden ontstaan inzake de macht, die de overheid zich zag toebedeeld, althans naar haar mening, in de kerk. Daarover had Mykonius, predikant te Bazel, in een brief aan Calvijn een en ander geschreven. Het antwoord van Calvijn in de aleerder genoemde brief van 12 maart 1542 luidde als volgt:

Aan Mykonius te Bazel

Ik wil u nu een voorbeeld vertellen, waaraan de klacht, in uw brief vermeld, vanwege de daarmede overeenstemmende inhoud mij herinnert.

Toen wij hadden gedacht aan het instellen van een kerkelijk rechthebbend ambt en de Raad ons opdroeg, dit ambt te omschrijven, stemden de „brave” lieden (het ons vijandig college) openlijk daarmede in, omdat ze zich toch wel schaamden, een zo voor de hand liggende en bekende goede zaak te weerspreken. Naderhand echter gingen ze in het geheim rond en waarschuwd en enige heren van de Raad, dat ze toch niet, wat ze in handen hadden, „voor de voeten moesten werpen” (zo spraken zij) en zo van de macht, door God hun opgedragen, vrijwillig afstand zouden doen. „Dan geeft u aanleiding tot staatkundige omwentelingen en dergelijke gevaarlijke zaken,” meenden ze.

We konden aan deze trouweloosheid niet voorbijgaan, maar hebben getracht, zonder strijd tot een schikking te komen.

Nu hebben we zo iets als een kerkelijk rechtscollege van oudsten, en een kerkenorde, waarin de kerkelijke tucht geregeld is; zo goed als de zwakke tijdsomstandigheden dit toelaten.

Meen echter niet, dat we dit zonder veel zweet hebben bereikt.

Want overal breken de onheilige geesten los, die, om aan tucht en orde te ontkomen, die beide voor hen onverdraaglijk zijn, allerlei voorwendsels zoeken, om de macht van de kerk aan het wankelen te brengen. Dat is de wereld eigen, omdat zij naar haar begeerten heersen wil, en het niet verdraagt, de heerschappij over te laten aan Christus.

Waar altijd weer zwendelaars zijn van dien aard, die deze zaak verdedigen, die de wereld en het vlees bevalt, daar moeten wij eensgezind moedig en vlijtig hen tegemoet treden en met dappere en onbedwingbare ijver voor de heilige macht strijden, die ongeschonden moet blijven. Christus, de Heere, zal ze verdelgen met de adem Zijnsmonds.

Want juist in deze zaak is Gods waarheid zó duidelijk, dan deze niet luchtig met het blanketsel van de leugen vervuild mag worden.

Zij komen aan met Mozes en David (als wereldlijke heersers). Alsof deze beiden geen ander ambt hebben gehad, dan het volk te regeren met wereldlijke macht!

De dwazen moeten ons overheden als deze geven, mannen, die voortreffelijk zijn door een bijzondere profetische geest en beiden opdrachten (als wereldlijke en geestelijke overheid) en hun roeping vervulden, niet naar hun eigen mening of neiging, maar naar Gods geboden en in Zijn opdracht. Aan hen willen we graag overlaten, wat zij verlangen!

Mozes heeft juist zelf Aäron tot het priesterambt gewijd en nadien heeft hij op Gods bevel voorgeschreven, wat Aäron had te doen. Ook David heeft niet zonder toestemming van de Heere aan de ordening van de kerkelijke zaken gewerkt.

De latere vrome koningen hebben deze vastgestelde ordening met hun macht beschermd, zoals het behoorde. De kerk evenwel hebben zij haar eigen rechtsgebied

overgelaten en zij hebben de priesters gelaten in hun door God verleende ambtelijke bediening. Maar wat ben ik dwaas mij te begeven in het oerwoud van deze vragen. De bode staat al klaar om af te reizen...

12. „Wat ben ik dwaas, mij te begeven in het oerwoud van deze vragen,” schreef Calvijn!

Het is, of Calvijn alle vragen, die om een antwoord vragen, van zich afschudt. Want, laten we dat vooral niet vergeten, de Reformatie stond nog aan haar beginpunt. De kennis van Gods Woord was nog zeer gering. Vrij van de roomse opvattingen omtrent leer en leven, meenden velen, dat nu alles mocht. Een opleiding voor het ambt van dienaar des Goddelijken Woords was er niet. Wat hebben Calvijn en zijn medebroeders niet te stellen gehad met mannen, die, uit welke motieven dan ook, de kansel beklommen!

En dan... in de kerk hebben veelal de heren van de Raad het voor het zeggen, mannen, die door het volk werden gekozen. Althans in vele gevallen.

En dan..., wat zal satan een tegenstand bieden om de Reformatie met wortel en tak uit te roeien!

„Wat een problemen!!!,” zouden we bijna zeggen..

Nee, dat mogen we niet zeggen, wanneer Calvijn wordt geroepen, zich met de hem toebetrouwde gemeente een weg te banen door het oerwoud van vragen. Problemen? Dan zoeken we een oplossing met behulp van het menselijk denken. Vragen, waarvoor Calvijn zich ziet gesteld, vragen om een antwoord. En het indrukwekkende in Calvijns optreden is altijd weer, dat hij steeds een antwoord zoekt te vinden in het heilig Woord van God. „Merk op, mijn ziel wat antwoord God u geeft.”

Dat juist maakt het lezen van zijn brieven, ook voor ons leven in deze wereld, zo boeiend en zo leerzaam. En dan niet in deze zin: Wat zou Calvijn in deze zaak hebben gedaan, of hebben geadviseerd? maar: Langs welke weg kwam Calvijn in zijn tijd, onder toen aanwezige omstandigheden, tot een Bijbels antwoord met betrekking tot de zaken, waarvoor hij toen werd geplaatst? Met woorden, maar zeker ook met daden.

Calvijn is, ook ten dezen, een door en door Bijbels christen. En hij moest (denk aan het oerwoud, waarvan hij sprak) wegen zoeken, die nooit eerder door iemand betreden waren, tenzij door Bijbelheiligen en door de eerste christenen, in hun tijd, onder de toenmalige omstandigheden.

Een oerwoud van vragen...

Dat dit niet te veel gezegd is, blijkt uit zijn brieven. Vooral in de brieven aan zijn trouwe en meelevende vrienden bevat elke brief heel dikwijls een groot aantal belevenissen, die wij op zulk een grote afstand, wat tijd en ruimte betreft, nauwelijks kunnen volgen. Het zijn zeer schokkende gebeurtenissen soms. We denken aan de brief van 20 juli 1542 aan Viret, die aldus begint:

In welk een angst ik u dit schrijf, moet de overbrenger van deze brief u maar vertellen. Mijn vrouw ligt namelijk in de weeën, niet zonder het grootste gevaar, omdat haar lichaam nog niet rijp was voor de geboorte. Maar de Heere zal het voorzien voor ons.

En dan volgen de nodige mededelingen. Over kandidaten, die een proefpreek moeten doen. Er moeten diakenen benoemd worden. Over de moeilijke aangelegenheid van de kerkelijke goederen, afkomstig van de roomse kerk en haar kloosters. Over een leeg gekomen huis, bestemd voor één der predikanten. Enzovoorts.

Het zoontje, dat wordt geboren, heeft nauwelijks een maand geleefd. Viret heeft met name aan mevrouw Calvijn een troostbrief geschreven. Calvijn schrijft op 18 augustus 1542 het volgende terug:

Mijn vrouw laat u danken voor uw vriendelijke, vrome brief. Want zij kon zelf niet anders antwoorden dan door mijn schrijven en zij was bij het dikteren heel erg gehinderd in het uitdrukken van haar gedachten. De Heere heeft ons wel met de dood van ons zoontje een zware, bittere slag toegebracht. Maar Hij is de Vader. Hij weet, wat goed voor Zijn kinderen is.

O kon ik toch nog eens zo maar even naar u overlopen! Ik zou zo graag eens een halve dag met u babbelen.

Dat zijn persoonlijke mededelingen.

Deze komen overigens in Calvijns brieven niet zo heel veel voor. En, wij zagen dit zoëven, als het het persoonlijk leven betreft, dan bekort Calvijn zich opvallend.

13. U weet, dat we pas in zijn commentaar op de Psalmen (1557!) iets lezen over Calvijns jeugd, zijn krachtdadige be-

kering en zijn roeping, in Genève te blijven (1536). De opeenstapelingen van gebeurtenissen in het politieke vlak en op kerkelijk terrein, zoals we deze vaak brief na brief aantreffen, noodzaakt ons, *eerst* na te gaan, welk Bijbels antwoord Calvijn in zijn brieven geeft op toen zeer actuele vragen; *daarna*, wat er zich in Genève afspeelt tot ongeveer 1555, te belichten vanuit het optreden van bepaalde personen, die het werk der Reformatie, en dus Calvijns levenswerk, getracht hebben te verderven, ja, te vernietigen.

14. We merkten hierboven reeds op, dat het in de eerste jaren van de Reformatie zeer moeilijk was, vertrouwde predikanten te krijgen. Daar kwam nog bij, dat ze door de Raad van de steden (een politiek, wereldlijk lichaam) benoemd werden, als ze niet voldeden, ook weer werden ontslagen. Zo schrijft Calvijn in een brief aan Farel van 10 mei 1542, dat zich bij hem een gewezen Karmelieter monnik had gemeld. Hij was ook al bij Farel geweest, maar deze had hem naar Genève gestuurd.

Deze man was opeens in Lyon (Frankrijk) opgedoken en had daar in de reformatorische kringen gepreekt. Zijn preken klonken wel reformatorisch.

Calvijn wilde deze man niet wegsturen, al beviel zijn voorkomen, zeker zijn gebarentaal en zijn gepraat, hem niet. Zo'n man klopt dan weer elders aan. Nu bij Calvijn.

Overleg wordt gepleegd met de collega's. De gewezen monnik wordt uitgenodigd, de dag daarop te komen vertellen, wat zijn bedoelingen zijn.

Zo komen we aan de zoëven genoemde brief, die ons helemaal verplaatst naar de vragen, welke om een antwoord schreeuwden. Naar een weg in het oerwoud. En dan een oerwoud, vol gevaarlijke wezens.

Calvijn geeft het volgende verslag:

Op onze eerste vraag, wat zijn bedoelingen waren, antwoordde hij, dat hij de kerk wilde dienen.

Ik begon daarop te antwoorden, ons verontschuldigend, dat we hem niet zomaar aannemen konden. De Heere heeft ons een voorschrift gegeven, dat we u eerst moeten beproeven. Geen mens, wie ook, kan hier om heen. Ook moet ten dezen een voorbeeld gegeven worden, opdat ook niet anderen verlangen zonder beproeving - vooraf aangenomen te worden.

Ik probeerde hem duidelijk te maken, dat deze zaak niet in onze hand ligt, omdat ons geweten door het duidelijke Woord des Heeren is gebonden. De ware Godsvrucht verhindert ons naar enige menselijke wet te handelen. We hebben met betrekking tot deze zaak een bepaald wettelijk voorschrift, waaraan we moeten vasthouden. Ik verzocht hem met aandrang, nu niet te denken, dat wij hem niet zo maar aannamen, uit verachting voor hem, of uit wantrouwen jegens hem. En ik voegde daar nog aan toe, dat hij er zelf alle belang bij had, niet zo plotseling zulk een last op zich te laden. Het was dan ook veel beter, nog eens een weinigje tijd te nemen, om alles nog eens goed te overdenken.

Mijn hele betoog was dus tegemoetkomend voor hem, welwillend en vriendelijk.

Hij antwoordde kortweg met het verzoek, hem onmiddellijk ons vertrouwen te willen schenken.

Hij voerde twee redenen aan, waarom hij niet in het onzekere wilde blijven:

nù had hij nog een gunstige reisbegeleiding, die hem vergezellen kon en zijn vertering wilde betalen; dat zou hem naderhand niet meer zo geboden worden;

dan, wanneer hij terug wilde keren naar Frankrijk, moest dat zo spoedig mogelijk gebeuren, omdat anders het gerucht van zijn reis spoedig alom verbreid zou zijn. We vroegen hem, een ogenblik zich te willen verwijderen. We wilden ons even beraden.

Daarna hield Viret een lange ernstige toespraak over de nauwkeurigheid en de zorgvuldigheid, die bij het beroepen van dienaren des Woords in acht genomen moeten worden. Hij noemde voorbeelden uit Gods Woord en uit de historie van de oude kerk en gaf de redenen aan, die werkelijk zeer passend waren betreffende deze zaak.

Deze toespraak was van dien aard, dat zij hem persoonlijk niet trof, maar zij had hem wel van zijn onbetamelijk opdringen moeten afbrengen, en hem, als hij nog enig aangeboren gevoel voor tact had gehad, zonder enig tegenspreken tot bescheidenheid had moeten nopen.

Maar hij was zo weinig er van onder de indruk, dat hij juist daardoor des te bozer werd in zijn gedragingen. Wanneer u, riep hij, meent, de Geest des Heeren te hebben, dan ben ik ook niet door Hem verlaten. Ik weet daarom heel goed, wat mij geoorloofd is. Ik ben hier niet gekomen, om uw tegenwerpingen te weerleggen, maar

dit staat toch vast, dat de apostelen elkaar niet hebben geëxamineerd. Dat bracht hij zo uit de hoogte naar voren, dat we allen dáárom al er maar van af zagen, ons te verdedigen, omdat wij het niet waard schenen, dat hij zich met ons zou meten.

Hij voegde er nog aan toe, dat hij zich graag aan een onderzoek had onderworpen, wanneer hij vóór de laatste vastentijd hierheen was gekomen. Nu hij echter in een kerk, die ons zeer na stond, een proeve van zijn kunnen had afgelegd, geloofde hij, bekend genoeg te zijn om niet nóg eens een proef te moeten afleggen.

Ik antwoordde, dat er in Lyon geen kerk is, waarvan men een oordeel over evangelische mannen nodig heeft. Wanneer u daar enige naam had gemaakt, is dat niet te verwonderen. Het gaat de fransen net als Salomo zegt: voor een hongerige ziel is ook het bittere zoet. (Spr. 27:1).

En, zei ik, u bent daar heel zwak geweest in uw preken! We zeiden dat niet om hem te berispen, maar alleen maar, omdat hij ons daartoe noodzaakte door dwaze trots.

Zo gingen we uit elkaar.

Hij zei tegen ieder slechts een paar woorden om de mensen gerust te stellen.

U weet, wat het vervolg is geweest. Spoedig daarop zei hij in de herberg, dat hij hier in Genève geen geleerden aantrof. En - u ziet, hoe dwaas deze mens is - dat, zonder enige aanleiding daartoe.

Toen iemand daar juist mij en Viret noemde, antwoordde hij trots: In Frankrijk zijn er duizenden, die véél geleerder zijn dan deze mannen.

U zegt: Wat maakt dat uit?

Nu, ik lach om zulke domheden, voor zoveel het me past. Maar ik bemerk toch, dat de praat van deze man wel een zeker bewijs is van een afgunstig, boosaardig hart. Hoe geleerd hij dan zelf wel moet zijn, vraagt u zich zeker af; iemand, die over alle anderen zo'n streng oordeel uitspreekt.

U hebt immers al menige ezel gezien. Hier hebt u er nog één. U heeft hem toch ook gezien?

We hebben thans een aantal broederen hier, die een ambt wensen. We zullen hen op een bepaalde tijd stipt te woord moeten staan. Twee zijn er onder hen, van wie wij niet alleen goede hoop hebben, maar die veel goeds be-

loven voor de gemeente.

De anderen zijn ook niet dom, maar deze beiden steken wel boven de middelmoet uit. Dat blijkt wel duidelijk bij het catechismusonderwijs.

15. Wat hadden de reformatoren te stellen met het voorzien in de bediening des Woords! In de loop van enkele tientallen jaren waren steden dorpen, hele landstreken overgegaan tot de Reformatie. Tientallen predikanten waren nodig. Preken om te lezen, men had ze niet. Trouwens, er waren in schier alle gevallen geen kerkeraden, geen ouderlingen, die konden voorgaan. De stadsbesturen regelden het kerkelijk leven en lieten heel vaak mannen toe, de kansels te beklimmen, die daartoe niet waren geroepen en bitter weinig kennis hadden van Gods Woord en van de leer der waarheid. En, heel dikwijls was het met het levensgedrag van zulke mensen zo droevig gesteld (Calvijn noemt meerdere malen dronkenschap), dat de Raad hen weer moest ontslaan.

Calvijn, Farel en Viret geven een aantal mannen, die predikant willen worden, apart onderwijs in de catechismus. Na verloop van zekere tijd moesten ze dan examen doen en een proefpreek houden.

In een brief van 28 juli 1542 schrijft Calvijn hierover aan Viret, die nog steeds heel nauw betrokken is bij het wel en wee van de gemeente in Genève.

Het is de brief, waarin hij schreef over zijn vrouw, die voortijdig in het kraambéd lag.

Al onze kandidaten hebben de examen nood doorstaan. De eerste heeft aan het volk zich vertoond, zoals we dat altijd wel hadden verwacht.

Pierre (een andere kandidaat) is veel meer begaafd om te preken. Bij Geneston ging de eerste preek hem goed af. De vierde overtreft onze verwachtingen.

Wat de inhoud betreft, hebben we nog niet bereikt, wat we wensen.

De beide eersten heeft de Raad (de stadsraad! K.) zonder veel moeite aangenomen en hun een salaris toegekend, dat de beide anderen ook hebben.

16. Calvijn gaat in deze brief in op een zeer gevoelige zaak, die in zijn dagen in alle gemeenten tot hoogst ongewenste toestanden aanleiding gaf.

Met de overgang naar de Reformatie kwamen niet alleen de

kerken te staan onder het beheer van de overheden, maar ook de kerkelijke goederen. En dat was nog al wat! Denk eens aan de kloosters, waartoe uitgestrekte landerijen behoorden. De kloosters waren soms schatrijk.

De overheid betaalde uit deze kerkelijke goederen het salaris van de predikanten, de scholen, de docenten aan deze scholen. Maar er werd ook op een te veroordelen wijze met de kerkelijke goederen en inkomsten daaruit omgesprongen.

Calvijn ijverde voor een redelijk inkomen voor de predikanten. Hijzelf leefde heel eenvoudig. Maar hij wilde toch wel, dat de predikant een behoorlijke woning had en geen huur behoefde te betalen. Wanneer de Raad van Genève dan zó krenterig is, dat zij aan de zoëven genoemde Geneston een jaarinkomen toezegde van nog geen 200 francs per maand, aan anderen nog minder, protesteert hij daartegen.

Calvijn schrijft daarover in dezelfde brief:

Ze hebben me wel wat hoop op enige verbetering gegeven. Toch heb ik, toen ze in deze zaak moeilijkheden maakten, hen flink aan de oren getrokken wat betreft de kerkelijke goederen. Ze moeten er bijtijds wel goed aan denken, dat zij voor God en mensen rekenschap moeten afleggen. De paus is een dief en heiligschender geweest. Wij moeten er wel ons voor wachten, dat we hem daarin gaan navolgen. Ik gebruikte dat als aanleiding, om hun opmerkzaamheid even wakker te roepen. Ze moeten niet denken, dat ik een Bileam ben, die de tegenstanders zegen breng, in plaats van vloek.

Ze hebben deze zaak (het besteden van de inkomsten uit kerkelijke goederen. K.) nu tot later tijdstip uitgesteld. Want ik zeide, dat het beslist noodzakelijk is, deze zaak nog eens heel ernstig te bespreken.

Uw huis wilden ze leeg laten staan. Ik heb ze dat op goede gronden ontraden. Het is toen toegewezen aan De l'Eglise. (Een pas aangenomen predikant, die binnen een jaar ook weer werd geschorst. K.).

Zo zouden we kunnen doorgaan met het vermelden van bijzonder grote moeilijkheden met predikanten, die aangenomen werden, weer moesten worden geschorst. Vooral in de brieven, gericht aan Viret te Lausanne, wordt steeds weer over deze beslommeringen rondom de dienst des Woords gesproken. Laten we hiervan nog één voorbeeld noemen. Er zijn naar Genève heel veel vluchtelingen gekomen, die, om-

dat ze de Reformatie zijn toegedaan, vervolgd worden. Ook uit Italië. In een brief aan Viret van eind oktober 1542 noemt Calvijn twee van hun predikanten, die met deze vluchtelingen meegekomen zijn. Het zijn Bernardino en Camillo. Van hen het volgende:

Onze Bernardino valt men met wonderlijke listigheden aan om hem bij ons weg te lokken. Hij volhardt echter standvastig, hier te blijven. Hij heeft ook al grotendeels de antichrist alle kans ontnomen, dat dit hun ooit zal gelukken. Want hij heeft in één band een aantal preken uitgegeven voor de italiaanse christenen, waarin hij aan het slot openlijk belijdt, dat hij geheel en al, en zonder enige beperking, onze zijde heeft gekozen. Heel veel Italianen bezoeken hem. En allen, die hem kennen, getuigen er van, dat de Heere voor Zijn Rijk door zijn bediening er velen heeft toegebracht. Ik mag intussen, zoals u weet, toch niet slapen. Maar hoe meer ik deze man leer kennen, hoe meer achting ik voor hem krijg. Van zijn kant zegt hij, dat hij door mij veel steun heeft ontvangen en gesterkt is geworden. De Raad geeft hem toestemming om te preken, zo dikwijls als hij het nodig vindt.

Maar we hebben ook Camillo hier. Zijn aarzelende houding komt ons verdacht voor. Met zijn mond prijst hij het Evangelie vrijmoedig aan, en toch vrezen we voor hem. En we dachten, terecht. Hij loopt met een of ander geheimzinnig plan rond, dat ons niet bevalt, ook al kennen we hem niet.

Het is goed, dat Bernardino zich als van een vriend ver-re houdt.

16. U bemerkt het: wát een zorgen!

Dat betreft, we noemden dit reeds, ook de kwestie van de kerkelijke goederen. Men zat daar overal mee. Viret had Calvijn gevraagd, daarover nog eens te schrijven.

U ziet het: weer een vraag, die om een Bijbels antwoord vraagt. Dát is kenmerkend voor de Reformatie. Toen, maar ook nu! Men wilde niet weten van een probleem, misschien boven water gebracht door een of andere socioloog, dat dan opgelost zal moeten worden vanuit een of andere filosofie, op grond van een verderfelijk en leugenachtig wereldbeeld of een valse levensbeschouwing.

In de zoëven aangehaalde brief aan Viret van eind oktober

1542, schrijft Calvijn over deze vraag: Wat doen we met de (vrijgekomen) kerkelijke goederen?

Ik wil op de vraag, die u mij stelde met betrekking tot de kerkelijke goederen, nog even terugkomen.

Ik moet me wel verontschuldigen, want u weet, dat de behandeling van deze vraag, tijd, moeite, rustig onderzoek en niet weinig vlijt eist.

Toen we in Regensburg op de Rijksdag waren, vorig jaar, hielp ik Bucer bij het beantwoorden van deze vraag. Dat antwoord moest worden toegevoegd aan de akten van de Rijksdag. De vraag naar de kerkelijke goederen kon toen slechts terloops aangeroerd worden. Wat daar toen van geschreven is, is niet voldoende voor de huidige situatie. Een klein weinig echter kon men daaraan ontlenen.

Naar het mij voorkomt, moeten we deze zaak van twee kanten benaderen. Ten eerste, u zegt, dat het ontvreemden van de kerkelijke goederen, tegen haar oorspronkelijk doel aanleiding geeft tot velerlei ergernissen.

Ten tweede, u wijst er op, dat het zelfs niet geoorloofd is, de vrijgekomen kerkelijke goederen aan ons te trekken. Dat dit veel ergenissen verwekt, zien we allerwege. De papisten schelden en tieren op ons, of liever, ze belasteren het Evangelie, omdat de kerkelijke goederen door onze overheden worden overgenomen.

Maar dat deden ze al, het belasteren van het Evangelie, lange tijd vóór ze dit prachtige aanknopingspunt hadden. Vroeger belasterden ze het Evangelie op allerhande wijze; nu evenwel zullen ze een goede reden hebben om ons aan te klagen, nu ze praten over de beroving van hun kerkelijke goederen.

En dan, het volk binnen onze stadsgrenzen waagt het niet, hierover in het openbaar te spreken, maar bekritiseert dit wel in alle hoeken. De predikanten hebben in deze zaken niets te vertellen. Het volk heeft vroeger geschreeuwd tegen de paus en de hele papistische geestelijkheid. Hoe dezen zich schuldig maakten aan kerkroof. Maar hoe zullen ze nu zo'n verkoop bij opbod dulden, welke de kerk totaal berooft en uitkleedt? Het misbruik van de inkomsten van de kerk duldden ze vroeger niet. Laat staan thans, nu dit goed op de veiling komt.

En dan dit nog!, welk een slecht voorbeeld wordt hier gegeven aan andere overheden. Want die zijn maar al te

hebberig om niet om geheel andere redenen er toe over te gaan, kerkelijke goederen aan zichzelf toe te eigenen of in de handen van wereldlijke instanties te doen overgaan.

Wanneer men daarin voort gaat, in dit onrecht, dan kan men immers de halve schuld schuiven op wie daarmee begonnen zijn.

En ook dit nog: de overheidsorganen weten niet en kunnen ook niet vastleggen, wie hun opvolgers zullen zijn. Het kan wel gebeuren, dat deze opvolgers later hulpeloos en eenzaam met heel deze zaak zitten en met lege handen staan.

En zo komen we dan toe aan de vraag, of verwereldlijking van kerkelijke goederen wel geoorloofd is.

Houdt het argument vast, waar alles om draait: het komt de overheid niet toe, wat eens door Christus en door de kerk is gesticht. Daarbij moeten we vermelden, de wet en de oude wijze, waaruit blijkt, hoe deze goederen moesten besteed worden. Men zal daaraan moeten vasthouden: de kerk als zodanig is door Christus gesticht, afgezien van het feit, wat goddeloze smulpapen later zich hebben toegeëigend. Het staat zondermeer vast, wat het rechtmatig gebruik van de kerkelijke goederen is. Dàt moeten we nu vasthouden. Het aanwenden van deze goederen buiten dit gebruik is niet mogelijk, zonder aan de vloek en de verdoemenis te vervallen, om dat zo juist het heilige wordt ontwijfd.

We zullen er intussen ons wel voor moeten wachten, dat we niemand ook maar enige aanleiding geven om te denken, dat u persoonlijk op een of andere manier streeft naar iets van dit kerkelijk goed. Maar dit zal men duidelijk moeten maken, dat het de beste regel is, die ook voor de Reformatie geldt, zoals deze is opgesteld door koning Josia: de overheid hield het toezicht, de dienaren van Gods kerk hebben echter het beheer.

U zoudt hiertegen kunnen inbrengen, dat u in zoverre reeds tevreden zoudt zijn, wanneer de overheid het volle recht van beheer heeft, als zij dan maar de jaarlijkse inkomsten getrouw zou besteden en niets van het kapitaal zou verloren gaan.

U ziet, hoe verward en gehaast ik deze enkele argumenten behandel. Graag had ik het beter uitgewerkt; nu slechts dit, omdat u het zo dringend van mij vroeg. Meer tijd had ik niet.

17. Zoals reeds gezegd, de vraag, hoe het bezit van kerken en kloosters, dat bij het overgaan naar de Reformatie beheerd moest worden, heeft ook Calvijn heel veel zorg en moeite gegeven en leidde vaak tot hevige conflicten met de Raad, de overheid van Genève. En met name heeft deze zaak geleid tot onophoudelijke confrontatie met de stad Bern, waar de overheid alles in handen hield, wat betrekking had op het kerkelijk leven.

Wanneer het wéér tot een ingrijpend besluit is gekomen, een beslist onschriftuurlijk besluit, schrijft Calvijn op 11 september 1542 aan Viret, die in Lausanne ook met de besluiten, die de Raad in Bern nam, te maken had:

Willens en wetens heeft u een slang om uw hals gelegd. U moet weten, dat dit niet het einde van het ongeluk is, maar slechts een begin. Want de Heere zal uw zwakheid met een scherpe gesel tuchtigen, omdat u zich tegen deze gang van zaken niet wilt verweren, terwijl hier toch publiekelijk het fundament wordt gelegd voor een gevaarlijke tirannie.

Ik ben verbaasd, wanneer ik zo'n raadsbesluit lees. Een onbedwingbare overmoed spreekt daar uit.

We kunnen in dit deeltje niet breder en dieper op deze zaak ingaan. Calvijn heeft de noodzaak van de scheiding tussen de macht van de kerk en van de staat en ook de hele affaire rondom de kerkelijke goederen, kort maar krachtig beschreven in zijn Institutie. Wat de kerkelijke goederen betreft in Boek IV. IV. 6,7,8.

Het is alles voor Calvijn wel diep ingrijpend geweest. Hij vindt het vreselijk, dat er collega's zijn, die de overheid, de Raad van hun stad dus, als dogmatische autoriteit erkennen, zodat ze, wat daar ook maar besloten wordt, voetstoots aan nemen en voor een orakel menen te moeten houden.

Hij roept het dan uit: Broeders! wat een ongehoorde en vreselijke precedenten scheidt dat niet voor de toekomst! Wanneer we ons zulk een juk laten opleggen, en door stilzwijgen verraad plegen aan ons heilig ambt, hoe kunnen we dat ooit tegenover de Heere en tegenover de mensen verantwoorden!

18. Wat heeft deze moedige houding van de man, die steeds weer op alle fronten op de bres moest staan, wanneer moedwillig of trouweloos werd afgeweken van de leer der waar-

heid, geopenbaard in Gods Woord, het buitengewoon moeilijk gehad.

We zullen dat bemerken, wanneer we Calvijn de wapenen zien opnemen tegen

1. Castellio
2. Chapponneau
3. Gruet
4. Perrin en familie
5. Servet

Wanneer we vanuit Calvijns brieven met deze heren geconfronteerd worden, zal het ons niet moeilijk vallen, een indruk te ontvangen van de worsteling, zoals die reeds door de Heere in het paradijs wordt voorzeggd tussen het zaad der slang en het Zaad der vrouw.

19. We noemden slechts een vijftal felle tegenstanders van het werk der Reformatie. Vele anderen zouden te noemen zijn.

De eerstgenoemde, Castellio, komen we in 26 brieven van Calvijn tegen. Slechts één keer schrijft Calvijn meer in het bijzonder over Castellio in een brief, waarin hij, mede namens zijn collega's, inlichtingen over hem verstrekt.

Calvijn had deze man leren kennen, toen hij in Straatsburg verbleef (1539-1541).

Sebastian Castellio was toen docent aan de Latijnse school van Johannes Sturm, waar ook Calvijn les gaf.

Toen Calvijn in september 1541 terugkeerde naar Genève, werd Castellio door de Raad van Genève benoemd als docent aan de Latijnse School, het collège de la Rive, zodra deze weer op gang was gebracht.

Een klein jaar was Castellio aan deze school verbonden, toen hij in ernstige mate in opspraak kwam, omdat hij hoogdravende ruzie kreeg met zijn zwager Pierre. Die ruzie betrof nu eens dit, dan weer dat. Over geld, over een woning, ging het. Calvijn moest telkens tussenbeiden komen. Aan Viret, die Genève door en door kent, schrijft Calvijn op 19 augustus 1542:

Ik heb de rol op me genomen om de twist tussen beiden bij te leggen. Ik ben bang, dat het een publiek schandaal wordt en dat een slechte naam voor Castellio's school zich verder zal uitbreiden. Het is trouwens al alom hèt

gesprek van de dag in de stad geworden.

Ik heb nog nooit zo iets ingewikkelds gezien.

Nu is de storm wat geluwd, maar ik ben bang, dat ze bij de geringste aanleiding weer zal losbarsten.

Ja, Castellio heeft zich ook nog bij mij er over beklaagd, dat zijn salaris te laag is. Maar ik vrees, dat de onzen het niet zullen wagen, hier iets aan te doen.

Daar heeft u de stand van zaken van onze school, alleen maar, opdat u mij niet zult benijden.

De heer Castellio die Grieks doceerde op de Latijnse School, had - verbaast u niet! - een vertaling gemaakt van het Nieuwe Testament; uit het grieks in het frans.

Calvijn schrijft daarover aan Viret op 11 september 1542 het volgende:

Hoor nu eens iets vrolijks over Sebastian (Castellio). Het zal uw gal en uw middenrif in beweging brengen. Eergisteren kwam hij naar me toe, en vroeg me, of ik het er mee eens was, wanneer hij zijn vertaling van het Nieuwe Testament ging uitgeven.

Ik antwoordde: Die heeft heel wat correcties nodig.

Hij wilde weten, waarom.

Dat toonde ik hem aan vanuit een paar hoofdstukken, die hij me ter lezing had gegeven.

Hij verzekerde me, dat hij in het overige veel meer zorgvuldig was geweest.

Toen vroeg hij nog eens, wat ik er van dacht.

Ik zeide, dat ik het hem niet kon verhinderen, het te laten drukken.

Maar, zei ik, ik moet me wel houden aan wat ik de drukker heb beloofd. En dat is: de vertaling goed doornemen en corrigeren, waar dit nodig is.

Dat wees hij beslist af. Hij wilde wel nog eens bij me komen en het vertaalde voorlezen. Of ik maar een bepaald uur wil afspreken.

Ik zei, dat ik dat onmogelijk kon doen, ook al bood hij me 100 kronen. Dan zou ik me moeten verplichten, ongeveer twee uur lang met u te praten over één enkel woordje!

Zo is hij weggegaan, naar het scheen, bedroefd.

Calvijn noemt dan één voorbeeld van de vele blunders, die

hij tegenkwam in het vertaalwerk van de overmoedige Castellio.

Een tweetal jaren daarna vertrekt Castellio uit Genève. De Raad weigerde hem verhoging van zijn salaris. Tevoren had hij de Raad verzocht, hem aan te stellen als predikant in Genève. Ook daar had de Raad niet in bewilligd.

Calvijn typeert deze man heel scherp: „Ik ben bang, dat deze man nergens zal vinden, wat hij wenst.”

Hoewel Castellio niets van Calvijn moest hebben, wezen de predikanten hem juist aan om het door de vertrekkende rector van de Latijnse school gevraagde getuigschrift te schrijven. (Bij mijn weten heb ik nog nooit zo'n uitvoerig getuigschrift gelezen en nog minder zelf geschreven.)

Omdat men in Genève vermoedde, dat Castellio hier of daar zou trachten, predikant te worden, wordt in dit getuigschrift uitvoerig besproken, waarom hij in Genève niet toegelaten was tot het predikambt. Bij zo'n onderzoek namelijk werd gevraagd, of de man, die het predikambt begeerde, wat de leer betreft het geheel eens was met hetgeen in de kerk van Genève werd geleerd. Castellio verklaarde, dat hij op twee punten niet instemde met die leer:

1. het Hooglied van Salomo kon hij niet rekenen te behoren bij de Heilige Schrift;

2. de nederdaling ter helle, zoals deze in Calvijns catechismus wordt behandeld, hij kon er niet mee instemmen.

Uitvoerig schrijft Calvijn over pogingen, met de rector van de Latijnse school hierin tot overeenstemming te komen. Castellio bleef bij zijn standpunt. Vandaar het besluit:

We waren allen van mening, dat het gevaarlijk en een slecht voorbeeld is, wanneer iemand onder deze omstandigheden zou toegelaten worden tot de dienst des Woords.

Direkt daarop heeft Calvijn over het vertrek gecorrespondeerd met zijn collega Viret.

Castellio had namelijk dit getuigschrift gelezen. Hij was er mee naar Lausanne getogen. Een hem bevriende predikant aldaar kwam eens met Calvijn praten over dit getuigschrift. Men had Castellio toch al eens ergens laten invallen voor een afwezige predikant. Dat was Calvijn onbekend. Met Castellio sprak de predikant uit Lausanne op laetdunkende wijze over de manier, waarop Calvijn destijds de canoniciteit van

het Hooglied had verdedigd. En evenzo het leerstuk van Christus' nederdaling ter helle. Dat zou belachelijk geweest zijn.

Dit geroddel, en vooral ook het feit, dat Castellio in Bern de mannen, die daar aan het roer zaten, tegen hem op was gaan zetten, zat Calvin dwars. Calvin schrijft dan begin maart 1544 en op 25 maart 1544, dat hem dit alles verontrust. Zal geklets geen verwijdering brengen tussen Viret en hem? Calvin heeft medelijden met deze man, die nu tussen wal en schip dreigt te geraken. Calvin wil „gaarne voor zijn deel graag de hand daartoe bieden, om hem te helpen.”

Maar...

Ik ben heus wel overtuigd van zijn gaven en zijn kennis. Alleen, ik zou zo graag zien, dat zijn gaven onderworpen waren aan een beter oordeel en zijn kennis werd bestuurd door levenswijsheid. Och, dat hij zijn enorm zelfvertrouwen, dat ontspruit uit het overschatten van zijn toch niet zo buitengewone kennis, eens kwijt raakte! Wat hij ten rechte of ten onrechte over mij denkt, daaromtrent komt de Heere alleen het oordeel toe. Voor zover ik weet, heb ik hem zeker geen aanleiding daartoe gegeven. Maar ik wil slechts op zijn kennis en zijn toch niet zó kwaad karakter zien.

In mei 1544 loopt het helemaal mis.

Castellio, tot voor kort rector van de Latijnse school!, is teruggekeerd in Genève.

't Was toch al zeer rumoerig in Genève.

Het gedrag van twee collega's van Calvin wordt zó in het openbaar aan de kaak gesteld (of liever hun wangedrag), dat de Raad dreigt, hen te schorsen.

Zal er een „brand” ontstaan?

En dan... Castellio!

Calvin schrijft over diens optreden aan Farel in een brief, gedateerd 31 mei 1544.

Ik begin maar weer eens te vertellen, wat het betekent, in Genève te wonen. Onze Sebastian Castellio vloog, zo woest hij maar kon op ons af.

Gisteren waren er ongeveer 60 mensen aanwezig bij de gemeenschappelijke schriftverklaring. We waren toegekomen aan 2 Cor. 6:4: „Maar wij, als dienaren Gods,

maken ons in alles aangenaam, in veel verdraagzaamheid...”

Castellio was ook aanwezig. Hij nam het woord en maakte een bijna onafzienbare lijst tegenstellingen op: wij aan de ene kant en tegenover ons de dienaren van Christus. Hij deed dit zo: Paulus, een dienstknecht van God, – wij dienen onszelf. Hij was altijd zeer verdraagzaam geweest, – wij juist zeer onverdraagzaam. Paulus had 's nachts gewaakt om tot stichting der gemeente te arbeiden, – wij waken, maar om te spelen. Hij was nuchter geweest, – wij dronken. Hij was geplaagd door onrust, – wij zaaien onrust. Hij was kuis geweest, – wij zijn hoereerders. Hij werd in de gevangenis geworpen – wij werpen iedereen er in, die ons slechts met één woord kwetst. Hij had gewerkt krachtens Gods volmacht, – wij werken voor eigen eer. Hij had door anderen moeten lijden, – wij vervolgen de onschuldigen.

Wat wilt u nog meer?

Het was een zeer bloeddorstig betoog. Ik heb het zwijgen hieraan toegedaan om niet voor de oren van zovele vreemden een nog grotere herrie op te roepen. Ik heb wel bij de Raad een klacht ingediend.

Dat was nu echt het kenteken van een scheurmaker, zou ik denken. U ziet, welke noden mij drukken.

Wat zal Calvin er een spijt van hebben gehad, deze man in 1541, toen hij terugkeerde naar Genève, te hebben meegenomen om de leiding op zich te nemen van het Collège, de Latijnse school.

Castellio was toen nog jong, 26 jaar oud. Ambitieuze als hij was, schreef hij een prima leerboek voor het onderwijs in het latijn, dat jarenlang, ook in Duitsland, is gebruikt.

We hebben gezien, dat hij zijn ware aard liet zien, toen de Raad van Genève en de predikanten aldaar, vooral Calvin, hem niet konden toelaten tot het predikambt vanwege de dwalingen, waaraan hij koppig vasthield.

Na allerlei verwickelingen is Castellio naar Bazel vertrokken, waar hij een baan kreeg als corrector van een professor en later zelfs professor werd aan de universiteit aldaar in het Grieks. Hij is niet oud geworden. Eén jaar voor Calvin, in 1563, is hij overleden, 48 jaar oud. Maar hij heeft, sinds zijn vertrek uit Genève, alles op alles gezet om Calvin het leven zuur te maken. Tot zijn dood toe.

Niet zonder schande is hij ten grave gedaald. Omdat hij ging overhellen naar de Wederdopers, was de Raad van Bazel juist bezig, Castellio te ontslaan, toen hij overleed.

Kort na het vertrek van de ex-rector uit Genève bleek, dat deze man bleef stoken. Leden van de Raad, die, hoewel ze Libertijn waren, toch wel achter Calvin stonden, wanneer het over burgerlijk fatsoen ging, wist Castellio met allerlei verdachtmakingen zo te bewerken, dat ze zich steeds meer tegen Calvijn's reformatorische arbeid gingen verzetten. We noemen in dit verband alvast de naam van één der voornaamste burgers der stad, lid van de Raad, de heer Perrin.

Wanneer in 1553 de ketter Servet veroordeeld wordt tot de doodstraf, is het vooral Castellio, die heel Bazel op stelten zette tegen Calvin. Niet vanwege Servet's ketterijen, of omdat de Raad van Genève hem ter dood veroordeelde, maar omdat Calvin het brein was, volgens hem, achter heel deze droeve affaire.

Steeds volgt Castellio de laffe methode: in troebel water is het goed vissen. Hij schrijft onder een schuilnaam een boekje, waarin hij tracht aan te tonen, dat het vervolgen van ketteren uit den boze is.

In een brief aan Calvijn's vriend in Zürich, Bullinger, schrijft Calvin op 28 maart 1554:

Kort geleden is ook in Bazel een boek onder een schuilnaam gedrukt, waarin Castellio beweert, dat ketteren niet met geweld onderdrukt mogen worden. Dat toch de predikanten van de kerk in Bazel eindelijk, hoewel wel erg laat, ontwaakten, opdat het kwaad niet verder om zich heen kon grijpen!

Wanneer in 1554 de keurvorst van Saksen sterft, schrijft Calvin aan de drie zoons, die hij achter laat, een bewogen brief, waarin hij hen oproept, zich te houden aan het Sola Scriptura „alleen" de Heilige Schrift. Hij waarschuwt hen tegen de lutheranen, die, na het overlijden van Luther in 1546, gemene zaak maken met Castellio, die hen op een dwaalspoor leidt. Calvin noemt in dit verband Castellio's optreden de verleidelijke nieuwe filosofieschool. Met zijn speculaties, schrijft Calvin, zal nooit iemand tot kennis der Waarheid komen. Calvin waarschuwt de drie edele prinses, aan wie hij zijn commentaar op het Boek Genesis opdraagt (31 juli 1554):

Van welk een waarde is het, wanneer u leert, het voor-

beeld van de oude kerk, zoals Mozes dit ons nagelaten heeft, verstandig en dapper te benutten.

Des te grotere haat verdienen zekere onrustige lieden, die gestoken zijn door het gif van een of andere fanatieke ijver en die er op uit zijn, de nu reeds gescheurde kerk van onze tijd voortdurend verder uit elkaar te rukken.

Wanneer ook maar ergens iemand de pen meent op te moeten nemen om de leer der Reformatie, zoals Calvin deze openlijk beled, te bestrijden, gaat Castellio aan hun kant staan.

Wanneer Calvin in Genève in 1555 in de grootste ellende verkeert, omdat de Raad, gedreven door de Libertijnen, hem het leven zuur maakt, blijkt zelfs, dat in Frankrijk onder de vervolgte Hugenoten de smaadschriften van Castellio tegen de leer der Reformatie, zoals Calvin deze predikt en in zijn geschriften heeft neergelegd, ingang vinden. Een vurig aanhanger van Castellio, een zekere De la Vaus, is bijvoorbeeld in de bekende Hugenoten-gemeente, Poitiers, gedreven door de satan, zegt Calvin, bezig de gemeente uiteen te scheuren. Met name moet de leer der praedestinatie, zoals Calvin deze in zijn Institutie (die las men toen in de gemeente des Heeren van woord tot woord!) heeft verklaard, het ontgelden.

Calvin schrijft aan de gemeente van Poitiers in Frankrijk een zeer uitvoerige brief, waarin hij de gemeente smeekt, aan de eerzuchtige verleider De la Vaus, die zich steeds weer beroept op de filosoof te Bazel, de heer Castellio, geen gehoor te geven.

De la Vaus rept er met geen woord van, dat in Bazel de brochures en de boeken van Castellio, waarin hij onze praedestinatieleer wil bestrijden, veroordeeld zijn en dat het op straffe des doods verboden is, ze te drukken. In zijn brieven kunt u lezen, welke „mooie" dingen De la Vaus in deze nieuwe school (van Castellio. K.) heeft geleerd. Hij vertelt daarin, dat iedereen in Genève mijn pantoffels moet kussen.

Ik denk, dat u getuigen genoeg hebt, om te vertellen, welke pronk ik hier voer en hoe ik er naar streef, dat ieder mij het hof maakt!

Ik ben er van overtuigd, wanneer De la Vaus in mijn plaats zou staan, dat hij een geheel ander praalvertoon rondom zich zou wensen. Want omdat hij al opgeblazen is, hoewel hij in feite niets is, zou men hem moeten plaat-

sen op de eezetel der ijdelheid.

Maar hij toont daarmee, wat voor een giftig dier hij is, omdat het hem zo verdriet, dat hier bij ons grote eendracht heerst in onze gemeente. Want dat is het, wat hij noemt, mijn pantoffels te kussen, dat men zich hier niet afzet tegen de leer, die ik voorsta. Men wil God niet verachten in mijn persoon en Hem zodoende met voeten treden.

Want in de manier, waarop De la Vaus en zijn leermeester (Castellio K.) vijanden zijn van vrede en eendracht, laten ze zien, dat ze voortgedreven worden door de satan.

Hij geeft te kennen, dat ik mijn boeken door de overheid laat uitgeven, opdat dan niemand de moed zou hebben, iets daartegen in te brengen.

Daarop antwoord ik, dat het zeer zeker het geringste is, wat men kan verlangen, dat de overheid, aan welke de Heere het zwaard van de wereldlijke macht heeft toebetrouwd, niet toestaat, in haar stad te lasteren tegen het Schriftuurlijk geloof, waarin ook de overheid onderwezen is.

Maar het is heel goed, dat de honden, die zo zeer achter onze rug om blaffen, ons niet kunnen bijten.

U ziet het, dat ook Castellio alles op alles heeft gezet om het werk deze Heeren tegen te houden, ja, zelfs in hoge mate verdacht te maken; een werk, met Calvijn als middel, dat straks over geheel Europa, in alle landen, waar de lutherse kerk geen wortel schoot, de leer der Reformatie ingang zou doen vinden.

We zouden nog vele voorbeelden kunnen noemen uit Calvijns brieven, waarin hij op aangrijpende wijze laat zien, hoe zelfs zijn beste vrienden zich hebben geschaard onder de lofredenaars van Castellio, van wie Calvijn blijft zeggen:

hij is zó dol in al zijn goddeloosheid, dat ik in waarheid honderd maal liever papist zou zijn. (In een brief aan een ontrouw geworden vriend, eind december 1555).

Temidden van de moeilijkheden, die binnen Genève steeds groter werden, werd Calvijn van buitenaf, dan door de een, dan door de ander, fel aangevallen over de leer der waarheid, zoals hij deze in de Instutitie had mogen uitleggen. Terloops willen we hier nog iets van zeggen.

20. Eén van de collega's van Farel in Neuchâtel, Chapponneau viel Calvijn aan op zijn leer van de Persoon van Christus met betrekking tot de Persoon van de Vader in het Drieëinig Goddelijk Wezen. De aanvallen, die hij op de preekstoel tegen Calvijn en ook tegen diens vriend en zijn collega Farel, ondernam, vergelijkt Calvijn met een stierengevecht.

Aan de predikanten te Neuchâtel, waar de gemeente door dit voortdurend schandaal op z'n kop staat, schrijft Calvijn een en ander maal een brief, waarin hij op grond van de Schrift en de oude kerkvaders, met name noemt hij Augustinus, de dwalingen van Chapponneau waardig weerlegt.

Chapponneau was een predikant, die zich niet hield aan de Schrift, maar zeer allegorisch preekte en zich liet gaan in de allerdwaaste speculaties.

Calvijn geeft daarvan enkele voorbeelden. We noemen er slechts één. (Brief van 28 mei 1543)

Wat betreft Ananias en Safira moet hij eerst maar eens aantonen, dat zij gestraft zijn om nog een andere zonde dan om hun leugen. Wie zal anders aan zijn uitvindingen geloof hechten?

Dat hij de allegorie zo moedig verdedigt, verwondert me niet. Want de lieden, die geen korreltje verstand hebben en daarom met koude en smakeloze allegorieën kunnen spelen, vechten voor het recht van de allegorische uitleg. Maar niet anders dan voor eigen huis en haard.

Chapponneau was ook een tegenstander van de studie in de oude talen (Hebreeuws en Grieks) en kwam heel dichtbij de Wederdopers, omdat hij het wereldlijk recht van de overheid niet erkende. Daarom verzette hij zich op een synode te Bern met kracht tegen elke vorm en censuur. Alles moest worden opgelost naar de regel van Mattheus 18.

Ook daartegen heeft Calvijn zich in een brief aan de collega's te Neuchâtel heftig verzet. Met name, omdat Chapponneau tegen de stellingen van Calvijn, die op genoemde synode behandeld werden, tegenstellingen had ingediend. In deze brief worden de anti-thesen van Calvijns tegenstander stuk voor stuk weerlegd.

U begrijpt het, het gaat hier niet om Chapponneau, maar in de eerste plaats om de gemeente te brengen en te behouden bij de zuivere leer der Schrift, die hier met voeten wordt getreden.

Zelfs na het overlijden van deze vijand van de leer der Reformatie (in 1545), schrijft Calvijn nog aan Farel.

Hij was als persoon een nietsnut, tot twist geboren; hij vertrad de hele kerkelijke ordening met zijn voeten, ja, alles, wat recht en ordelijk was ingericht. Met giftige hoon en zonder schaamte streefde hij daarnaar. Welk een schade trachtte hij aan te richten vanuit zijn onzalige karakteraanleg en niet minder door zijn af en toe optredende woede-aanvallen. Opzettelijk ruide hij alle intriganten op tot verderf van de kerk.

21. Wanneer we nu ons beperken tot de steeds groter wordende moeilijkheden, die leiden naar een dieptepunt rond het jaar 1555, moeten we nog eens aandacht schenken aan de Libertijnen. We zouden hen de politieke Libertijnen kunnen noemen.

En dan in onderscheiding van de Libertijnen, die we de „geestelijke”, de spiritualistische Libertijnen zouden kunnen noemen.

De politieke Libertijnen, waaraan Genève zijn vrijheid had te danken, vrij van Rome en vrij van Savoye in de dertiger jaren (met behulp van Genève), waren in Genève meest oude, gezeten burgers, rijke handelslieden.

Zij waren in 1541 bereid, Calvijn terug te roepen, om weer in de stad orde op zaken te stellen. Ze lieten ieder vrij in zijn doen en laten, mits de kerk iedereen, ook hèn, maar vrij liet om hun eigen zaken te regelen. Ze gingen ook wel naar de kerk, lieten hun kinderen netjes naar de catechisatie gaan. De kinderen gingen naar de Latijnse school, waren zelfs wel op de kostschool. Ze hielden immers van netheid, orde, gepaard gaande aan een gedegen intellectuele opvoeding, waarbij het onderwijs in de talen centraal stond.

Maar op z'n tijd wereldse genoegens, zoals dans, theater enzovoorts, daar moest de kerk hen vrij in laten.

Dat was het juist, wat hen in botsing zou brengen met Calvijn, die in Genève de touwtjes, wat het zedelijk leven betreft, steeds strakker aan ging trekken. En het zou de vraag zijn, of de Raad, waarin deze wereldlijke Libertijnen steeds meer te vertellen kregen, wel zou instemmen met het consistorium (de raad der oudsten, wij zouden zeggen, de kerke-

raad), wanneer het dit overtreden van de wet der zeden tot de orde meende te moeten roepen.

Daar ligt de diepe oorzaak van het conflict, dat steeds ernstiger vormen zou gaan aannemen, vooral wanneer dat conflict de voorname heer Perrin zou gaan betreffen, een gezeten burger, lid van het dagelijks bestuur in Genève, kapitein van de Geneefse militaire macht.

Calvijn noemt hem de Caesar van Genève.

22. We moeten deze Libertijnen wel onderscheiden van de „geestelijke” Libertijnen, die Calvijn met alle macht heeft bestreden. Toen in Genève een haard van deze sektariërs werd ontdekt, heeft Calvijn wel de politieke Libertijnen aan zijn kant gehad om deze haard, althans in Genève, uit te roeien.

Deze zeer gevaarlijke sekte was afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden. Zij was in het leven geroepen door een zekere Quintin. Zijn medewerker was een priester, Pocquet.

Toen Calvijn nog in Parijs was, in 1534, had hij al kennis gemaakt met deze sekte en had hij reeds een twistgesprek met Quintin gevoerd.

Pocquet had in 1542 geprobeerd, in Genève voet aan wal te krijgen. Maar Calvijn liet hem door de Raad de stad uitzetten.

Zó gevaarlijk waren deze heren, dat zelfs Bucer in Straatsburg een paar jaar contacten onderhield met Quintin, totdat zijn ogen voor diens verderfelijke leer opengingen.

Calvijn is hevig ontdaan, wanneer hij bemerkt, dat zelfs de zo geliefde Koningin van Navarre, de zuster van Koning Frans I, die de Reformatie van harte was toegedaan, beide heren in haar paleis had toegelaten. Dat Calvijn in het jaar 1545 tegen deze ketterse beweging, die hij de sekte der Nicolaiëten noemt (Openb. 2:15. De Koning der kerk haatte deze sekte) een fel verweerschrift had geschreven, dreigde de bijzondere band tussen Calvijn en deze koningin te verbreken. Tot grote schade van de Reformatie in Frankrijk!

Calvijn heeft de Koningin van Navarre toen een uitvoerige brief geschreven, waarin hij haar hoogst ernstig waarschuwt en haar in de naam des Heeren gebiedt, het contact met deze gevaarlijke ketter te verbreken.

In ander verband hopen we op dit verweerschrift en op de zoëven genoemde brief aan de Koningin van Navarre nog wel terug te komen.

23. We moeten hier wel opmerken, dat het middellijkerwijs aan Calvijn te danken is, dat deze sekte met wortel en tak is uitgeroeid.

Maar u kunt begrijpen, hoezeer Calvijn er van ontdaan is, wanneer wordt ontdekt, dat ook in Genève satan bezig is, met dit vergif zijn stad druppelsgewijs te verzieken.

De ontdekking daarvan is een heel wonderlijke zaak geweest.

Ongeveer 1545 had Jacques Gruet, een burger in Genève, een boek geschreven, 13 vellen, in perkament gebonden, waarin de lasterlijke taal van de zoëven genoemde sekte, zij het op bedekte wijze, toch aan het licht kwam. Het bevatte één doorgaande spot met Gods almacht en met al wat de Heere in Zijn Woord heeft geopenbaard.

Niemand wist van dit boek af, al was het zeker door meerderen in het geheim gelezen.

Temidden van een verschrikkelijke toestand rondom de heer Perrin en diens familie, wordt er in 1547 (het zoëven genoemde boek van Gruet is nog steeds verborgen in diens huis) een briefje op de kansel gevonden, waarin Calvijn met de dood bedreigd wordt, wanneer de predikanten van Genève het schandalig geval rondom de familie Perrin niet in de doofpot stoppen.

De Raad van Genève schrikt op. Een commissie wordt benoemd om de booswicht, die dit heeft geschreven, op te sporen. Algemeen verdenkt men er Gruet van. Hij wordt gevangen genomen. Er wordt huiszoeking gedaan. Meerdere brieven werden gevonden. Later, véél later, vond men ook het Godslasterlijk boek.

Al vóór dit boek ter sprake kon komen, werd over Gruet de doodstraf uitgesproken op grond van oproer verwekkende gegevens, die in de gevonden papieren voorkwamen.

„Buskruid heeft satan hier in overvloed,” schrijft Calvijn reeds in 1547.

Aan Viret schreef Calvijn op 2 juli 1547:

Bij velen kwam de gedachte op: Gruet is bezig met een samenzwering. Hij werd direct gevangen genomen. Zijn handschrift echter was het niet, wat men op de kansel vond. Wel vond men vele brieven en papieren. In die papieren drukt hij zich in beelden uit. Maar dat gebeurt

met zo'n plumpe vertekening, dat het met de handen tasten is, wat hij daarmee verbergen wil.

In een opstel van twee pagina's, geschreven in het latijn, drijft hij de spot met heel de Heilige Schrift. De onsterfelijkheid der ziel is een droom, een fabel. Kortom de hele religie gooit hij omver.

Ik geloof niet, dat hij de oorspronkelijke schrijver van dit stuk is, maar het is wel zijn handschrift.

Het is misschien mogelijk, dat hij van wat hij van anderen hoorde, naar zijn bevattingsvermogen dit heeft opgetekend in zijn dagboek. Want het zijn losse zinnen vol niet-latijnse uitdrukkingen en vol stijlfouten.

Maar hij wordt hieromtrent ter verantwoording geroepen voor de Raad.

Op 24 juli 1547 schrijft Calvijn aan Viret.

Het proces-Gruet rekken de syndics (dagelijks bestuur der stad) tegen de zin van de Raad, die echter nog geen inspraak heeft, in wat hij wil. U weet: weinigen hebben de moed, hier recht te laten gelden. Ik houd vast aan mijn gestrengheid bij de behandeling van publieke Godslastering en in het bijzonder, wanneer het betreft het verderf onder de jeugd. De gevaren zien deze beste mensen wel. Zij zeggen: die gevaren dreigen van alle kanten. Daaraan doe ik het zwijgen toe, opdat ik niet de schijn zou wekken, alsof ik me daar zó zeer bezorgd over maakte. Maar de Heere zal de oplossing geven, die Hij wil. Farel en u ben ik ten zeerste dankbaar, dat wil ik wel zeggen. Uw komst, die thans niet zal schaden, maar ook geen nut zal doen, lijkt mij, zoals de zaken nu staan, niet zó nodig, dat ik u daarmee moeite zou bezorgen. Vaarwel, beste broeder en vriend, samen met uw vrouw en uw hele familie! De Heere Jezus leide u te allen tijd en zij met u. Groet uw collega's en uw vrouw vele malen van mijn vrouw!

Mijn vrouw laat u en de uwen groeten.

Genève, 24 juli 1547.

Uw Johannes Calvijn

In een naschrift schrijft Calvijn: „Over de terechtstelling van Gruet hoort u door anderen.

Heel wonderlijk was de bekering van deze man; even wonderlijk was de zekerheid, waarmee hij de dood inging.”

Enige weken later (15 augustus 1547) schrijft Calvijn met betrekking dit voorval:

Buskruit heeft satan hier genoeg. Maar het vuur blust gauw als strovuur. De doodstraf, die men over Gruet vertrokken heeft, heeft bewerkt, dat de anderen de hoornen lieten zakken.

Maar dan komt enkele jaren later (1550) toch het manuscript van Gruet boven water. De stadsschrijver (secretaris) had het lang in zijn bureau laten liggen. De Raad vraagt aan Calvijn om het te beoordelen. Daarover schrijft Calvijn in een verslag aan de Raad van Genève het volgende:

Daar het de genadige heren heeft goedgeacht, mijn mening over het boek van Gruet te vragen, komt het mij voor, dat langs gerechtelijke weg de identiteit van het handschrift dient vastgesteld te worden; niet zozeer om de mens te verdoemen, hij is al genoeg verdoemd, maar veel meer met het oog op de gevolgen. Men moet niet denken, dat het zo maar een lichte opwinding is geweest over een boek van een niet zeker vast te stellen schrijver. En ook met het oog op eventuele aanhangers en medehelpers is een gerechtelijk onderzoek nodig. Is dat geschied, dan moet de vernietiging van dit boek niet zo iets zijn als een stille begrafenis, maar een publiek getuigenis, dat men het verafschuwt, zoals het behoort. En dat vooral om een voorbeeld te stellen.

Het is wel zo, dat het noodzakelijk is, zich te onthouden van het voorlezen van alle afschuwelijke woorden; zulke woorden mogen wij niet op onze lippen nemen. Zulk een afschuwelijke Godslastering mag niet worden voorgelezen, alsof wij daarover niet zouden beven en sidderen. Anderzijds is het ook naar het gebod, dat de Heere ons in Zijn Wet heeft gegeven, dat een overheid het kwaad dat zij straffen moet, ook precies aanduidt. Verder weten de genadige heren, dat dit nodig is op vele andere gronden, die ik aan uw eigen overweging overlaat, hoewel hetgeen God ons heeft geboden, op zich alleen ons al meer dan voldoende moet zijn.

Calvijn geeft dan een uitvoerig voorstel, dat de Raad zou kunnen overnemen in het vonnis, dat geveld zal worden. Wij

schrijven dit nu niet in zijn geheel over en volstaan met de conclusie:

Het is nu zo gelopen, dat de schrijver van dit boek door een gerechtelijk vonnis reeds veroordeeld en terechtgesteld is. Opdat echter de toorn Gods niet over ons blijve, door zulk een ontzettende goddeloosheid te verdragen en in de doofpot te stoppen, en ook, om een exempel te geven aan alle helers en aanhangers van een zo boze, meer dan duivelse sekte, ja, om de mond te stoppen van allen, die zulk een gruwel zouden willen verontschuldigen of zouden willen verdedigen, en om u aan te tonen, wat dezulken verdienen, hebben de genadige heren verordend...

Hoe spoediger, hoe beter!

Want dit rampzalige boek is al veel te lang in de handen van de genadige heren.

Ja, al weken geleden was dit boek bij huiszoeking in Gruets leegstaand huis gevonden! Of... besefte men later pas, met welk een gevaarlijke zaak men te maken had!

Uit andere bronnen weten we, dat er een opruiend stuk tussen de gevonden papieren zat, bestemd om in de volksvergadering te worden voorgelezen, wanneer de tijd daarvoor rijp was. Beoogd werd het omverwerpen van geheel de door Calvijn ingevoerde kerkenorde. Er stond bijvoorbeeld in:

„Calvijn is een huichelaar, die onze heilige vader, de paus naar de kroon steekt, en die graag in zijn plaats vereerd zou worden, en keizers en koningen voor zich zou willen doen beven.”

Wanneer dit zo geschreven wordt, begrijpen we, dat hij, Gruet, het waagde om een dreigbriefje te plakken op de preekstoel in de St. Pieterskerk, die Calvijn diezelfde dag zou beklimmen.

Gruet was op 26 juli 1547 onthoofd.

In 1550 namen beulen het befaamde boek van Gruet mee naar het huis, waar hij had gewoond, in de Bourg du Four. Nadat de rechter het vonnis had voorgelezen, werd het boek verbrand voor de ogen van het volk.

24. „De vorst der duisternis woedt op voor ons onvoorstelbare wijze in de stad Genève,” had Calvijn reeds jaren eerder, in 1545, geschreven.

Wat Calvijn hierover toen schreef, doet ons de haren ten berge rijzen.

We gaan nog even terug naar het jaar 1545.

Samen met zijn collega's heeft Calvijn naar zijn diepste overtuiging het heil van de stad en zeker het heil van de gemeente des Heeren op het oog, wanneer hij naast de prediking van Gods Woord (bijna dagelijks) en naast gedegen catechetisch onderwijs, thuis, in het gezin, in de school en op de catechisatie voor de jeugd en de volwassenen, met vaste hand de kerkelijke tucht handhaaft vanuit de kerkenorde, waaraan de bevolking van Genève trouw had gezworen.

Maar wat komt dáárop alles af! De politieke Libertijnen, die wel voor orde zijn, maar in hun privé-leven vrij willen zijn. De „geestelijke” Libertijnen, die vanuit Frankrijk hun duivels spiritisme trachten uit te zaaien in Genève. En dan het complot, dat zich met satan heeft verbonden om de hele stad uit te roeien door haar opzettelijk te besmetten met de pestbacil.

De haard hiervan schijnt gezocht te moeten worden in het hospitaal, waar de geneesheer en de verpleger er op uit zijn, hun door de pest aangedane patiënten zo gauw mogelijk in het graf te krijgen om zich dan te kunnen verrijken met de nalatenschap van hun slachtoffers.

Zelf menen ze door hun verbond met satan onaantastbaar te zijn voor de gevreesde ziekte.

In een brief aan Calvijns college Myconius te Bazel lezen we de duivelse samenzwering, zoals Calvijn deze heel bewust meemaakte. Hij schrijft op 27 maart 1545:

Hier bezoekt de Heere ons op verbazingwekkende wijze. Want sinds korte tijd is hier een samenzwering ontdekt van mannen en vrouwen, die al drie jaar lang de pest in onze stad verbreiden door ik weet niet wat voor soort gifmengerij.

Hoewel vijftien vrouwen verbrand zijn, enkele mannen nog gruwelijker terechtgesteld zijn, enigen in de gevangenis zelf de dood zochten en er nog vijf en twintig gevangen zitten, houden ze er toch niet mee op, dag aan dag de huisdeursloten met hun zalf te bestrijken.

Zie, in welk een gevaar we verkeren!

De Heere heeft ons huis ongedeerd gelaten, ofschoon het al meerdere keren aangetast werd.

Goed is slechts, dat wij ons onder Zijn bescherming weten.

Aan Farel schrijft Calvijn hieromtrent in april 1545:

Wat moet ik over de gifmengers schrijven? René (dat was er één, verdacht van een samenzwering door middel van pestzalf tegen de inwoners van Genève) heeft ons verbaasd doen staan, omdat hij van het begin af de grootste onnozelheid gehuicheld heeft. Het was evenwel heel wonderlijk, dat hij, die toen hij gefolterd werd, aan zijn onschuld vasthield, maar na een kleine belofte zich gewonnen gaf. Men zei hem namelijk, dat hij daarom volgehouden had, opdat de Raad hem zou vergeven.

Zijn vrouw bekende, dat zij achttien mensen met vergif had omgebracht; hij zelf vier of vijf.

Bij zijn terechtstelling was de kracht des Heeren wonderlijk. De verandering van zijn gemoed was werkelijk groot.

's Morgens toonde hij niet het minste teken van berouw, ja, het leek zelfs wel, of hij meegesleurd werd door zijn fanatieke voorstellingen. Want hij kijfde met de overheid, die toch nog zijn doodvonnis eiste, hoewel hij toch Gods vergeving verkregen had, naar hij beweerde.

Maar, zoals gezegd, de Heere werkte in hem op wonderlijke wijze.

Beiden gingen ze in volle zekerheid des geloofs en met duidelijke tekenen van berouw de dood in.

In augustus 1545 greep de pest in Genève om zich heen. Calvijn schrijft dan aan Farel:

Wij zijn hier, zoals u weet, door grote noden omgeven. Onze collega Matthieu houdt zich in het ziekenhuis bezig met de lijdens aan de pest. Ondertussen zijn wij, sinds we u beroepen hebben, van De Geneston beroofd, een zeer lieve broeder en trouwe collega.

Hoe zal het zijn, wanneer nog anderen weggeraapt worden? Wanneer er slechts één ook sterft? Of wanneer er één door de bijgelovige vrees van besmet te worden, die onze autoriteiten heeft aangegrepen, ter afzondering opgesloten wordt?

Het heeft enige tijd geleden weinig gescheeld, of een

flink aantal van ons, was om die reden ter afzondering opgesloten.

Zie dus op onze moeilijke toestand en laat ons niet langer in de steek.

Het ligt voor de hand, dat heel Genève bij al deze gruwelverhalen over moedwillige verspreiding van de pestbacillen door middel van het zogenaamde pestgif in pestzalf, die zelfs aan de deurkrukken werd gesmeerd, in de grootst mogelijke paniek werd gebracht. De verdachten, die door de Raad werden verhoord en in het openbaar werden terechtgesteld, de getuigenissen, die ze aflegden tijdens verhoren, onder folteringen en vóór ze stierven, deden daar het hunne aan toe.

Hoe we dit alles moeten inschatten, thans 440 jaren later, is niet zo eenvoudig. De bijgelovigheid, denk bijvoorbeeld aan de heksenprocessen, die de mensen van die tijd eigen was, is een machtig aangrijpingspunt geweest van satan om het werk der Reformatie te vernietigen. En wat het complot van de gifmengers betreft, vast staat, dat de liederlijke lieden van het hospitaal, waar lijdens aan de pest ter afzondering werden heengebracht, toen ze in de gevangenis zaten, aan Calvijn, die hen als predikant bezocht, een volledige bekentenis hebben afgelegd en ook hebben verteld van hun verbond met satan en van hun duivelse bedoelingen.

We kunnen hierbij alleen maar denken aan de gelijkenis, die de Heere Jezus uitsprak van het onkruid (Matth. 13:24-30). „En als de mensen sliepen, kwam zijn vijand, en zaaide onkruid midden in de tarwe, en ging weg.”

25. Tot ongeveer 1545 had men in Genève de strenge tucht, die voortvloeide uit de door het volk aanvaarde wetgeving voor het godsdienstig en burgerlijk leven, aanvaard.

Weldra echter zou de bange, felle strijd aanbreken over de vraag: zal Genève worden de stad van de Reformatie, zoals Calvijn deze naar Schrift en belijdenis met alle overtuiging van zijn kant voor ogen had, of zou Genève de stad worden van de Libertijnen, die nog wel van kerkelijk en burgerlijk fatsoen hielden, maar verder de vrijheid hoog in het vaandel hadden geschreven.

De eersten vermeerderden in aantal en invloed vooral omdat vluchtelingen uit andere landen zich in Genève graag schaarde onder de banier van het Woord Gods.

De laatsten vormden steeds meer een steeds brutaler en bru-

ter optredende minderheid.

In voorjaar 1545 werd één der laatsten opnieuw gekozen als lid van de kleine Raad. Het was Perrin, die de leider zou worden van de vrijheidslievende oppositie tegen de kerkeraad, tegen Calvijn.

Calvijn is op de versterking van deze oppositie helemaal niet gerust. Aan Viret schrijft hij op 12 februari 1545 een brief, waarin hij de eerst nogal meegaande Perrin scherp tekent.

Deze brief wordt later in handen gespeeld van de oppositie. Wat dan Calvijn in grote moeilijkheden brengt.

Ik moet zoals gewoonlijk tegen de in het duister sluipende huichelarij strijden. (Calvijn wordt verweten, dat hij in grove fouten, die de Raad op zijn kerfstok heeft, de hand heeft. K.). Ik heb ook in bijna tien preken de verhoudingen van onze interne stadspolitiek ter sprake gebracht.

Maar moet ik me vermoeien van het schilderen met deze verwarring?

Zij (bepaalde syndics K.) willen onder de schijn van het christendom zonder Christus regeren.

Met dat te schrijven, zal Calvijn zeker ook wel Ami Perrin, de meest invloedrijke man (hij was een rijk koopman), op het oog hebben gehad.

In het voorjaar van het jaar daarop (1546) loopt het fout tussen Perrin en Calvijn. De politieke heren van de liberale partij willen zich ontdoen van het voor hen ondraaglijke, zware juk, dat het kerkelijk en staatkundig leven wordt opgelegd, wanneer zij in de praktijk van het leven van alle dag worden geroepen te buigen onder de scepter van het Woord van God, zoals Koning Jezus Christus, de Heere, deze voert. En ze zien met name Calvijn er op aan, dat hij als een dienstknecht van Koning Jezus met vaste hand deze eis handhaaft. Dan heeft de vorst der duisternis door alle tijden heen genoegzaam middelen om zo'n dienstknecht des Heeren uit te schakelen. Deze middelen zijn onder andere: 1. verdachtmaking; 2. als onbetrouwbaar mens iemand uitschakelen; 3. het opleggen van een verbod: op de kansel niet meer spreken over de eis, die Christus stelt voor leer en leven.

(Denk bij dit laatste aan discriminatie).

Calvijn heeft in dit opzicht, toen de Libertijnen in de Raad in de meerderheid waren, ruimschoots zijn deel gehad.

In een brief aan Farel van januari 1546 vinden we een staaltje

van grenzeloze brutaliteit van één der syndics (Claude Roset), die Calvijn gruwelijk had belasterd en op het matje werd geroepen. Hij verdedigde zich aldus in het openbaar:

„Wat! wilt u misschien ook ontkennen, dat u destijds met Viret net zo gesproken hebt als waarvan u mij thans beschuldigt? U heeft mij wegens mijn vriendelijke houding tegenover Castellio en Chapponneau op een hatefulijke wijze zwart gemaakt. Wanneer u nu bij een man, waarvan u weet, dat hij even goed mijn als uw vriend is, u er niet van kunt weerhouden, gift tegen mij te spuien, dan maakt u zich ongeloofwaardig door uw vuilmakerij van derden.”

Calvijn heeft op uitvluchten van Roset geantwoord:

Wat u daar zegt met betrekking tot uzelf, daar wil ik mij niet mee ophouden. Het is voor mij voldoende, dat Viret geconstateerd heeft, dat u jegens mij zeer vijandig optreedt. Viret betuigt, dat u zeer boosaardig achter mijn rug om over mij spreekt.

(Waarop Roset antwoordde, dat de heren, die mij dat hadden verteld, het uit hun duim hadden gezogen).

Hoe dat nu verder is afgelopen, laten we nu maar rusten. Het zal duidelijk zijn, dat de verhoudingen, die toen Calvijn in Genève was teruggeroepen wel aardig schenen, totaal opzettelijk worden scheefgetrokken. Zo vervreemden mensen van elkaar en ontstaat een sfeer van wantrouwen, die kan uitlopen op bittere vijandschap.

We moeten hier wel bedenken, dat Calvijn nooit zijn persoon, eigen eer en macht laat gelden. Het gaat enkel en alleen om het heil van zijn stad en in het bijzonder van de Gemeente des Heeren, die niet anders naar zijn diepe overtuiging kunnen welvaren, dan wanneer ze zich houden in leer en leven aan het richtsnoer van Gods heilig Woord.

Wanneer er in deze tijd (begin 1546) geruchten de ronde doen, dat de hertog van Savoye weer aanspraak maakt op Genève en vooral Perrin, de grote baas in Genève, dan gaat onderhandelen met Bern en gaat vragen om militaire hulp, dan ziet Calvijn daarin een ernstige bedreiging voor de zelfstandigheid van zijn stad en voor het werk der Reformatie, waartoe hij zich geroepen weet. En wat de libertijnsgezinde

Raad betreft, deze gaat thans veel liever in zee met de meer vrijzinnig getinte kerkelijke leiders van Bern, dan met de strenge Calvijn.

Maar Calvijn wordt hierbuiten gehouden; hoewel het direkt te maken heeft met het kerkelijk leven, wanneer Bern gretig is om zich daarmede in te laten.

Via Farel en vooral via Viret, die direkt te maken hebben met Bern, hoort Calvijn, wat er aan de hand is. Maar men houdt de fransman, die zogenaamd niet te vertrouwen is, overal buiten.

„Ik ben immers maar een gast in deze stad”, schrijft hij in januari 1546 aan Viret.

Dat was pijnlijk.

En dit gold niet alleen van hemzelf (Calvijn is pas in 1559 burger van Genève geworden), maar ook van alle vluchtelingen uit Frankrijk, die zich vooral terwille van Calvijn en zijn prediking, in Genève hadden gevestigd. Deze fransen duldt men niet in het legertje van Genève. Ze mogen geen degen dragen, zoals de mannen gewoon waren.

Calvijn had tot voor kort vriendschappelijk omgegaan met Perrin. Nu hield Perrin Calvijn steeds meer op een afstand. Calvijn schrijft daarover in de reeds eerder aangehaalde brief aan Viret, heel openhartig:

Het is niet bepaald uit verachting of haat, dat men mij niets zegt, maar veeleer, dat men zich schaamt, of door zwijgen zichzelf de schijn wil geven, dat men de wijsheid in pacht heeft.

Wat tot nog toe met Bern verhandeld is, weet iedereen in Genève, uitgezonderd ik.

Zolang de stad niet in onrust geraakt, kan ik me vanaf de kansel hierin niet mengen. Veel geruchten gaan buiten de stadspoort rond, maar dringen niet de stadspoorten binnen.

Dat ergert me, al dat lawaai om niets. Men had heel rustig kunnen onderhandelen. Nu zal ons de gewichtigdoenerij het meest schaden.

Er is er één, die hierin de hoofdschuldige is: een man, die zich niet op verstandige wijze kan matigen. (Ami Perrin. K.)

Ik wilde wel, dat hij nooit een vertrouwelijke omgang met me had gehad. Want hoewel hij in alles naar zijn eigen goeddenken handelt, hij doet het ten eerste zonder mijn medeweten en dan ook niettegenstaande mijn

openlijk protest. En hij maakt daarbij misbruik van zijn vroegere relatie met mij. (Hij laat het voorkomen, of Calvijn het met hem eens is. K.). Ik ben heel erg bang dat hij tenslotte door zijn optreden de vrijheid van de republiek (Genève. K.) in gevaar brengt.

Welk advies ik in deze situatie zou geven?

1. Handhaving van wat eerder met de overheid van Bern is overeengekomen. Doet men dat niet, dan kan ik nu al zeggen, welke de gevolgen daarvan zullen zijn.

2. Men moet daarbij nooit iets laten blijken van een wantrouwende gezindheid, maar elkaar, zo veel het kan, met vertrouwen tegemoet treden.

Calvijn geeft in het vervolg van deze brief toe, dat hij wat in raadselachtige woorden schrijft. Hij moest dat wel doen voor het geval zijn brief, zoals wel meer was gebeurd, in verkeerde handen terecht zou komen.

Wat hij bedoelt, is dit: Perrin is bezig, gebruikmakend van kwade bedoelingen van de kant van Savoye, zichzelf tot een nòg belangrijker persoon te maken, dan hij reeds was. Hij stelt zich krijgslustig op, maakt de bevolking boos, uitgelaten. Hij wil een paar duizend soldaten uit Bern in Genève hebben en de stad mobiliseren. En dan met Perrin in eigen persoon als de grote man.

Calvijn is voor dit alles heel erg benauwd. Hij besluit zijn brief als volgt:

Maar ik ben een dwaas, als ik zo praat, alsof ik uw adviseur ware, terwijl ik toch overal geheel buiten sta.

Ik wil dan maar in alle stilte mijn ongeluk bewenen, omdat het zonde is, daarover te lachen en ik toch niet kan helpen.

Neen, tegen dat achterbakse gedoe, dat de aandacht op Perrin moet richten op zijn belangrijkheid, en dat moet aftrekken van de voortgang van Christus Koninkrijk, daar kan Calvijn niet tegen op. Maar hij zal toch, samen met zijn collega's èn met zijn consistorium geroepen worden, op te treden, wanneer in het openbaar de goddelijke ordonnantiën, zoals deze zijn verwoord in de kerkenorde of te wel de kerkelijke wetgeving, met voeten worden getreden. Immers, deze kerkenorde is bij Calvijns terugkeer in Genève door de Raad goedgekeurd en het volk heeft plechtig beloofd, zich daaraan te zullen houden.

26. In maart, misschien begin april, hadden Farel en Viret een bezoek aan Genève gebracht om hun vriend bij te staan en uit de put te halen. Toen was er al sprake van een dansgeschiedenis. Er was namelijk een (verboden!!!) danspartij geweest tenhuize van een voornameweduwe, mevrouw Sept. Daarbij waren aanwezig geweest onder andere de heer Corne, die syndic was en N.B. ook nog voorzitter van de kerkeraad, het consistorium; èn de zoëven reeds genoemde Ami Perrin, de machtige hoofdman! Wellicht (dat is niet geheel duidelijk, ook nog een predikant, dominee Henri de la Mare).

De kerkeraad, hiervan op de hoogte gesteld (dansen was in de kerkenorde ten strengste verboden), had de mensen, die dit verbod hadden genegeerd, voor de kerkeraad laten verschijnen.

Wat daar is voorgevallen, lezen we in een brief van Calvijn aan Farel te Neuchâtel en aan Viret te Lausanne. Een brief, gedateerd april 1546.

Vooraf echter iets over de onderlinge relaties. Perrin, de gewezen vriend van Calvijn, die hem als vertegenwoordiger van Genève in Straatsburg had bezocht, was getrouwd met een dochter van Favre.

De heer Favre was, zegt een geschiedschrijver oud, rijk, door ondeugd verdierlijkt.

Wat heeft Mevrouw Perrin voor de kerkeraad haar gal uitgespuwd. Zij kreeg een paar dagen gevangenisstraf. En een paar dagen later ook haar vader, wegens ontucht en echtbreuk.

Perrin verliet de stad. Om niet voor het consistorium te verschijnen.

Sinds uw vertrek heeft de dansgeschiedenis ons meer bezig gehouden, dan ik had verwacht.

Allen, die daaraan hadden deelgenomen en waren uitgenodigd, voor de kerkeraad te verschijnen, hebben brutaalweg God en ons voorgelogen, met uitzondering van Corne en Perrin.

Ik werd zeer boos, zoals dat deze ernstige zaak eiste en wees hen scherp op het verachten van de Heere. Maar deze vrome toespraak, die we tot hen richtten, achtten zij van nul en gener waarde; ze dreven de spot er mee. En ze volhardden in hun trots.

Omdat ik de stand van zaken wel kende, kon ik niet an-

ders doen, dan hen dreigen, dat God hen zou straffen; nu reeds, voor zulk een leugenachtigheid. En tegelijk heb ik hun aangezegd, dat ik er voor zou zorgen, dat de waarheid aan het licht zou komen, al zou me dat het leven kosten. Ik deed dit om hen niet op de gedachten te brengen, dat hun leugen hen zouden baten.

De vrouw van Perrin, Françoise, begon hevig op ons te schelden, omdat wij haar familie, de familie Favre, heel erg vijandig gezind zouden zijn.

Ik antwoordde haar, zoals het me goed scheen en zij het verdiende. Ik vroeg, of haar familie misschien onaanvaardbaar was en niet geroepen om de wet Gods te gehoorzamen en onderdanig te zijn.

(U weet, dat haar vader door ons op echtbreuk is betrapt; het bewijs van een tweede echtbreuk is in onze handen; over een derde wordt druk gesproken. U weet, hoe haar broer ons publiekelijk voor de Raad en tegenover ons heeft gehoord en heeft uitgelachen).

Tenslotte zei ik: „U moet voor u een nieuwe stad stichten, waarin u voor uzelf kunt leven, indien u niet hier met ons onder het juk van Christus wilt buigen. Want al waren er zoveel kronen in de familie Favre als weerspannige hoofden, dan zal dat toch niet verhinderen, dat de Heere nõg hóger staat.”

Haar man is ondertussen naar Lyon gereisd, in de hoop, dat zo deze zaak in alle stilte kon worden begraven.

Ik stelde voor, hen door een eed tot bekentenis van de waarheid te brengen.

Corne herinnerde er aan, dat hij het in geen geval zou toestaan, dat ze een meened pleegden.

Daarmede erkenden ze niet alleen, wat ze in hun schild voerden, maar ook nog, dat zij op dezelfde dag ook bij de weduwe Sept hadden gedanst.

Zij werden allen opgesloten in de gevangenis.

De syndic Corne was een heerlijk voorbeeld van de lijdzaamheid. Want hij vermaande zichzelf zó streng, en tegen de ganse bende sprak hij zó ernstig vanwege het bedreven kwaad, dat men er niet veel meer woorden aan toe behoefde te voegen.

Niettegenstaande dat werd hij daarna scherp vermaand en werd hij als voorzitter van het consistorium geschorst, tot hij een getuigenis van zijn berouw afgelegd had.

Men zegt, dat Perrin uit Lyon is teruggekeerd. Wat hij ook doet, zijn straf zal hij niet ontgaan.

De droeve zaak met dominee Henri de la Mare laten we nu maar rusten. We zouden te uitvoerig worden. Hij verdedigde de heren Corne en Perrin en spoorde aan tot verzet tegen de kerkenorde. Hij werd veroordeeld tot drie dagen hechtenis en geschorst als predikant.

Calvijn schrijft later:

Dit voorbeeld zal zijn nut wel afwerpen. In tweeërlei opzicht: het volk zal bemerken, dat niemand er op behoeft te rekenen, ongestraft de gestelde wetten te kunnen overtreden, wanneer ook de voornaamsten niet ontzien worden; en ook, dat ik mijn aanhangers (Corne. K.) niet boven anderen begunstig.

Perrin knort samen met zijn vrouw in de kerker; de woedende Sept doet heel erg zot; de anderen zwijgen beschaamd.

Uit het einde van de brief aan Farel en Viret blijkt, dat Perrin geen kans heeft gezien, zich aan de straf op zijn overtreding te onttrekken.

We zullen de brief eens lezen, die Calvijn persoonlijk, óók in april 1546, aan de stadshoofdman, de heer Perrin, heeft geschreven.

Perrin had kritiek uitgeoefend op de wijze, waarop de dansgeschiedenis was behandeld.

Aan de stadshoofdman Perrin te Genève

Graag was ik met u, heer Stadshoofdman, samengekomen, als mij iets anders niet beter had geschenen.

Waarom, dat zult u te zijner tijd en op zijn plaats van mij horen.

Ik had zéér gewenst, dat u zich tot het consistorium had gewend om aan anderen een goed voorbeeld te geven.

Wanneer daarin iets misgegaan zou zijn, als zou u daartoe niet op de juiste wijze opgeroepen zijn, dan ware het tenminste mijn wens geweest, dat u heden onder de laatste preek was verschenen en dat syndic Corne en ik met u hadden kunnen praten. Waarom u niet bent verschenen, weet ik niet.

Ik hoopte alleen, dat u zoudt inzien, dat wij geen verschillend gewicht en geen ongelijke weegsteen gebruiken kunnen. Wanneer in het wereldlijk recht gelijke toe-

passing voor allen aangehouden wordt, mag zeker in de kerk geen ongelijkheid geduld worden.

Wie ik ben, weet u, of moet ik op z'n minst weten: een man, wie het recht van zijn hemelse Heere zo na aan het hart ligt, dat ik me niet terwille van enig mens laat afbrengen van een consciëntieuze handhaving van dit recht. Ik geloof ook niet, dat u een andere gedachte bent toegedaan. Maar ik mag u er toch wel op wijzen, dat ieder mens in zijn eigen zaak niet scherp genoeg ziet.

Wat mij betreft, ik mag in deze aangelegenheid niet alleen zorg dragen voor de stichting van Gods kerk en voor uw zieleheil, maar ook voor uw nut, uw aanzien en uw uiterlijke rust.

Want wat zou het hatelijk klinken, wanneer men van u vertelde, dat u zagezegd niet valt onder het algemene recht, dat allen omvat; dat u daarvan bevrijd bent, daarvoor dispensatie hebt verkregen.

In uw eigen belang, dacht ik, zou het beter zijn, dit gevaar vóór te zijn, dan dat u zich dit verwijt moest laten maken.

Weliswaar heb ik vernomen, wat in uw familie werd gezegd; namelijk, dat ik me er voor moest wachten, geen sprankelend vuur aan te steken, opdat het mij niet zou aangrijpen. En dat, éér dat zeven jaren (sedert mijn terugkeer) om zijn.

Maar zulke dreigementen hebben voor mij geen betekenis. Want ik ben naar Genève teruggekeerd, niet terwille van mijn rust, of om er financieel beter van te worden; en ook niet, omdat het mij veel verdriet zou doen, wanneer ik Genève weer zou moeten verlaten. Het nut en het welzijn van kerk en staat bewogen mij, hierheen te komen. Ging het alleen om mijn persoon, dan zou ik tegen allen, aan wie ik als onaangenaam overkom, eens en voortijd gezegd hebben: wat u doet, doet het haastelijk!

En toch zal de haat en de ondankbaarheid van allen, die mijn tegenstanders zijn, niet bewerken, dat ik mijn plicht niet doe en mijn ijver voor deze stad opgeef tot mijn laatste ademtucht. De Heere is Getuige daarvan. Ook zal ik de hartstocht van geen enkel mens zoveel invloed op mij laten uitoefenen, dat het zou gelukken, mij van hier te verwijderen. Dat zeg ik niet met het oog op u, maar op iemand uit uw gezin, die u zeer na staat. Ik schrijf dit ook niet, om twist te zaaien, maar slechts hierom, dat vaststaat, dat ik met volharding door ga, wat er

van kome. U moge ik echter tot de overtuiging brengen, dat u vóór alle dingen er naar streven moet, Gode te gehoorzamen en u zowel aan de orde van de gemeente des Heeren als aan de kerkelijke tucht te onderwerpen.

De Heere beware u met Zijn bescherming en make u duidelijk, dat de tuchtiging door een ware vriend beter is dan alle gefleem van andere lieden.

Vaarwel!

Uw toegenegen en van harte
uw broeder
(april 1546). J.C.

We bemerken wel, dat Calvijn het niet heeft op mevrouw Françoise Perrin – geboren Favre. Hij zal haar spin-nijdige woorden niet vergeten hebben. „Slechte man, u wilt ons bloed drinken, maar u moet Genève uit voor ons!”

Toch schijnt het, dat Perrin na Calvijns brief weer toenadering heeft gezocht. In een brief van 13 juli 1546 schrijft Calvijn aan Viret, dat hij met Corne (u weet wel, de voorzitter van de kerkeraad, die ook bij het dansgezelschap had behoord) was uitgenodigd, om bij Perrin te komen dineren. Calvijn wil daar wel op ingaan.

„Te meer wil ik daarop ingaan en juist op tijd een schrede voorwaarts gaan, opdat we dan niet tegenover hem om een uitvlucht verlegen moeten zijn”. Calvijn bedoelt: dat we niet hem hebben opgezocht; wat eerder vaak gebeurde.

't Bleek, dat Perrin eens wilde praten over een meisje, waarmee zijn zoon omgang had. Een dochter van een manufacturier. Dat beviel de heer Perrin niet.

Telkens doen zich weer moeilijkheden voor met de families Perrin en Favre.

Mevrouw Perrin takelde haar schoonvader zo toe, dat een stroom bloed over zijn achterhoofd stroomde. Ze had hem in zijn gezicht gekrabb. Het lichaam van de arme man was bedekt met slijk en stof.

U kent de kwade aard van dit oude wijf. Men hoorde de oude man in het hele dorp God en mensen aanroepen om barmhartigheid.

We hebben mevrouw Perrin uitgenodigd, voor de kerkeraad te verschijnen. Maar ze heeft de benen genomen naar haar zuster.

Wat moet ik doen?

Moet ik de gunst van die ene man (Perrin K.) kopen met

stilzwijgen? Om dan door de hele kerk als verrader gebrandmerkt te worden? Het zal nu heel veel moeite kosten, Perrin niet opnieuw woedend te maken. Want we moeten toch zeker spoedig zijn vrouw tot kalmte dwingen. Want iedere kwade zaak grijpt ze aan om zichzelf woedend te verdedigen.

Daarbij gaat ze te keer met de boosheid van een lichte deerne.

(Brief aan Viret)

Het volk in Genève wordt opgeruid door de vijanden van de leer van en het leven naar de beginselen der Reformatie. Met name de strenge maatregelen, die het consistorium onder leiding van Calvijn neemt tegen het dansen, tegen een toneelclub, die in Genève de zaak wil komen vermaken, tegen de strenge maatregelen, die nodig zijn om de openbare laster en spot met God en Zijn gebod en met Zijn knechten de kop in te drukken, wekken steeds meer verzet. Reeds eerder hebben we iets geschreven over de gruwelijk duivelse opvattingen, afkomstig uit Frankrijk, waarvan Gruet het een en ander in het geheim op papier had gezet. Een vrouw van één van de raadsheren bleek in deze tijd van grote onrust nog zó met deze goddeloosheid bezet te zijn, dat ze zelfs voor de Raad getuigde: „Mijn lichaam geef ik aan alle gelovigen prijs; daarin bestaat de christelijke vrijheid.”

Bij een aanhanger van deze sekte vond men een verzameling van prenten met verbijsterende onkuise afbeeldingen. Hij noemde zijn verzameling zijn Nieuwe-Testament.

Denken we daarbij aan alle angsten voor pestgift, aan de geruchten, dat de hertog van Savoye plannen had, Genève weer in te nemen, enzovoorts, enzovoorts, en houden we daarbij in het oog, dat de spanning tussen de Raad van Genève met zijn libertijnse meerderheid en de kerkeraad, die de kerkenorde streng handhaaft, steeds groter wordt, dan begrijpen we, dat dit alles dreigt uit te lopen op een nieuwe catastrofe.

Zowel Calvijn als Farel en Viret hopen nog, dat er een verzoening mogelijk is tussen Calvijn en Perrin. Maar met name door Perrins echtgenote en haar familie, de oude heer Favre, wordt de eierzuchtige caesar van Genève, zoals Calvijn Perrin noemt, steeds grimmiger. Men had gedacht, dat Perrin de bevolking van Genève, wanneer het tot een uitbarsting van woede en haat tegen de kerk zou komen, wel zou kunnen temmen.

Calvijn lijdt onder dat alles verschrikkelijk. Hij roept steeds de hulp in van Viret en ook wel van Farel.

Farel had aan Perrin een brief geschreven, waarin hij de „Caesar” ernstig vermaande, zich met Calvijn te verzoenen. De uitwerking was verschrikkelijk. Calvijn, die Perrin ontmoette, schrijft daarover aan Farel op 12 oktober 1546:

Perrin spuwde bliksem en onweer. Nu moeten we maar wachten, tot zijn toorn uitgeraasd is of althans haar hoogtepunt heeft overschreden.

Hij voelt zich blijkbaar diep beledigd.

Verzoent hij zich van harte met God, in alle ernst, dan zal hij zich gemakkelijk met u weer laten verzoenen. Maar ik zie in dezen niet, wat ik kan doen.

Zo nadert de winter 1546-1547.

In februari 1547 misgaat de oude heer Favre zich weer aan ontucht. Nu tracht de Raad de kerkeraad het recht te ontnemen, Favre te straffen.

Als Favre voortaan zich netjes gedraagt, moet de zaak in der minne worden geschikt.

Zo dwingt Perrin een onrechtmatige zaak er door. De kerkeraad legt er zich maar bij neer, doch dreigt haar kerkelijk recht van censuur te verspelen.

27. Telkens laait in Genève het vuur van opstand tegen wat de meerderheid ziet als vrijheidsbeknotting weer op.

Zo had de Raad der stad zich genoodzaakt gezien, een nieuwmodisch model broek (de jongens mochten die in Bern wél dragen) te verbieden. Calvijn noemt het de mode van de gespleten broek.

De machtige Perrin vond dat onzin en had zich tegen het uitvaardigen van een verbod, zich met deze broek op straat en in de kerk te vertonen, fel verzet.

Calvijn schrijft over die broekenaffaire aan Viret op 28 mei 1547:

Pas hadden we hier een kleine affaire vanwege de gespleten broeken. Maar dat was slechts een voorwendsel. In werkelijkheid was het er om te doen, weer eens bijzonder kwaadwillig op te treden.

Op verzoek van enkele heren werd de Raad bijeengeroepen.

We gingen er allen heen.

Ik hield een toespraak, waarin ik hen uit de handen wrong, alles, waarop ze zich tevoren al heel sterk hadden verheugd.

Ik sprak namelijk over de zedenverwildering in het algemeen, nadat ik direct al was begonnen, met te zeggen, dat ik me bij deze kleinigheden (de vraag naar de klederdracht) niet wilde ophouden. Omdat ze het juist nu niet durfden te wagen, luidkeels te gaan schreeuwen, bromden ze en knarsten ze de tanden. Toch hebben ze bij deze poging ondervonden, wat ze niet geloven wilden, namelijk, dat het volk aan onze kant staat.

Perrin ging daags daarop op reis. Dan behoefde hij niet de parade bij te wonen, die nu dit raadsbesluit tot een belachelijk kinderspel heeft gemaakt. Hij had gehoopt, dat dit spel wel een zeker pand zou worden van zijn heerschappij.

Met één der raddraaiers heb ik me verzoend; het lukt hem nu niet om, zonder daarin gehinderd te worden, de hele stad tot grote onrust te brengen. We hebben echter, tegen zijn verwachtingen in, al zijn plannen doorkruist. Zo spot de Heere met deze pochers.

Perrin was in de maanden juni en juli 1547 niet meer in Genève te zien.

Calvijn schrijft aan een vriend in Bazel, dat hij het met allen, die de Heere vrezen, in die maanden tamelijk rustig heeft gehad. Maar hij weet, dat deze verdrukking voor hem nodig is. Hij schrijft op 16 augustus 1547:

Wanneer het niet zo ver komt, dat hij ons met stenen gooit, dan zal het ons geduld, het uwe en het mijne, niet te hard vallen, zijn beledigingen te verdragen. Wij zijn niet beter dan David, zelfs wanneer het er op aan komt, nog meer gesmaad te worden. (2 Sam. 16:5-13) Daarin, als ook in belangrijker dingen, willen we de Heere smeken, dat Hij ons genade moge schenken, uit te zien naar Zijn dag des gericht, om nu de laster van degenen, die in het duister oordelen, te verachten.

Enkele dagen later schrijft Calvijn aan Farel (21 augustus 1547):

Ik dank u méér, dan ik met woorden kan zeggen, dat u mij uw trouwe hulp vrijwillig hebt aangeboden, nu u ons met zulk een grote nood overladen weet.

U weet, met welke lieden wij te doen hebben en hoe lasterzuchtig ze zijn. Dagelijks komen er brieven, in het bijzonder uit Lyon, waaruit ik opmaak, dat ik minstens tien keer ben gedood. Het wordt tijd, dat de boze lieden nu eens geen aanleiding meer krijgen om te roddelen.

Thans is alles rustig. De Raad hebben wij gunstig gestemd voor onze zaak. Onze Ami Perrin zit nog in Frankrijk, zijn vrouw bij haar vader, waar ze, zoals ze gewoon is, tiert.

We hebben de Raad wel gevraagd, ook al zou er maar een klein hoopje zijn, dat ze berouw krijgt, alles wat er gebeurd is, te vergeven. Maar daar hebben we niets mee bereikt. Want zij is zo ver gegaan, dat ze alle hoop op verzoening heeft afgesneden.

Wanneer het Avondmaal naderbij komt, wil ik haar wel bezoeken.

28. Het najaar 1547 is voor de kerk der Reformatie en voor Calvijn een periode geweest, waarin het er op of er onder ging.

Hoewel de Heere op wonderlijke wijze de felle en listige aanvallen van de vorst der duisternis toen heeft verijdeld, zou de onrust en voortdurende spanning nog jaren voortduren, tot dat in 1555 nogmaals een poging zou worden ondernomen om de kerk des Heeren en wat Calvijn met name in Genève daarvoor heeft mogen doen, ten gronde te richten.

Er zijn een aantal spanningsvelden, die we zeer in het kort even moeten bekijken.

1. In Genève handhaaft het consistorium met kracht de kerkelijke wetgeving, neergelegd in de kerkenorde, die direkt na Calvijns terugkeer in Genève, zowel door de overheid, de Raad van Genève, als door het volk was aanvaard.

Het lichtzinnige volk in Genève en de politieke Libertijnen, die in de kleine Raad van 25 gekozen volksvertegenwoordigers wisselend telkens in de meerderheid zijn, verzet zich steeds meer tegen de bestrijding van allerlei zedelijke uitpattingen. De Raad van Genève kan in de meeste gevallen, wanneer Calvijn het goed recht van de door het consistorium opgelegde straffen aantoot, niet anders, dan met grote tegenzin deze straffen bekrachtigen.

Een machtig middel om deze spanning te doorbreken is de laster, die over Calvijns hoofd keer op keer wordt uitgesproken. Farel uit Neuchâtel en Viret uit Lausanne moeten er telkens aan te pas komen om het opgehitste volk te kalmeren.

2. Genève wil, net als andere zelfstandige steden in het Duitsprekende Zwitserland, als zelfstandige stad opgenomen worden in het eedgenootschappelijk bestel van de zwitserse kantons, maar dan met behoud van eigen zelfstandigheid en eigen burgerrechten.

De stad Bern, die nog steeds opkomt voor haar rechten in Genève, omdat zij destijds Genève heeft vrijgemaakt van het hertogdom Savoye en er de Reformatie heeft ingevoerd, dreigt telkens met maatregelen om met geweld, desnoods met wapengeweld, Genève te dwingen, de rechten, die Bern op deze stad meent te hebben (evenals b.v. op Lausanne en Neuchâtel) te eerbiedigen.

Calvijn ziet een groot gevaar in de hegemonie van Bern over Genève, omdat deze opperheerschappij zondermeer zou betekenen, dat in het kerkelijk en zedelijk leven alles zou teruggedraaid worden tot de vrijzinnigheid in leer en leven, die in Bern hoogtij viert.

3. Genève was noch frans, noch duits, noch italiaans. De aard van de bevolking had een beslist uniek, apart karakter.

Dat gold de oude bevolking.

Maar, vooral door Calvijns reformatorische arbeid vestigden zich in Genève zeer vele franse vluchtelingen, die, evenals dat het geval was geweest met Farel en Calvijn, en later ook met Baeza, moesten uitwijken vanwege de aanhoudende vervolgingen in Frankrijk.

Deze franse bewoners van Genève stonden, zoals te begrijpen is, geheel achter Calvijn en achter zijn liefdevolle arbeid voor de kerk des Heeren. Maar de spanningen tussen hen, en een deel van de echte Geneefse bevolking, was te snijden.

En – hoe dwaas op zichzelf! – telkens werden zij, met Calvijn, er van verdacht, contacten te onderhouden met Frankrijk om, als de tijd daarvoor rijp was, Genève te spelen in franse handen.

Gezien deze spanningen, moeten we ons wel afvragen: is dit nu een stad, waarin de kerk der Reformatie vaste voet moet krijgen en waarvan de Reformatie over geheel West-Europa verbreed zal worden?

Onder dit alles, naar de mens gesproken, te veel om te dragen, heeft Calvijn zeer veel steun gehad van Farel en Viret, en ook wel van zijn collega in Zürich, Bullinger, die met vaste hand daar de Zwingliaanse traditie voortzette.

Maar bovenal moeten we ons er over verwonderen, hoe de Heere Zijn knecht door alle stormen heen heeft staande gehouden. Door het geloof, dat Gods Geest in hem krachtig

werkzaam maakte, mag hij telkens in zeer vele brieven getuigen: „Het moge gaan zo het wil, als wij maar mogen vaststaan in de Heere.” En vanuit dat geloof, dat de Heere in het hart van Zijn knecht steeds weer verlevendigt, mag en kan hij anderen vermanen en troosten.

29. We keren nu weer terug naar Genève in het najaar van het jaar 1547.

De stadshoofdman, kapitein van het stadslegertje, wiens vrouw (Françoise) en schoonvader, de heer Favre, het zo bont hadden gemaakt, dat ze enige dagen in de gevangenis hadden gezeten, was in september 1547 teruggekeerd uit Frankrijk.

Vol bitterheid stapte Perrin op zekere dag de raadszaal binnen, waar de hoge heren van de Raad bijeen waren. Perrin wist, dat er over hem allerlei geruchten de ronde deden. Zo zou hij in het geheim met het franse hof hebben onderhandeld om Genève bij verrassing te doen bezetten door een frans leger.

Zonder geroepen te zijn, kwam Perrin maar eens eventjes de zaak recht zetten. Alles leugen en bedrog!

Er was inderdaad een klacht bij de Raad ingediend door een aanhanger van Calvijn, Le Magnifique. Perrin zou op verraderlijke wijze met Frankrijk hebben onderhandeld.

Zowel deze aanklacht als Perrins brutaal en eerzuchtig optreden hebben in Genève grote onrust verwekt.

Le Magnifique werd verhoord. En tijdens de behandeling van deze zaak, kwam zelfs een burgemeester uit Bern met de ernstige beschuldiging, dat niet Perrin, maar Le Magnifique zelf een verrader was.

Een wel zeer lage truc om de aandacht van Perrin af te leiden naar Calvijns vriend toe.

Calvijn schrijft over dit verraadproces tot twee maal toe een brief aan Viret.

We proeven de gespannen sfeer.

Aan Viret te Lausanne

Het is geen wonder, wanneer u allerlei hoort over onze verhoudingen. De hele omgeving, die maar al te graag over ons leugens vertelt, grijpt nu gretig naar de stof, die nu weer daartoe aanleiding geeft. Ook in de stad ontbreken de boze tongen niet.

Magnifique, die met algemene stemmen van de Raad

werd vrijgesproken, is opeens opnieuw gearresteerd. Wanneer de Heere niet zee en winden gebiedt te zwijgen, dreigen er over ons zware stormen los te barsten; stormen, verwekt door lieden, die veelmeer redenen hadden om te zwijgen.

U hierheen te laten komen, waag ik om velerlei redenen niet. De hoofdzaak is, dat ik bang ben, dat we tenslotte toch zullen moeten wijken voor hen, die niet ophouden, tot ze alles tengronde hebben gericht. Het zou niet juist zijn, u aan dit gevaar van het uitbrekende vuur bloot te stellen.

Burgemeester Nægeli (uit Bern. K.) en de gezanten, die hij bij zich heeft, heb ik tot nog toe niet begroet.

Wanneer ik ze op straat toevallig tegenkom, zal ik hen niet uit de weg gaan. Ik zou aan Sulzer (professor te Bern. K.) hebben geschreven, als mij dit niet voortdurend bezoeken van allerlei aard hadden verhinderd. Bedank hem in mijn naam, dat hij mij in bange ogenblikken heeft getroost. Hij heeft mij daarmee een zeer goede dienst bewezen. Hem en alle broederen vele groeten. De Heere behoede u en zij met u.

Mijn vrouw laat u zeer groeten; wij beiden ook uw vrouw.

Genève, 26 oktober 1547.

Uw Johannes Calvijn.

Op 19 november 1547 komt Calvijn in een schrijven aan Viret op het vervolg van dit verraadproces terug.

Thans is het nieuwe gezantschap uit Bern aangekomen. Deze lieden koesteren een geweldige haat tegen Le Magnifique. Ze tonen zich onverzoenlijk. De onschuldige (Magnifique, volgens Calvijn. K.) móét onrecht geschieden. Maar dat zullen ze nooit bereiken. Ik vrees evenwel toch, dat het kwaad nog veel erger zal uitbreken; eer de tragedie ten einde is.

Want de gezanten uit Bern dringen er op aan, dat het volk in een volksvergadering hierin een uitspraak moet doen. Dat maakt de zaak in het oog van rechtgezinden wel zeer verdacht.

Thans is de Raad van Tweehonderd bijeen om zich hierover te beraden.

Ik ben zo gespannen, hoe dit zal aflopen, dat ik bij de

Heere hulp moet zoeken. Als we de Heere dienen met een goed geweten, dan zullen we nooit voor datgene kunnen uit de weg gaan, wat de vijanden, die alles willen verwoesten, aan waanzin tegen ons bedenken.

Maar dat zal ons ook een vaste en onneembare burcht zijn, dat wij in de Heere staan...

Op dezelfde dag, 19 november 1547, schreef Calvijn aan Farel:

Terwijl onze broeders in Frankrijk vervolgd worden door openlijke vijanden, worden wij hier, wat ons betreft, in het nauw gedreven door onze eigen huisgenoten.

Het heeft wel alles een goede zijde: het moet alles tot ons bestwil dienen, namelijk, wanneer de Heere ons leert, het zo aan te nemen. Of, zoals ik u vroeger schreef: Maak u om niets zorgen, wat er ook geredeneerd wordt, maar houd het alles voor leugens, tot u van ons hebt vernomen, hoe het er mee staat.

Maar nu gaat het er op, of er onder!

Calvijn ziet het helder voor ogen: wanneer zijn vriend Magnifique, die vals is aangeklaagd door de stad Bern wegens verraad om de aandacht af te leiden van diens aanklacht tegen Perrin, door het volk schuldig wordt bevonden, dan juicht de vijand.

Intussen heeft Perrin, die in voorarrest zat, hangende het proces tegen Magnifique, kans gezien, uit de gevangenis te ontsnappen.

Calvijn schrijft hierover enkele woorden aan Farel, 14 december 1547.

Het ondier (Perrin. K.), dat door bedrog van de bewakers uit zijn kooi ontsnapt is, blaast niets dan dreigingen. Wanneer maar eerst Magnifique uit de weg is geruimd, en ze menen hem in hun handen te hebben, dan beloven ze zichzelf veel. Want ze denken: dat zal een pand zijn, dat ze nu hun thans onderdrukte vrijheid weer terug zullen krijgen.

De toestand is zo verward, dat ik er aan twijfel, of de kerk langer overeind kan worden gehouden, althans door mijn arbeid.

De Heere verhore uw voortdurend gebed voor ons.

De broeder, die u dit bezorgt, zal u alles beter kunnen vertellen.

Op 16 december 1547 kwam de Raad van Tweehonderd bijeen. De aanhang van Perrin klaagt luidkeels Calvijn en zijn collega's aan, die in de kerk vergaderen. Calvijn gaat alléén naar de zeer rumoerige vergadering. Kalm zegt hij: „Wanneer ik de schuld ben van alle tweedracht, en gij begeert bloed, vergiet dan het mijne.” Dan: „Wilt u mij verbannen en Genève redden zonder het Evangelie, probeer het dan!” De vijand is verbijsterd.

Na een grote stilte, gaan er stemmen op, het verleden te vergeten.

Calvijn is bereid, Perrin de hand te reiken, wanneer hij zijn vijandschap laat varen.

En Perrin stemt daarin toe!

Calvijn schrijft daarover aan Viret op 17 december 1547:

Onze tegenstanders zijn zó verblind, dat ze totaal uit het oog verliezen, wat achtenswaardig is. De dag van gisteren heeft ons niet weinig versterkt in onze reeds eerder aanwezige argwaan, dat ze namelijk bezig waren met een publiekelijk onbeschaamd optreden, een oproer onder het volk te verwekken.

De Raad was bijeengeroepen.

Mijn collega's had ik reeds daags tevoren gezegd, dat ik naar het stadhuis wilde komen om de zitting bij te wonen.

We gingen naar de kerk en waren er reeds, vóór de zitting begon.

Terwijl velen nog wat rondliepen op het plein, gingen wij naar de deur, die toegang geeft tot het stadhuis. Daar vandaan hoorden we een verward geschreeuw.

Er was geen twijfel aan: het zwol zó aan, dat men duidelijk kon bemerken, dat het een openlijk oproer was.

Ik liep er tegelijk heen. Het was verschrikkelijk, het aan te zien. Ik stortte me in de dichtste opeenhoping van mensen.

Hoewel bijna allen versteend van schrik stonden te kijken, liepen ze toch allen op me toe, trokken me her en der, om te verhinderen, dat mij enig leed geschiedde.

Ik smeekte God en riep de mensen toe, dat ik juist daarom naar deze oploop was toegesneld om tussen hun

zwaarden in te gaan staan.

Ik riep: „Begin met mij, wanneer er bloed moet vloeien!”

Toen lieten ze direkt hun drift varen, zelfs de aanstokers, maar vooral de goedgezinden.

Tenslotte trokken ze mij de raadzaal in.

Daar begon de hele affaire opnieuw. Ik trad weer op als bemiddelaar. Allen zijn van gedachte, dat mijn tussen beiden treden een groot, vreselijk bloedvergieten heeft verhinderd.

Mijn collega's waren intussen verstrooid onder de menigte.

Ik kon bereiken, dat allen ordelijk gingen zitten.

Zoals de toestand op dat moment eiste, hield ik een lange scherpe toespraak. Men zegt, dat allen daarvan wonderlijk onder de indruk kwamen, met weinig uitzonderingen. Toch prezen deze laatsten, niet minder dan de goedgezinden, wat ik gedaan heb.

De Heere heeft mij en mijn collega's althans in Zijn bescherming genomen, zodat de allerergsten zelfs de geringste kwetsing van onze persoon niet minder zeggen te schuwen dan een vadermoord.

Toch is in het algemeen genomen het kwaad zó ver doorgedrongen, dat ik nauwelijks meer hoop, dat ooit een of andere geordende toestand van de kerk nog langer in stand kan blijven, in het bijzonder door mijn dienst. Ik ben een gebroken man, geloof me, als de Heere mij niet de hand toereikt.

Vaarwel, beste broeder en vriend!

De Heere zij met u. Amen!

17 december 1547.

30. Uit het laatste gedeelte van deze brief bemerken we wel, dat Calvijn weinig hoop had, dat het in Genève nog ooit goed zou komen.

De Raad had op 17 december 1547 een commissie benoemd, die moest trachten de scherp tegenover elkaar staande partijen met elkaar te verzoenen. Calvijn werd tot voorzitter van die commissie benoemd.

Na dagenlange vergaderingen schrijft Calvijn aan Viret, die in alles sterk meeleeft:

Juist kom ik terug uit de Raad. Ik heb veel gesproken, maar het is, alsof men voor doven een verhaaltje vertelt.

De Heere geve hun weer verstand. Ik hoop, dat u de eerste de beste dag, als het u schikt, u toerust voor de reis naar Genève.

Ik heb nog niet besloten, wat ik tenslotte zal doen; wèl weet ik, dat ik de aard van dit volk niet langer kan verdragen, ook al verdragen ze mijn aard wel. En toch weet ik niet, waarom ze mij van hardheid beschuldigen. Wel zou het mij niet meer zo zeer krenken, wanneer ik ongegrond hun tegenzin opwekte. Als ik me dan maar niet hun kwaadheid – ze doen of dat er bij behoort – zo zeer aantrok.

Hoeveel blijft er zodoende nog over van het beetje leven, dat voor mij is weggelegd, dat ik mij over de toekomst zorgen zou maken?

25 en 26 december 1547.

Ook aan Farel schrijft Calvijn het een en ander over die vredecommissie, zoals hij haar noemt.

Wanneer u mij en mijn collega's vermaant, vast te houden met onversaagde moed, weet dan, dat noch gevaar, noch moeite mijn moed verminderd hebben. Maar omdat ik in deze verwarde zaak soms radeloos ben, wenste ik wel, dat de Heere mij zou wegnemen.

Een dwaze wens, zegt u.

Ja, maar wat zei Mozes, hèt meest beroemde voorbeeld van lijdzaamheid?

Onze mensen hebben wij tot enige vrees gebracht, maar tot heden treedt nog geen verbetering in. De onbeschaamdheid is zo groot, dat al ons roepen met open, maar dove oren aangehoord wordt. In feite is bij velen de krankheid ongeneeslijk.

We hebben bijna alles tot nog toe geprobeerd, maar zonder resultaat.

Toen ik het eerst het woord kreeg in de door de Raad ingestelde vredescommissie, en na mij Perrin (caesar noemt C. hem. K.), loochendé hij, dat hij een of andere twist met mij had.

Ik heb hem toen tegelijk uit zijn tent gelokt. In een ernstige, rustige toespraak bracht ik scherp enkele zaken naar voren, maar zo, dat het hem niet kon kwetsen.

Toen hij ook toen nog de hand bood en beterschap beloofde, was ik heel erg bang, dat ik totaal vergeefs een dove iets had toegesproken.

Kon u maar door uw komt mij iets opmonteren!
(Genève, 28 december 1547).

Het nieuwe jaar, 1548, begint nogal hoopvol.

De heer Perrin is weer opgenomen in de Raad van Genève. Calvijns vriend Magnifique werd, tegen alle verwachting in, onschuldig verklaard.

Calvijn schrijft op 19 januari 1548 aan Viret.

Het leek er op, of aan Magnifique alle burgerlijke eer en rechten zouden ontnomen worden, maar de Heere heeft een nieuwe en geheel onverwachte uitspraak teweeggebracht.

Allen zijn weer in genade aangenomen, en toch zijn de partijhartstochten niet minder fel dan voorheen.

Dit laatste had Calvijn wel goed gezien. Alleen, na wat er had plaats gehad, zouden de politieke Libertijnen wat voorzichtiger te werk gaan. Wel werd Calvijn op straat uitgefloten, diep beledigd.

Met schijnheilige groet, noemde men hem in het voorbijgaan: „Dag, Kaïn.”

Achter Calvijns rug om wordt het volk opgehitst tegen hun leider en leraar.

Zo werd op een spitsvondige wijze getracht de Raad der stad zo ver te brengen, dat de predikanten zich op straffe van schorsing uit hun ambt, in hun preken verdraagzaam moesten opstellen.

Wij hebben onder het commando des Heeren de zaak zó geleid, dat tenslotte onze vijanden zich zelfs schaamden. Deze zaak heeft mij meer dan tien uur in beslag genomen.

De raadsheer, die met het voorstel was gekomen, wordt uit de stad verbannen.

De Raad is bijzonder er op attent, de vrijheid om ontucht te bedrijven, tegen te gaan. De tegenstanders zijn gebroken, niet zonder grote schande.

Dat kon Calvijn op 19 maart 1548 aan Farel schrijven.

31. Even was het bijna zo ver gekomen, dat de vijand dacht, te kunnen juichen, omdat men iets had gevonden, wat zij Calvijn zeer zwaar konden aanrekenen. De vijanden van

Calvijn hadden namelijk een brief in handen gekregen, waarin Calvijn aan Viret had geschreven: „Onze overheid wil onder de schijn van het christendom zonder Christus regeren.”

Dat wordt Calvijn zó zwaar aangerekend, dat hij op 10 augustus 1548 aan Farel schrijft:

Daarmede denken ze, nu een dodelijk wapen in handen te hebben.

Nu ben ik wel tot de dood bereid, maar dan voor de waarheid. Het is nog wel zo, dat ze zich schamen, met een gestolen brief voor de dag te komen en zijn er op uit, te beproeven, of ik sterk genoeg ben om de felste aanval te doorstaan.

U ziet het, we hebben geen rust, terwijl ook u strijden moet. Want overal hebben de knechten van Christus, zoals Hij voorzegt heeft, op allerlei terreinen werkzaam te zijn.

Dit ogenschijnlijk vrij onschuldige briefje heeft de vijand opnieuw moed gegeven, de wapens tegen Calvijn weer op te nemen. Een afgewezen kandidaat tot de heilige dienst had bij een assistent van Viret de bewuste brief ontstolen. Hij ging met deze brief de herbergen af en belasterde Calvijn, zoveel hij kon. (Deze brief van vijf jaar oud!)

Calvijn schrijft op 8 september 1548 aan Farel:

Ik zal hem (die afgewezen kandidaat), om te laten zien, dat wij eerlijk handelen, juist daarmede aan dé kaak stellen.

Het ergste is, dat men niet alleen heel graag, maar zelfs gretig toehoort, wanneer zulke lieden ons en ons ambt hekelen.

Er was een tijd, dat niemand tegen de dienaren des Woords het waagde zelfs te mopperen. Nu is bijna geen gesprek hun liever. En satan vindt steeds weer nieuwe aanleidingen om zoiets op gang te brengen.

Eén voordeel heeft zo'n geroddel wèl: de preekdiensten worden heel goed, zelfs zeer druk bezocht.

De afgewezen kandidaat heeft de bewuste brief, uit het latijn in het frans vertaald, in de Raad gebracht.

En, hoewel de Raad aanvankelijk er weinig aandacht aan schonk, werd heel de ruzie van vijf jaar geleden weer opge-

haald. Corne, die destijds was geschorst als voorzitter van de kerkeraad, en natuurlijk ook de heer Perrin, halen de vroegere onverkwikkelijke zaken weer boven water.

Een kolfje naar de hand van de vijand!

De vijanden, Perrin aan het hoofd, spreken er over, Calvijn nu, en dat voor de tweede maal, te verbannen.

Viret raadt Calvijn, zich met de „almachtige” Perrin te verzoenen en er in te bewilligen, dat hij genoeg zal nemen met twee scheidsrechters, die een uitspraak zullen doen in zake Calvijns „misdad”.

Wat men beoogt: Calvijn stuk te maken.

En dat, terwijl Calvijns echtgenote zeer ernstig ziek is en gevreesd wordt, dat spoedig haar einde komen zal.

Calvijn wijkt geen duimbreed van zijn mening, dat hij toen de waarheid heeft geschreven. Hij toont geen greintje angst. Hoewel de vijand reeds juicht.

In november 1548 hebben de verkiezingen plaats voor de (kleine) raad. De uitslag brengt een volledige overwinning van Calvijns tegenstanders, de Libertijnen. Ook Perrin wordt herkozen met grote meerderheid. Hij wordt zelfs eerste syndic.

Aan Farel schrijft Calvijn op 12 december 1548:

Het is mij alles zo donker, dat ik over de afloop mij grote zorgen maak.

De moed van hen, die dachten, nog iets te zijn, is gebroken. Ze menen, dat ze wel veel zouden kunnen bereiken, als slechts de man (Perrin. K.) niet zo almachtig was. Maar hij heeft alleen maar door zijn lafheid zoveel macht.

Elke dag biedt gelegenheid, hem te bedwingen; maar zij laten deze voorbijgaan. Het lijkt wel, of ze zich gewillig onder zijn juk willen plaatsen. Want, omdat ze elkaar niet vertrouwen, is ieder er bang voor, dat hij zijn plaats kwijt raakt.

32. Bij alle druk en zorg, ook vanwege de beangstigende toestanden rondom de kerken der Reformatie in Zwitserland en andere landen, waarmede Calvijn dagelijks te maken heeft, treft Calvijn dan op 29 maart 1549 het verlies van zijn zeer geliefde echtgenote.

Uit de brieven, die Calvijn over het heengaan van zijn vrouw schrijft aan Farel (2 april), aan Viret (7 april) en aan Bullin-

ger te Zürich (7 mei) weten we, hoe zij door Gods genade in grote vrede even voor acht uur 's avonds in volle vrede is heengegaan.

We komen hier, naar we hopen, nog op terug, wanneer we Calvijns persoonlijk leven vanuit zijn brieven hopen te belichten. Aan zijn vriend Farel schrijft Calvijn:

Vaarwel, beste vriend en broeder.

De Heere Jezus sterke U door Zijn Geest. En ook mij in deze beproeving, die mij zeker geheel zou hebben gebroken, wanneer de Heere niet van de hemel mij de hand had toegestoken. Zo werkt de Heere om de gebogenen op te richten, de zwakken te sterken en de moeden weer kracht te geven.

Idelette van Buren, Calvijns echtgenote, met wie hij slechts negen jaar gelukkig had geleefd, had uit haar eerste huwelijk twee kinderen; een zoon, die in Duitsland woonde, en een dochter, Judith, die in Genève woonde. We kunnen het niet nalaten, uit de brief van Calvijn aan Viret, die Idelette heel goed kende en zeer hoogachtte, over te nemen, wat zij op haar sterfbed van haar kinderen tegen haar man zei:

Eerst gisteren ondervond ik, dat zij, toen het moederhart in haar sprak, over haar kinderen tegen me zei:

„Dit is de hoofdzaak, dat ze vroom en rein leven. Mijn man behoef ik er niet toe aan te zetten, dat hij ze in vrome tucht en godsvrucht opvoedt. Wanneer ze vroom zijn, dan heb ik het vaste vertrouwen, dat hij voor hen van zichzelf uit als een vader is. Zouden ze anders zijn, dan waren ze het immers niet waard, dat ik hem voor hen iets vraag.”

Deze grootsheid van geest is voor mij meer waard dan honderd andere aanbevelingen.

Voor uw vriendelijke troostbrief ben ik zeer dankbaar.

33. Farel en Viret zijn persoonlijk naar Genève gekomen om voor de Raad het onwaardig gedram over de gestolen brief aan de kaak te stellen.

De vijand heeft zich geveinsdelijk onderworpen.

Calvijn schrijft daags voor Pinksteren (8 juni 1549) aan Farel:

Dat Perrin zijn functie heeft behouden, heeft hij te danken aan de bescherming van de kwaadwilligen. Wat hij

nu voor moois vertelt, heeft voor mij evenveel waarde, als werd het verklaard door onze bitterste vijand.

Ik moest heel wat wegslikken, omdat ik niet vele vrome zielen, die van mij trouw verwachtten, eenvoudig in de steek wilde laten.

Dat hebben degenen, die mijn geduld misbruiken, wel in de gaten. Juist dat maakt hen nog meer boos.

34. De jaren vliegen ook in Genève voorbij.

Dag aan dag weer nieuwe wederwaardigheden. Wel houdt de vijand binnen Genève zich rustig.

Calvijn schrijft zeer veel.

Vooraf ook, omdat de leer van de praedestinatie alom op felle tegenstand stuitte.

We herinneren ons nog de afgewezen candidaat, die de bewuste brief, die Calvijn vijf jaar (en nu méér) geleden aan Viret had geschreven en die zoveel ellende had teweeggebracht. Deze man, een gewezen monnik, had een functie gekregen in de Raad van Genève. Hij hield zich daar bezig met vertaalwerk. Hij was tolk.

Zijn naam was Jean Trolliet.

Trolliet had zich verdiept in de theologie. Ja, hij had zich ontwikkeld tot één van de meest felle tegenstanders van de leer der Reformatie.

Toen van buitenaf de bestrijding van de leer der praedestinatie, zoals Calvijn deze had beschreven in zijn Institutie, steeds feller werd, had de Raad (nota bene!) aan Trolliet gevraagd, of hij die leer eens wilde beoordelen.

Op het voetspoor van vele anderen was het oordeel van de heer Trolliet vernietigend.

De vijand juichte! Zo zou Calvijns prediking van haar gezag en klem worden beroofd.

Calvijn heeft zich in een drietal brieven tot de Raad gewend, om deze zaak recht te zetten op grond van de Schrift. Op deze bijzonder heldere brieven hopen we later nog wel terug te komen, wanneer we vanuit zijn brieven de leer der Reformatie hopen te bespreken. Een tweetal, wat beknopter schrijven aan de Raad van Genève, mag ik u hier niet onthouden.

Beide brieven zijn geschreven in het jaar 1552.

Aan de Raad van Genève.

Genoemde Trolliet heeft, toen hij in de „Zwarte kop” 's nachts met een gezelschap at, verteld, dat hij Calvijn

had horen preken. Deze zou gezegd hebben, dat de duivel een man uit Genève had gehaald. En dat was volgens hem niet waar. (Zie hieronder iets meer daarover. K.) Verder, genoemde Calvijn matigt zich veel te veel macht aan, terwijl hij in de preken schimpt en zich gewoonlijk erg opwindt. En evenzo weet hij wel het leven van anderen te verdoemen, hun het oordeel Gods aan te kondigen en hun hun ondergang te profeteren.

Zichzelf evenwel plaatst hij op een bijzondere plaats; hij roemt zichzelf als een rechtvaardig en volkomen mens, alsof hij geen mens ware.

Verder heeft hij gezegd: Volgt mij na!

Alsof hij zo'n onberispelijke levenswandel vertoont! Hij had er toch tenminste op moeten laten volgen: in zover ik een navolger van Christus ben (1 Cor. 16:17).

Verder was de leer van de genoemde Calvijn beslist niet evangelisch, en hij zou daarin meerdere tegenstrijdigheden kunnen aanwijzen. Voorts beroemde genoemde Trolliet zich er op, dat hij in opdracht van de genadige heren van de Raad het boek over de praedestinatie had gelezen om vast te stellen, of het gedrukt mocht worden. Hij had er van alles in gevonden, wat moest worden herroepen.

Nu eist genoemde Calvijn, dat met betrekking het derde punt, waarin sprake is, dat hij zich als rechtvaardig noemt, genoemde Trolliet de vraag wordt voorgelegd, of hij niet, toen er één uit het gezelschap antwoordde, dat Calvijn wel van zichzelf belijdt, dat hij een zondaar is, en genoemde Trolliet toen gesproken heeft van grotere en voor het gericht strafbare misdrijven, door Calvijn gepleegd.

Jean Trolliet was een rasechte burger uit Genève. Zeker zeven jaar geleden was het, dat hij zich, na zijn „bekering”, die aanleiding was geweest, zijn monnikspij af te leggen, candidaat gesteld had voor het predikambt. Calvijn en ook zijn collega's hadden zich daartegen verzet.

Calvijn had toen aan Viret geschreven (2-7-1545):

Ik voor mij weet niet, wat hem het predikambt waardig maakt, dan juist dit, dat de Geneefse heren zijn als apen, die hun jongen liefkozen.

Deze Trolliet wist natuurlijk ook alles af van de sekte (denk

aan Gruet), die op allerlei wijze Genève op stelten had gezet. Denk ook aan de gifmengers, die zeiden, een verbond met de duivel te hebben afgesloten, zodat zij niet vatbaar waren voor de pestbacillen. In deze sekte deed ook het verhaal de ronde, dat iemand door de duivel uit Genève was gehaald.

Calvijn had toen in een preek gesproken over de ten hemel schreiende goddeloosheid van het volk.

Trolliet had dat goed onthouden en kwam daar in zijn lastercampagne tegen Calvijn nog eens op terug.

De Raad is op de aanklacht van Trolliet ingegaan. Hij heeft zich schriftelijk verdedigd. En Calvijn heeft daar, noodgedwongen, een verweerschrift tegen ingediend bij de Raad.

We zullen dit maar laten rusten.

Calvijn weet, dat de leer, die hij predikte, uit God is. Hij beroept zich niet op zijn ambt, maar verlangt van de Raad een uitspraak, dat hij getrouw is in de leer der waarheid en zich ook dienovereenkomstig in handel en wandel gedraagt.

Trolliet kwam weer met een verweerschrift. Daarin trachtte hij aan te tonen, dat volgens de leer van Calvijn God de Auteur is van de zonde.

Uitvoerig is Calvijn in een schrijven aan de Raad hierop ingegaan. Vooral ook, omdat Trolliet in zijn geschrift Calvijn uitspeelt tegen Melanchton.

Later, wanneer we zullen trachten de leer van Calvijn en de verdediging daarvan uit zijn brieven te belichten, hopen we wel op Calvijns verweer terug te komen. Hij eindigt dit verweer, gedagtekend 6 oktober 1552, als volgt:

Wat mij aangaat, hoge heren, ik ben in mijn geweten zeker, dat, hetgeen ik geleerd en geschreven heb, niet in mijn hoofd is opgekomen. Van God heb ik het en ik moet het vasthouden, tenzij ik een verrader van de Waarheid worden wil. Ik meen dit reeds genoegzaam gezegd te hebben. Zo nodig ben ik, wanneer u dit nodig acht, tot een verder antwoord bereid, totdat mijn tegenstander overtuigd is, mij ten onrechte te hebben aangeklaagd, tegen alle waarheid en verstand in.

35. Wij zouden zeggen: Calvijn is een rots in de branding. Dat was door genade zeker het geval, wanneer het betrof de leer der waarheid, naar Gods Woord. Maar in dezelfde zomer 1552, en dat liep dwars door de affaire met Trolliet, die de steun had van vele leden van de Raad, heen, werd Calvijn be-

schuldigd een verrader te zijn, een verrader van de stad Genève.

Al maandenlang wist Calvijn, dat er iets broeide. Opeens duiken twee oude vijanden, die in het bewogen jaar 1547 het onderspit hadden moeten delven, de heren Vandel en Berthelier op met een verzonnen verhaal als zou Calvijn drie franse mannen in Genève met 3000 gulden hebben omgekocht om Genève te spelen in handen van de franse koning. Ze zinspeelden op gelden, die de „armenverzorgers” (diakenen?) namens de kerk van Genève uitdeelden om straatarme franse vluchtelingen (réfugés) in hun allergrootste armoede tegemoet te komen.

Deze heren beginnen dan naar gewoonte dit „schandaal” te vertellen in de herbergen; berichten dan de Raad, wat ze zogenaamd hebben vernomen. De heer Vandel beweerde zelfs, dat het moest gaan om een som van 300.000 gulden, die Calvijn de verraders in handen zou hebben gespeeld.

De heer Berthelier werd door Viret aangeklaagd bij de Raad, omdat deze hem zwaar beledigd had.

Zonder verder in te gaan op de wijze, waarop de Raad dan heel slap op dergelijke ingrijpende zaken reageert (Perrin en zijn libertijnse partijgenoten hopen in stilte, dat het volk in oproer zal komen; ze dekken zoveel mogelijk deze misdadigers), verloopt een dergelijke zaak dan steeds weer als volgt:
a. Calvijn, die zondags en in de week moet preken en bijbelzingen houdt en catechisaties, ook voor de volwassenen, ziet deze heren steeds onder zijn gehoor. Hun houding is zeer irritant. Hij moet zich telkens weer voor de Raad verdedigen, waar dan steeds weer nieuwe laster, ook van buitenaf, hem in het gezicht wordt geslingerd.

d. De Raad houdt de zaak slepende; Perrin probeert telkens een uitspraak van de Raad over te hevelen naar de Raad van Tweehonderd. Dat lukt hem dan net niet.

De Raad doet een uitspraak; moet Calvijn wel voor onschuldig verklaren; laat echter voor de aanklagers de zaak met een sisser aflopen.

c. Eenmaal per maand wordt het Avondmaal bediend. De lasteraars kunnen niet tot het Heilig Avondmaal worden toegelaten, omdat ze niet van plan zijn voor de kerkeraad hun schuld te bekennen. De Raad heeft hen immers zoveel mogelijk de handen boven het hoofd gehouden.

d. De heren beklagen zich weer bij de Raad over de strenge tucht.

De kerkeraad (Calvijn) moet zich weer verdedigen.

Van buitenaf, vooral de Raad van Bern met zijn vrijzinnige predikanten, gaat zich er mede bemoeien en neemt alle belagers van Calvijn in bescherming.

De kerkeraad (Calvijn) wijkt geen duimbreed, omdat het over het recht gaat van de Koning der kerk, de Heere Jezus Christus.

De Raad tracht de predikanten onder druk te zetten: ze mogen dit niet in de preek zeggen, dat niet. Doen ze dat wel, dan komen de Libertijnen weer bij de Raad: dominee die heeft dit gezegd, de dominee die, dat.

We geven uit Calvijns brieven slechts enkele reacties weer van Calvijn, zoals we deze vinden in zijn brieven:

Ze hebben zich echter vergist. Het vuur ging gelijk in rook op, terwijl ze hadden gehoopt met deze vreselijke aanklacht een brand te ontsteken, die ons in een ogenblik moest verteren.

Niettemin drammen ze rustig in hun overmoed door, omdat ze zien, hoe laf zij zijn, die hadden moeten helpen (de Raad. K.) en dat ook zonder moeite hadden kunnen doen, wanneer ze maar een vonkje mannelijke moed hadden.

Wat zullen de kwaadwilligen niet wagen, omdat alle misdaden ongestraft blijven?

Doch spoedig, hoop ik, zal onze Wreker verschijnen - Christus.

(Brief aan Farel, 36-1-1552).

Aan een collega-predikant in Biel (ook in Zwitserland, schrijft Calvijn op 19 november 1552:

Theodor Beza zal u wel vertellen, hoeveel last en onrust de kwaadwillige gezellen ons aandoen, die nu door de straffeloosheid en vrijheid, die men hen veroorlooft, in staat zijn, schade aan te richten. Maar misschien wil de Heere ons dáárom alle mensenhulp ontnemen, opdat Hij alleen ons onder Zijn hoede neme.

De verschrikkelijke boosheid van satan raast maar door en we verwonderen er ons over, dat de Heere hem nog niet veel meer toelaat te doen.

Wij echter, die een vast anker in de hemel hebben, moeten over deze stormachtige golven niet anders door zei-

len, dan of we reeds in de rustige haven waren, tot ons de Heere verzamelt in de zalige rust van Zijn Rijk.

In zo'n zitting van de Raad, waarin een lasteraar en openbare schender van goede zeden zich er over beklaagt, niet tot het Avondmaal te zijn toegelaten (Berthelier weer), houdt het consistorium er aan vast, dat deze man eerst tot berouw en tot het belijden van schuld moet komen.

Calvijn verwacht, dat deze man tenslotte door een gehuichelde schuldbelijdenis de spot zal drijven met God en zijn dienst. Maar, zegt hij, dan is dit nog als voorbeeld nuttig.

Van de kerkeraad schrijft Calvijn:

De oudsten zijn met ons verbonden; dat kan niet beter. Ze zijn zeer moedig. Ze waken over het recht van de kerk en willen de boosheid der kwaden aan banden leggen.

Slechts voor één moet ik helaas een uitzondering maken. Met zijn trouweloze vleiende woorden heeft hij echter nog niemand anders kunnen overhalen.

(Aan Farel, 2-12-1552).

Calvijn mag het wel eens zó zien, dat steeds duidelijker blijkt, wie de strijd denken te moeten aanbinden tegen God en Zijn gebod.

De hoofdzaak is, dat ik zulke tuchtroeden Gods nodig heb, opdat ik opgevoed word tot ware deemoed. Nog meer noodzakelijk is het voor mij, dat ik door vrijwillige vermaningen van de broeders gekastijd word.

(Aan een onbekende adressant, 13-2-1533).

36. De strijd, die telkens weer oplaait, wanneer het beslist noodzakelijk is, de tucht onder de leden der kerkelijke gemeente te handhaven, kon wel eens zó hoog oplopen, dat Calvijn vreesde, opnieuw, zoals dat in 1538 was gebeurd, verbannen te zullen worden.

In september 1553 had de kerkeraad Berthelier, de man, die Calvijn haatte, verboden, aan het Avondmaal te gaan. Hij ging in beroep tegen dit besluit bij de Raad van Genève, die dit besluit vernietigde.

Wel vraagt de Raad in het geheim aan Berthelier, zondag, 3 september 1553, niet naar de kerk te gaan en zeker, niet aan het Avondmaal te gaan.

Berthelier gaat toch. Met vele andere Libertijnen. Wanneer Calvijn aan de tafel, het brood en de wijn zegent, komen ze als één man naar de heilige dis.

En in heilige toorn roept Calvijn, zijn handen hun toestekende: „Deze handen kunt u afhouden; mijn bloed is voor u, vergiet het... Nooit geef ik u het heilige.”

Beving bevangt de kerkgangers. De Libertijnen gaan de kerk uit. De dienst gaat rustig voort. En 's middags preekte Calvijn afscheid, zeker denkend, dat hij, als in 1538, verbannen zal worden.

Aan Viret schrijft Calvijn over zo'n zaak:

Ik betuigde in de Raad, dat ik vast besloten ben, liever de dood te ondergaan, dan het heilige maal des Heeren zo schandelijk te ontwijden. Want er is niet meer onwaardig, dan dat deze mens in zijn trots de spot drijft met de kerk des Heeren en haar hoont en daarmee ook de slechtste mensen en zijns gelijken als het ware met vliegend vaandel tot dezelfde boosheid aanzet.

Ik antwoordde, dat de Raad zijn eerder genomen besluit niet kon veranderen.

Zo ziet u, dat mij mijn ambt alleen maar gelaten wordt, wanneer ik de rechten van het consistorium met voeten laat treden en het Avondmaal van Christus aanbiedt aan openlijke verachters, die er prat op gaan, dat ze met de predikanten niets te maken hebben.

Maar honderd maal liever mag ik sterven, dan Christus zó schandelijk aan spot bloot te stellen.

Wat ik gisteren in beide preken zei, wil ik nu niet aanhalen, omdat velen het op straat zullen vertellen.

Nu zullen dus de boze, verloren mensen krijgen, wat ze graag willen hebben? (Calvijn wèg. K.).

Mij beangstigt, zoals duidelijk zal zijn, de nood van de kerk.

Maar wanneer God aan satan zulk een vrijheid verleent, dat de vrijheid in mijn ambtelijk werk door gewelddadige maatregelen wordt onderdrukt, dan ben ik uitgediend.

Maar de Heere, Die de wonde sloeg, zal ook een geneesmiddel vinden. En omdat de straffeloosheid van de overtreders nu al meerdere jaren heerst, maakt de Heere misschien wel voorbereidselen voor een of ander gericht, dat ik niet waard ben, het aan te zien.

Tenslotte, wat er ook komen mocht, het is onze plicht,

ons aan Gods oordeel te onderwerpen.
Genève, 20 september 1553.

Perrin meende, dat de Raad van Tweehonderd maar moest beslissen. Maar dan niet tussen de kerkeraad en Berthelier, maar tussen deze Libertijn en Calvijn.
Calvijn schrijft op 25 oktober 1553 aan zijn vriend Bullinger te Zürich, dat de opzet van Perrin en zijn partij is, alles zo in verwarring te brengen, dat de boze vrij zijn gang kan gaan. In twee preken, waarvan hij de laatste door Beza voor Bullinger heeft laten vertalen en bij Bullinger laat bezorgen, heeft Calvijn openlijk verklaard:

Zo wachten ze in deze verwarring het moment af, waarop ze alarm kunnen slaan.

Dat zal zijn op de aanstaande verkiezingsdag voor de leden van de Raad.

Maar de Heere zal er voor zorgen, dat hun boze plannen teniet gedaan worden.

Ik wil liever de kerkenorde, die bij besluit van Raad en volk is aangenomen, met de dood bezegelen, dan dulden, dat voor mijn ogen te zien, dat de orde in de kerk omver wordt geworpen. Wanneer men mij verhindert, mijn ambtsplicht waar te nemen, wil ik liever, daartoe gedwongen, vertrekken.

Dankbaar als een kind is Calvijn, wanneer Bullinger openlijk te kennen geeft, dat hij geheel achter hem staat.

Deze zaak hield de Raad slepend, totdat Barthelier met Kerstfeest 1553 toch weer toegang eiste tot het Avondmaal.

Dat werd hem geweigerd.

Dan benoemt de Raad in januari 1554 een commissie, die moet proberen, beide partijen, de libertijnse Perrin enerzijds en Calvijn anderzijds, tot elkaar te brengen.

Toen de Raad aan hen, die in leer en leven tegen de kerkenorde ingingen, het recht om deel te nemen aan het Avondmaal, nadat de kerkeraad daartoe had besloten, bekrachtigde, legde Calvijn zich bij deze uitspraak neer.

Calvijn schrijft daarover aan Viret op 6 februari 1554:

Wij zijn dankbaar, dat de Rechter in de hemel onze strijd goedkeurt. Hij oefent ons in een krijgsdienst, die niet alleen hard is, maar ook weinig eer met zich brengt, opdat

we maar niet zullen uit zijn op menselijke bijval en zegekransen.

Onze relaties zijn nog beslist wel ongeordend. Ik persoonlijk ben weliswaar met Perrin en Vandel verzoend. Maar aanstaande maandag zal blijken, of het niet opnieuw tot eene felle strijd zal komen.

Aan Bullinger schrijft Calvijn, dat de Raad eindelijk wel moest komen tot de uitspraak, of zij al of niet de behandeling van tuchtzaken aan de kerkeraad zou overlaten. Na afschuwelijke onderlinge verdeeldheid was hij gekomen tot het besluit, dat de Raad niemand meer zou toelaten een beroep op de Raad te doen, die door het consistorium werd vermaand of bestraft vanwege de overtreding van de kerkenorde.

Het is maar goed, dat wij een Stuurman hebben, onder Wiens hoede wij zelfs bij schipbreuk veilig zijn. En dan te mogen weten, dat we niet ver meer van de haven verwijderd zijn!

(Aan Bullinger, 23 febr. 1554).

Het zou tot 22/24 januari duren, aler de kleine en de grote Raad van Genève definitief tot het besluit zouden komen, dat de kerkeraad namens de gemeente des Heeren het recht had, te beslissen over zaken, de leer en het leven betreffende van het volk dezer stad.

Herhaaldelijk was voordien telkens fel gestreden.

Onlangs is eindelijk na zeer lange strijd het recht van de kerkelijke tucht (bij de kerkeraad) bevestigd.

Verder zijn in een rustige verkiezingssamenkomst syndics naar onze wens gekozen.

Terwijl we nu geloven, bevrijd te zijn van de innerlijke strijd en het wat gemakkelijker te zullen krijgen, breekt plotseling de oorlog uit met onze bureu (Bern. K.), een zeer felle strijd.

De Raad van Bern sprak niet alleen de lieden, die mij voor ketter uitgescholden hadden, vrij en liet ze vrij rondlopen, maar gaf hun zelfs wapenen in handen om des te hartstochtelijker mij aan te vallen en onze kerk.

Wij, die al zoveel zwaar onrecht hebben moeten dulden, worden nu in de beklagdenbank gezet.

De hoofdzaak is, dat er aan alle twist en tweedracht geen einde komen zal, aler men onze kerkelijke tucht aan-

pakt en onze catechismus wegdrukt.

Onze Raad wordt bevolen, ons streng in toom te houden.

(Bullinger, 23 febr. 1554).

Het schijnt, dat de Heere, in Zijn wonderlijke bescherming en trouwe zorg voor Zijn kerk in Genève, de vijanden van het gezegende werk der Reformatie het onderspit heeft doen delven.

De strijd tegen de Raad van Bern en de predikanten aldaar, duurt echter nog onverminderd voort. Van de kansel noemen zij Calvijn openlijk een ketter. Ze kiezen steeds weer de zijde van de vijanden van de leer der waarheid.

En laten we alstublieft niet vergeten, de felle strijd, die Calvijn te verduren heeft van Castellio, van Servet, van Bolsec, van Westphal.

We moeten deze zeer ingrijpende strijd om de zuiverheid van de leer der waarheid, geheel naar Gods Woord, thans laten rusten.

Calvijn heeft het in de zoëven aangehaalde brief heel eenvoudig, maar duidelijk gezegd: het gaat tegen de kerkenorde, dus tegen het leven in overeenstemming met de normen, die de Heere in Zijn Woord voor ieder mens, voor overheid en onderdanen en voor allen, die in Genève geacht werden te behoren bij de kerk des Heeren.

Het gaat tegen de catechismus, waarin de leer der waarheid, geheel overeenkomstig Gods Woord, door de kerk des Heeren wordt beleden.

Daaraan heeft Calvijn met alles, wat in hem was, vastgehouden, al moest het hem zijn leven kosten, al moest hij opnieuw worden verbannen.

37. We noemen nog even de bittere vijanden, die de gereformeerde kerk met haar Bijbelse theologie ten gronde wilden richten.

1. Castellio.

We hebben over hem gesproken. Calvijn kende hem vanuit Straatsburg; had hem in 1541 meegenomen naar Genève. Castellio werd daar rector van de Latijnse school. Hij wil predikant worden. Dat kan niet, omdat hij afwijkt van de leer van Gods kerk. Felle conflicten met de Raad van Genève. Hij vestigt zich in Bazel. Vandaar valt hij Calvijn op alle fronten op de meest verdachtmakende wijze aan.

2. Servet.

Een arts uit Spanje. In Bazel loochent hij de Drieëenheid Gods. Zijn boek verboden. De Spaanse Inquisitie zoekt hem. Hij duikt onder. Leeft onder een valse naam in Frankrijk. Valt in geschriften Calvijn en Melanchton aan. Duikt in Genève op. Heeft maar één doel: Calvijn weg, hij dé grote man in Genève en van daaruit in het kerkelijk leven. De Libertijnen steunen hem. Toch door de Raad veroordeeld. Mede op aandrang van Bazel en Zürich. Op 27 oktober 1553 wordt hij onthoofd.

3. Bolsec.

Na monnik te zijn geweest, gaat hij in Parijs over tot de Reformatie. Gaat naar Genève. Valt in 1551 de leer der predestinatie, zoals verklaard in de Institutie, fel aan.

De Raad van Genève kiest de zijde van Calvijn. Hij wordt verbannen. In de stad Bern wordt hij welwillend opgenomen. Hij gaat naar Frankrijk, wordt weer rooms. Van uit Frankrijk de meest lasterlijke verhalen over Calvijns leven op schrift gesteld en verspreid.

4. Westphal.

Leerling van Luther en Melanchton. Luthers predikant. Hij drijft de opvattingen van Luther over het Avondmaal door tot in het absurde toe. Daardoor fel tegenstander van Melanchton en van ieder, die maar enigszins ingaat op Calvijns pogingen om tot eenheid in leer en leven te komen onder de scepter van Koning Jezus. De vluchtelingen uit Engeland en andere landen, duldt hij niet. In Bazel, Bern en Zürich is men zo bang voor Westphal, dat Calvijn op zijn eentje de strijd met hem moet opnemen. Van beide kanten gaat dat er fel op los! Zelfs Melanchton durft het niet voor Calvijn opnemen. Doel van Westphal: de invloed van Calvijn in Duitsland en Zwitserland te stuiten, met geweld, met niets ontziende midelen.

38. We moesten wel even dit geduchte viertal zeer gevaarlijke personen noemen, die het allen op onvoorstelbaar vijandige en laaghartige wijze, vooral in de jaren, dat Calvijn het in Genève buitengewoon moeilijk had, gemunt hadden op, zoals Calvijn dit noemde, de leer van de catechismus, de leer der Reformatie.

Maar, zo zagen we al eerder, Calvijn hoopte, dat door het besluit van de Raad van Genève op 22 en 24 januari 1555, en doordat in de Raad een viertal van zijn getrouwe volgelingen

gekozen waren, de strijd tussen de Raad en de kerkeraad be- slecht was. De kerkeraad behield het recht, de kerkenorde in Genève te handhaven, zonder dat een beroep van bijvoor- beeld lieden, die onder censuur geplaatst waren, mogelijk was.

Eene geduchte nederlaag voor de Libertijnen!

De stad Genève kon nu in hoofd en leden gereformeerd wor- den, in leer en leven.

Zeker, de strijd naar buiten laaide in al haar felheid op. Maar, schreef Calvijn aan Bullinger op 24 februari 1555, in Genève heb ik het nu wat gemakkelijker gekregen.

En toch -, de vijand binnen Genève zit niet stil.

Zoals we ook in onze dagen dit telkens weer zien, heeft satan steeds weer een machtig middel om het vuur van de revolutie (omwenteling) aan te blazen. Hij doet dat, door in te spelen op tegenstrijdige of schijnbaar tegenstrijdige belangen. Dat deed hij reeds bij de verzoeking van onze eerste voorouders in het paradijs.

Thans, in Genève, zeiden zijn handlangers: „Mensen van Genève, het schaadt uw belangen als oorspronkelijke bevol- king, dat de franse vluchtelingen zich steeds meer inburgeren in onze stad.” Het was vooral de aanhang van Perrin, die zich in de Raad opwierp als beschermer van de oude, Geneefse bevolking. „Ontneem toch de franse réfugé's de rechten, die ze zich in de loop der jaren hebben verworven,” was zijn strijdkreet.

U begrijpt (dat is altijd satans toeleeg), hier wordt met een hal- ve leugen de gehele toedracht nog even geheim gehouden: de fransman Calvijn moet alsnog verdwijnen; we moeten onze oude vrijheden terug zien te krijgen; desnoods met geweld.

In een brief aan Farel te Neuchâtel geeft Calvijn te kennen, dat hij voelt, dat er onraad dreigt.

Op 15 mei 1555 schrijft hij:

Welk een donkere wolkenbank de duivel rondom ons opbouwt, dat te schilderen heeft geen zin. Hier te huis zijn de verhoudingen tamelijk onduidelijk. De hele om- geving (Bern. K.) is tegen ons ontbrand en dagelijks wordt er nieuwe brandstof voor het vuur aangevoerd.

Alsof de bozen nog te weinig opgewonden zijn om mij omver te halen, wordt hun onbeschaamdheid nog ver- meerderd, doordat ze zien, dat ze daarmee in de kaart spelen van degenen, die menen, de macht in handen te hebben. (Perrin en de zijnen. K.).

We horen al openlijk te verkondigen, dat mijn boeken opgeruimd moeten worden. Voorheen viel men ze indi- rekt aan.

U, lieve Farel, ik smeed u, gedenk toch juist nu mij in uw gebed!

P.S.

Van de tweedracht in het binnenste van onze stad zult u, vrees ik, spoedig treurige berichten ontvangen. Zo brutaal praat de woede van de kwaadwilligen. In de Raad ontbreekt bijna elk besef van de ernst van deze zaak.

Dat schreef Calvijn op 15 mei 1555.

En zie, de volgende dag brak de revolutie los. De aanhangers van de tegenstanders van een geordend kerkelijk en burger- lijk leven en van de leer der waarheid zouden het huis binnendringen van één van de vooraanstaande franse réfugé's. Hij werd verdacht van een uit de lucht gegrepen verhaal, als zou- den ze Genève willen verraden aan Frankrijk.

Er moest een geweldig tumult ontstaan tussen de franse vluchtelingen en de oude Geneefse bewoners der stad.

Perrin had twee Belials mannen gehuurd om heel deze om- wentelingspoging in scène te zetten.

De Raad greep in. Zijn militie greep de gehuurde opstande- lingen en onderwierp hen onmiddellijk aan een streng ver- hoor.

Terwijl de Raad bezig was met het verhoor van allen, die bij het complot waren betrokken, vluchtte Perrin met de voor- naamste aanstokers de stad uit.

Calvijn heeft onder deze laatste stuiptrek van de Libertijnen in zijn stad diep geleden. Ook al, omdat er van buitenaf veel kritiek kwam op de wijze, waarop de Raad der stad deze sa- menzwering had berecht. Daarom weten we uit Calvijns brieven haarfijn, wat er allemaal is gebeurd op die 16e mei 1555.

In korte bewoordingen schreef Calvijn aan een vriend in Duitsland in juni 1555.

Luister in een paar woorden, wat er is gebeurd.

Een paar gevaarlijke jongemannen, die mij bestreden, kregen de steun van bijna alle lagen der bevolking en trachtten mij er onder te krijgen. Ik daarentegen ben door bijna allen smadelijk in de steek gelaten. Des te

grotere lof verdient de bijna ongelovige standvastigheid van de kerk van Lausanne, die onder leiding van onze beide vrienden, Viret en Beza, de aanval zo dapper trotseerde, als stond ieder van hen in mijn plaats.

Intussen heeft onze stad Genève deze samenzwering in haar boezem aan de rand van de ondergang gebracht.

Daarover schrijf ik u echter niet uitvoeriger, omdat ik denk, dat u over de hoofdzaken reeds door onze lieve Beza bent ingelicht.

Beza, over wie we later veel meer horen, was na zijn bekering uit Frankrijk naar Genève gevlucht.

Beza was kort daarop, in 1548, leraar geworden in de Griekse taal aan de academie te Lausanne.

Vooraf in de strijd tegen Bolsec en Servet stond Beza zij aan zij met Calvijn.

In de herfst van 1558 kwam hij naar Genève om Calvijn bij te staan bij het stichten van de beroemde Geneefse Academie, waarvan hij de rector werd.

Het is een groot wonder, dat de 16e mei 1555 in Genève geen Bartholomeüsnacht is geworden, zoals in 1572 in Parijs.

Calvijn geeft van wat er is gebeurd aan Bullinger het volgende uitvoerige verslag. Bullinger had daarnaar gevraagd, opdat hij in Zürich en in Bern allerlei boosaardige verdachtmakingen tegen Calvijn de kop kon indrukken.

Met de zaak staat het nu volstrekt zo: Er zaten in onze Raad twee kwade, wat hun onbeschaamdheid betreft, lieden van de ergste soort; beiden aan lager wal geraakt en hongerlijders. De ene heet Perrin, de ander Vandel. Perrin had als staatshoofdman een massa verkeerde lieden voor zich gewonnen, omdat hij hen beloofde, dat zij niet gestraft zouden worden voor hun misdaden. Want zodra er wat gebeurde, wat niet deugde, wierp hij zich onmiddellijk als hun verdediger op, zodat hun geen welverdiende straf kon worden opgelegd.

Vandel was daarbij in alle opzichten zijn trouwe helper. Een deel van de Raad hadden zij door vleierij op hun hand. Enkele duistere mislukkelingen, die hun functie alleen aan de gunst van Perrin en Vandel te danken hadden, wisten ze door intimidatie te dwingen, hun te gehoorzamen. En hun familieleden voelden zich daardoor ook verplicht, hun man of broer of neef daarin te volgen.

Zo was in de kleine Raad hun macht zó groot geworden, dat niemand het waagde, tegen hun willekeur op te treden.

In feite maakten zij meerdere jaren uit, welke besluiten er werden genomen. En hoe ze deze besluiten uitvoerden, was een publiek geheim.

Niet alleen de burgers zagen dat, maar zelfs bij de burens en verder naar buiten moesten wij om hunnentwil de vreselijkste dingen horen.

Zeer velen, die dikwijls door vreselijke smaad en schimp geprikkeld en beledigd waren, zwegen dan ook beslist niet.

Wanneer echter een eenvoudig iemand hun wandaden aan het licht bracht, hadden ze hun wraakmiddelen snel bij de hand. Wanneer er iets van hun vrienden gezegd werd, slikten ze dat heel gemakkelijk.

Intussen waren er al zeer velen ongevoelig geworden in deze slavernij. Alle besluiten stonden alleen maar op papier. Voor de wet had men geen vrees of achting meer. Als men maar in de gunst stond van genoemde lieden, zat het wel goed. Daarbij kwam nog, dat ook de stadsrechters jaar op jaar naar de keuze van genoemde heren werden verkozen.

Tenslotte was hun overmoed zó hoog gestegen, dat het volk, nadat het in zijn verkiezingsbijeenkomsten zo maar een paar onbetekenende figuren had gekozen, in ieder geval onterende duistere mislukkelingen, de smaad daarvan op huiveringwekkende wijze onderzocht.

Zo waren er in de Raad van Tweehonderd heel wat mensen uit de heffe des volks gekozen, luidruchtige en opstandige jonge mensen, waarvan sommigen een schandelijke en ijdele levenswandel vertoonden.

Omdat ze in de meerderheid wilden zijn in deze Raad, hadden ze zonder het wettige aantal zetels in acht te nemen, juist die leden er in gewerkt, van wie ze bijval verwachtten.

Tenslotte werd de verwarring zó groot, dat er mensen in het stadhuis binnendrongen, die niet eens door hen waren gekozen.

Dat was de partij, die, omdat zij zag, dat de kerkelijke wetgeving en tucht hen in de weg stonden, alle mogelijke vormen van Godlasterlijk leven toestond.

Deze partij begon met ons de strijd over het recht, ie-

mand uit te sluiten van het Avondmaal. Deze partij liet geen restje van de tucht meer bestaan en hield niet op, het onderste boven te keren, tot wij in een hevige strijd bereikten, dat tenminste het advies van de zwitserse kerken zou gevraagd worden.

Omdat uw antwoord de kwaadwilligen teleurstelde in wat ze hoopten en wensten, werden de verhoudingen wat beter, maar dan wèl zo, dat ze vol spanning er op zaten te wachten, tot ze, als er een nieuwe aanleiding kwam, alle ketenen van zich kon afschudden.

Omdat het ons tenslotte moeilijk viel, steeds in het onzekere te verkeren, hebben we hen tenslotte voor de keus gesteld, nu maar eens tot een definitieve houding te komen. Daar heeft de Heere op wonderlijke wijze uitkomst in gegeven.

Er werd weer een verkiezing gehouden voor de Raad van Tweehonderd. Goeden en kwaden kwamen opdagen. Wij kregen bij deze verkiezing de meerderheid.

Kort daarop werden de syndics gekozen (burgemeesters: Raad der Vijf en twintig, de kleine Raad. K.). Ook daar had een niet verwachte verwisseling plaats.

De kwaadwilligen gaven openlijk blijk van hun woede. Nu zouden ze tot orde gedwongen worden. Ze begonnen brutaalweg van alles te proberen om in de huidige toestand verandering te brengen.

Onze partij was steeds er mede tevreden, hun aanslagen zonder groot lawaai te onderdrukken en de aanvallers onschadelijk te maken. Toch was het ieder duidelijk, dat ze zonnen op mateloos wrede wijze een omwenteling te bewerken. Daarom besloot de Raad, het beste middel aan te wenden om de revolutionaire begeerten te bestrijden. De Raad verleende aan ongeveer vijf en twintig réfugé's, die hier al lang woonden en wier goede gezindheid bekend was, het burgerrecht. De kwaadwilligen bemerkten wel, dat de macht van de welwillenden door zulke beschermers verstevigd was.

Daarom meenden ze, dat alles in het werk gesteld moest worden om dit besluit ongedaan te maken.

Deze zaak werd door hen in alle steegjes en in de kroegen openlijk en in hun woningen in het geheim besproken.

Nadat ze een aantal lieden voor hun ideeën gewonnen hadden, begonnen ze niet meer met openlijke kritiek, maar met dreigementen in het publiek zich tegen de

overheid af te zetten.

De opperste rechter van de stad werd opgehitst. Hij kwam met een afschuwelijk gevolg naar het raadhuis en zegde de Raad aan, dat er gevaar dreigde, als niet werd ingegrepen.

De menigte, die opkwam, bestond voor het merendeel uit scheepslui, vissers, kroegbazen, houders van gaarkeukens en meer van dat soort „adel". Er waren veel bijzitten onder. Alsof de burgerij niet zonder dergelijke beschermers van het recht haar recht handhaven kan!

De Raad antwoordde waardig, dat geen nieuwigheidje was ingevoerd, maar slechts was gedaan, wat sedert oude tijden in de stad gebruikelijk was geweest. Daarom zou het onrecht zijn, nu direkt de oude Geneefse gebruiken te doorbreken. En dat zou geschieden, wanneer mensen van het burgerrecht werden uitgesloten, die lange tijd eerbaar in onze staat geleefd hebben. Het zou ontoelaatbaar zijn, dat de Raad zich een machtsbevoegdheid liet ontrukken, die sedert mensenheugenis in handen van de Raad was gelegd.

Omdat de Raad niets met geweld wilde forceren, zag zij voor ditmaal af van het vervolgen van hen, die de samenzwering op touw hadden gezet.

Alleen de opperrechter bleef twist en tweedracht zaaien, omdat hij in deze kwade zaak zich ter beschikking had gesteld van de opstandelingen.

Tegelijk echter werd besloten, de Raad van Tweehonderd bijeen te roepen, die, wanneer deze zaak hem werd voorgelegd, de machtsbevoegdheid van de Raad moest bevestigen en hem machtigen, ook verder naar zijn oordeel uit de franse vluchtelingen burgers op te nemen.

Doch vóór de Tweehonderd dit laatste besluit genomen hadden, brak plotseling de woede van de tegenstanders destemeer los, die, zoals vertwijfelden dat plegen te doen, nu besloten hadden, het uiterste te wagen. Door een nachtelijke oploop werd de burgerij bijna in het grootste verderf gestort.

De dag daarvóór was aan vele losbandige lieden gratis een middagmaal verstrekt. De leiders smulden ergens elders. Vandel, die ik reeds noemde, droeg de kosten van de middagmaaltijd en Perrin die van de maaltijd, welke 's nachts werd opgediend. Intussen liepen nachtwakers op en neer; allerlei vreemde tekenen werden bemerkt.

De goedwilligen hadden alle grond om bang te zijn.

Nu bestaat hier de gewoonte, dat de commandant van wacht de ronde doet en de posten inspecteert. Dit ambt nemen de leden van de kleine Raad waar.

Toen nu deze wachters in die nacht midden in de stad waren, vernamen ze een geschreeuw, niet ver bij hen vandaan. Uit het stadsdeel achter de kruidenierswinkel riep een man, die door een steenworp was getroffen: „Moord!”

Volgens hun plicht liepen ze er heen. Twee broers verzetten zich tegen hen; beiden uit de bende van Perrin en Vandel; lieden uit de laagste klasse, namelijk kroegbazen, die echter gratis bij hen aan tafel hadden gegeten. Die beiden waagden het, meerdere gewapende bewakers aan te vallen. Daaruit blijkt wel, dat ze in opdracht van anderen handelden.

Beiden hebben dat ook voor de rechters en tegenover anderen, ook tegenover mij persoonlijk, bekend.

Toen zij naar het schavot gevoerd werden, hebben zij dat weliswaar weer geloofend. Ze zouden niet op een zeker teken met de opstand zijn begonnen. Maar er was zoveel bewijsmateriaal tegen hen, dat hun onbeschaamtheid hen niets nutte. Want ze konden niet ontkennen, dat ze op die zelfde dag tussen het middag- en avondeten Perrin hadden vergezeld, toen hij „voor zijn plezier” wandelde op een nabij liggend landgoed en dat bij deze gelegenheid was gesproken over 500 van elders te ontbieden gewapende mannen tot bescherming van de stad. Toen 's avonds bij een borrel deze zaak weer ter sprake kwam, heeft Perrin, die verrast werd door het binnentreden van enkele werklieden, in het duits gezegd: Schwig, schwig! Hij gebod stilte.

Omdat evenwel dit landgoed buiten het gebied van Genève ligt, heeft Perrin gezegd, dat dit landgoed een gastvrije toevlucht biedt, wanneer iemand in de stad een misdrijf heeft begaan.

We gaan terug naar het tumult, rond de man, die door een steen getroffen werd.

Er ontstond een tumult, dat steeds groter werd. Eén der syndics, die daar vlak bij woont, kwam met het teken van zijn ambtelijke waardigheid, zijn scepter, naar buiten. Hij had een brandende fakkel in zijn hand.

Bij het Geneefse volk was het ontzag voor de heiligheid van deze staf zo groot, dat de grootste onrust gestild werd en zelfs woestelingen verhinderd werden, tot een

handgemeen te komen, wanneer een stadsbestuurder met zijn staf verscheen. Eén der reeds genoemde broeders echter liep met getrokken degen de syndic tegemoet. Deze, in vertrouwen op zijn ambtelijk gezag, legde de hand aan hem om hem gevangen te nemen.

Maar toen sprongen de anderen van de samenzweerderspartij naar voren. Alle lichten werden gedoofd. Ze riepen, dat ze niet zouden dulden, dat één van hun kameraden gevangen genomen werd.

Plotseling verschijnt Perrin. Hij doet eerst, alsof hij heel ijverig vrede wil stichten. Dan pakt hij de staf van de syndic vast en fluistert deze in het oor: „Die komt mij toe, niet jou.”

Deze syndic, hoewel klein van gestalte, wijkt niet, maar verzet zich hevig en moedig.

Intussen klinkt overal, steeds harder, door alle straten van de stad een geschreeuw; het dringt alom door: „De fransen staan gewapend klaar en de hele stad is verraden door een hinderlaag, die achter de stad is gelegd.”

Het huis van het raadslid, dat die nacht wachtscommandant was, zou vol gewapende fransen zitten.

Boden, die daartoe een opdracht hadden, riepen ijlings alle samenzweerdere tezamen.

Perrin, die er niet aan twijfelde, dat zijn bende nu groot genoeg was, begon te roepen: „De syndicstaf is de onze! Ik houd hem in handen!”

Een wonder, dat op deze kreet geen enkel teken van instemming volgde.

Toch was Perrin geheel door samenzweerdere omringd. Een geheime kracht ging van de Heere uit; deze hield hen in de ban.

Perrin wist van schaamte niet, wat hij doen moest; hij schrok; hij trok zich een weinig terug.

Hij liep tegen de tweede syndic op, een familielid van Perrin. Met geweld rukte hij deze man zijn scepter uit zijn hand. Deze man riep klagend: „Geweld is mij geschied! Het recht der stad is verkracht!”

Hoewel echter de gewapende macht van de kwaadwilligen verre in de meerderheid was, verroerde niemand op de klacht van de syndic een vinger om hem te helpen. Maar ook de ergsten werden teruggehouden door een zekere schroom, zodat ook niemand Perrin bijviel.

Perrin werd bang, angstig. Hij gaf stiekem de scepter

weer terug. Maar daar verscheen een menigte snode lieden. Gewapend en wel.

Overall weerklonk de kreet:

„De fransen vermoorden! Zij hebben de stad verraden!”

De Heere waakte echter op ongelooflijke wijze over Zijn arme verdrevenen.

Een diepe slaap liet Hij over hen komen, zodat ze temidden van het ontzettend lawaai zoet in hun bedden sliepen, en Hij hield ze bij elkaar, zodat ze zich door het verschrikkelijk gevaar en alle dreiging niet lieten schokken. Niemand kwam zijn huis uit. Zo werd door dit wonder Gods, omdat de Heere opstond tot de strijd, de aanslag van de goddelozen te niet gemaakt.

Immers, de samenzweerders hadden besloten, zoals later bekend werd, zodra enkele fransen hen aanvielen, zich te verdedigen en als deze dan gedood waren, zich op de anderen te werpen, alsof het oproer van ons was uitgegaan. Maar niet alleen de réfugé's werden bedreigd, doch ook hun begunstigers in de Raad moesten afgestraft worden.

De Raad is wel heel erg mild geweest!

Want degenen, die zo misdadig gesproken hadden, werden gearresteerd, onder verhoor genomen, maar men liet hen niet alleen het leven, ze kregen slechts een matige kastijding; niet eens werden ze met de roede getuchtigd.

De syndics gaven het bevel, de Raad bijeen te roepen en ijlden zelf door de stad om ze bij elkaar te krijgen. De booswichten onder de syndics, nog op hun machtsmiddelen vertrouwend, bespotten en verachtten niet alleen de oproep om te vergaderen, maar gingen er zelfs met schimpende woorden tegenin. Er was op dat moment weinig hoop, dat de orde hersteld kon worden. Maar tegen aller verwachting in kwam het toch, doordat de Heere ingreep, zover, dat de storm langzamerhand stilde. De dag daarop werd besloten met het onderzoek te beginnen. Wie hebben er geweld gepleegd tegen de orde van de staat?

Nadat de syndics drie dagen nodig hadden gehad om getuigen te verhoren, riepen ze de Tweehonderd bijeen, opdat niemand zich zou kunnen beklagen, dat hij vals was beschuldigd.

Terwijl de verslagen van wat het getuigenverhoor had

opgeleverd, werden voorgelezen, waren, behalve de andere rechters, ook de samenzweerders zelf aanwezig. Beiden werden in staat van beschuldiging gesteld, of werden verdacht van kwade opzet. Men beval hen, af te treden als leden van de Raad, omdat ze niet onbevooroordeeld konden deelnemen aan het uitbrengen van hun stem.

Perrin evenwel, ontkwam, toen hij zag, dat zijn kwaad aan het licht was gekomen, doordat hij wegluchtte.

De grote Raad, door de geduchtheid van dit feit in rechtvaardige toorn ontvlamd, besloot, dat het misdrijf van de samenzwering streng bestraft moest worden. De grote Raad vermaande de kleine Raad, welke hieromtrent vonnis moet vellen, op krachtige wijze op te treden bij het vaststellen van de strafmaat.

De vluchtelingen werden door de opperste gerechtsdienaar, zoals dat te doen gebruikelijk is, gedagvaard. Dat gebeurde 15 dagen lang onder trompetgeschal in de stad. Zij echter gaven schriftelijk te kennen, dat ze niet zouden komen, wanneer hun niet van staatswege veiligheid werd toegezegd. En toch waren zij de aanstokers geweest, lieden, die als aangeklaagden in boeien zich hadden te verantwoorden. Nu eisten zij als bijzonder begunstigen vrijheid, tegen alle wettelijke voorschriften in. Op de tevoren vastgestelde dag werden vijf schuldigen veroordeeld. Vóór de rechters het vonnis uitspraken, werd voor het verzamelde volk hetgeen de misdadigers werd ten laste gelegd, voorgelezen.

Deze misdrijven moesten immers als bewezen worden aangenomen, omdat de daders, die waren opgeroepen, niet verschenen waren om tegen hetgeen hun ten laste werd gelegd, appèl aan te tekenen.

Daar kwam later nog bij de bekentenis van degenen, die terechtgesteld werden of van hen, die nog gevangen gehouden werden.

Volgens deze bekentenissen kwam vast te staan, dat ze nog meer schuldig staan en nog grotere misdadigers waren, dan dat ze op een of andere wijze nog op ontwijkende inbreng hunnerzijds konden rekenen.

En toch houden ze aan, schaamteloos als ze zijn, hatelijke geruchten te verspreiden, als zouden zij door valse haat zijn verdreven. Ze voeren leugenachtig aan, dat zij de zaak van het verlenen van burgerrecht aan de fransen en ook de welwillendheid van de Raad jegens deze fran-

sen hebben verdedigd!

Alsof die Tweehonderd, door wiens oordeel zij veroordeeld zijn, geen burgers waren!

Alsof zij met inschakeling van het leger waren verdreven!

Alsof het volk, toen het vernam, dat de zogenaamde beschermers van zijn vrijheid, werden gestraft, zulk een onrecht zou hebben geduld!

Het is juist zo, dat door hun vlucht alle onrust is gestild. Het duister, dat zij opgeroepen hadden, is opgeklaard.

De wetten hebben weer kracht ontvangen. De stad heeft haar rust terugontvangen. In feite hebben de afgezanten van Bern, die op hun verzoek (van Perrin c.s. K.) hierheen zijn gekomen, om een goed woordje voor hen te doen, kunnen constateren, dat de stad niet meer door allerlei najver verscheurd is en niet meer allerlei acties telkens weer oplaaient, maar dat de straf, die de misdadigers hebben ontvangen, in rustige eensgezindheid door allen wordt billijk geacht.

In hun grote onbeschaamdheid proberen zij nu het feit, dat ze toegeven, als onbeduidend voor te stellen, ja, ze pralen met niets waardige spot, dat men uit niets een misdrijf heeft gemaakt.

En toch is het heel eenvoudig, hen te weerleggen.

Zij zeggen, dat het onwaarschijnlijk is, dat zij, die toch een grote menigte op hun hand hadden, zo roekeloos en zonder voldoende veiligheidsmaatregelen, naar de wapens zouden hebben gegrepen.

Alsof dat zo zeldzaam zou zijn en alsof het niet vaak geschiedt, dat booswichten, verblind door hun waanzin, hals over kop in het verderf storten!

In ieder geval, ze mogen zeggen, wat ze willen, er is er één geweest uit hun schare, die handgemeen en in woede iemand met een steen heeft gegooid, die gewond ter aarde lag. Daaruit ontstond het tumult. En wat een verblinding greep de beide broers aan, toen ze met gevelde degen de gewapende bewakers aanvielen. Ze volgden de bevelen van de syndics niet op, wat op zichzelf al een misdrijf is, waarop de doodstraf staat. Ze hebben deze overheidspersonen kwaadaardig en spottend veracht. Dat is toch een onmiskkenbaar teken, niet alleen van hun plotseling woedend optreden, maar ook van een lang van tevoren beraden kwade opzet.

En dan, waar kwam opeens de eenstemmige kreet van-

daan, dat de stad door de fransen was verraden. Dat was toch duidelijk een samenzwering?

Het is alles afgesproken werk, anders had zonder enige aanleiding niet opeens vanuit een zover uiteenliggende stad van alle kanten dit eensluitende geschreeuw kunnen ontstaan.

Ook de vrouw van Vandel, liep bij ieder, van wie ze hoopte dat hij bij hun partij behoorde, binnen. Ze riep ze op, tevoorschijn te komen; ze klaagde de fransen aan, die verraad hadden gepleegd.

Een aanhanger van Perrin, één van zijn beste vrienden, heeft bekend, dat de beide leiders van de samenzwering enkele dagen tevoren onder elkaar hadden gezegd: „Waarom zullen we aarzelen en dan spoedig onze lafheid duur moeten betalen?” Al drie dagen geleden hebben onze vijanden onze ondergang bezworen. (En ze plaatsten mij boven aan de lijst van hun vijanden).

En verder hadden ze gezegd: „We moeten hen vóór zijn. We hebben een heel mooi voorwendsel: we kunnen zeggen, dat het indruist tegen het welzijn van de staat, dat aan zovelen het burgerrecht wordt verleend. Vanzelfsprekend zullen we, noch bij de kleine Raad, noch bij de Raad van Tweehonderd resultaat hebben; daarom moeten we het volk in actie brengen. De massa zal toestromen, tegen de wil van de syndics in. Onze partijgenoten zullen we er toe aanzetten, dat ze een oploop verwekken. Dan zal het terzijde plaats van de vijanden geen zwarigheden meer opleveren. We moeten het nu eindelijk wagen. Van de overwinning kunnen we zeker zijn.” Zo heeft deze boezemvriend van Perrin, die onafscheidbaar van hem was als zijn schaduw, vier keer bij herhaling bekend.

En nu loochenen zij, die met recht door de Raad zijn veroordeeld, omdat zij het plan hadden, temidden van het verzamelde volk en op een heilige plaats twee van de syndics, meerdere heren van de Raad, beste burgers, allen onschuldig, af te maken.

Over mijzelf wil ik maar zwijgen. Zonder enige grond rekenen ze mij ook onder hun vijanden. Want wanneer ze zich niet schamen, mij er van te beschuldigen, dat het mijn bedoeling was, hen om te brengen, dan is dat te schandelijk, dan dat ik me daartegen behoef te verdedigen.

Toch heeft de Raad nog niet eens Vandel gerechtelijk la-

ten vervolgen. Zijn slecht geweten heeft hem uit de stad verdreven. Daaruit blijkt toch duidelijk, dat men ook te midden van het ernstigste oproer zich gematigd heeft gedragen, niet anders dan in rustige tijden. Er is niets achterbaks of overhaast tegen de kwaaddoeners ondernomen.

U zoudt, wanneer u hier was, wellicht van oordeel zijn, dat de Raad te voorzichtig en te langzaam gehandeld heeft. Maar het is beter, in dit opzicht te falen, opdat zich niemand kan beklagen, dat men ondoordacht, zoals dat wel in de hitte van de hartstochten gebeurt, heeft gevoed.

De Heere geve, dat de herinnering aan de bevrijdingsdaad ons steeds tot dankbaarheid uitdrijve tot Hem en dat Hij ons houde bij onze plicht.

Genève, 15 juli 1555.

Het was wel tragisch, dat men buiten Genève aan de ontvluchte leiders van het verzet, Perrin en Vandel, en aan hun leugenachtige verhalen, zoveel aandacht schonk, dat een brief van Calvijn aan Bullinger in Genève noodzakelijk was. Zelfs later, in oktober 1555, legt Bullinger aan zijn vriend Calvijn nog eens een aantal vragen voor met betrekking tot wat er in mei was gebeurd, zodat Calvijn zich genoodzaakt zag, Bullinger weer een minstens even uitvoerige brief te schrijven. Met het doel, wat er was geschied, recht te zetten. Dat betrof onder andere de zware straffen, die de beide broers, gehuurde handlangers, de boezemvrienden van Perrin en de heer Bertheliers, hadden ondergaan. Ze waren naar de gewoonte dier dagen als stadsgevaarlijke lieden terechtgesteld.

We laten deze brief, waarin veel herhaald wordt, van wat we reeds lazen in het zo juist aangehaald schrijven, hier nu verder rusten.

40. Calvijn heeft in de jaren 1541, het jaar van zijn terugkeer in Genève, tot diep in het jaar 1555 heel veel moeten lijden. Hij kon en mocht niet anders naar zijn vaste overtuiging, dan het volk van Genève in leer en leven leiden in de wegen, die de Heere in Zijn Woord heeft geopenbaard, om daarnaar het leven in te richten.

Thans, in 1555, heeft de Heere langs diepe, maar ook wonderlijke wegen de weg gebaad, die het Calvijn, zij het nog van alle kanten fel bestreden, mogelijk maken om

door oprichting van het Rijk van Christus het welzijn te zoeken van kerk en staat.

Want wanneer de Heere Zich opmaakt de Beschermmer te zijn van het menselijk geslacht, zorgt Hij er voor, dat ook de staatkundige orde onder wereldlijke mensen niet ten gronde gaat. Het is toch duidelijk uit menig voorbeeld, dat daar Zijn zegen bij de voortduur geschonken wordt, waar het reine geloof in acht genomen wordt.

Wanneer nu het Evangelie ons al onuitputtelijke schatten ten eeuwigen leven opent, is het toch ook niet anders, dan dat we mogen verwachten, dat daar als een tweede bewijs van Gods genade bijkomt, dat de Heere het staatkundig leven, waarin men aan Hem de heerschappij toekent, in Zijn trouwe hoede opneemt.

Waar dan ook de goddeloosheid van het pausdom is neergeworpen en in haar plaats een gereformeerde reine vroomheid getreden is, daar bloeien wet en recht; daar heerst grotere eerbied voor de overheid; daar zien we overal het volk zich gedragen in rustige bescheidenheid. (Overgenomen uit een brief van Calvijn aan een graaf in Krakau, in Polen dus.

29-12-1555)

Ziedaar, we zouden wel mogen zeggen, het ideaal, dat Calvijn, zeker wanneer de vijandschap in Genève in 1555 gebroken is, voor ogen heeft gestaan.

Tot de Heere hem wegnam in het jaar 1564.

Deze periode van Calvijns werkzaamheid, belicht uit zijn brieven, hopen we in een vierde deeltje te bespreken.